

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Кафедра теорії і методики початкової освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

з теми

**РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ
РОБОТИ НАД ТВОРАМИ РІЗНИХ ЖАНРІВ**

Студентки 2 курсу 62 М-ПО групи
факультету початкової освіти
Шинкаренко Тамари Олексіївни
Керівник: Вишник Олена Олександрівна
Національна шкала _____

Кількість балів 92 Оцінка ECTS A

Члени комісії:

Шинкаренко Т.О.

Вишник О.О.

Шинкаренко Т.О.
Танюк М.М.

Глухів 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....4-10

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ.

1.1. Соціальна компетентність як одна з ключових компетентностей молодших школярів.....11-26

1.2. Особливості формування соціальної компетентності здобувачів початкової освіти на уроках мовно-літературної освітньої галузі.....27-33

1.3. Проектна діяльність як засіб формування соціальної компетентності молодшого школяра на уроках літературного читання34-46

РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ З ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ НАД ТВОРАМИ РІЗНИХ ЖАНРІВ.

2.1. Особливості розвитку пізнавального інтересу на уроках літературного читання у процесі роботи над творами різних жанрів.....47-53

2.2. Розкриття моделей соціальної взаємодії засобами літературних творів.....54-64

2.3. Методика використання засобів формування уваги у процесі опрацювання творів різних літературних жанрів.....65-78

2.4. Художній твір як джерело емоційно-чуттєвого досвіду особистості.....79-84

2.5. Використання технологій інтерактивного навчання на уроках літературного читання під час вивчення творів різних жанрів (на прикладі творчості Т. Шевченка).....85-90

2.6. Лепбук – нова форма організації для розвитку соціальної компетентності учнів.....91-95

2.7. Добірка завдань з розвитку критичного мислення на уроках літературного читання «Новий діалог з давньою казкою».....96-103

РОЗДІЛ ІІІ. ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ ЩОДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 3-Х КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ОПРАЦЮВАННЯ ТВОРІВ РІЗНИХ ЖАНРІВ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

3.1. Стан досліджувальної проблеми у шкільній практиці.....104-118

3.2. Програма експериментального навчання.....119-130

3.3. Аналіз та оцінка результатів експериментальної роботи щодо розвитку соціальної компетентності учнів 3-х класів у процесі опрацювання художніх творів засобами проєктної діяльності.....131-134

ВИСНОВКИ135-139

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ140-146

ВСТУП

Актуальність дослідження. У Концепції «Нова українська школа» [51], Концепції розвитку громадянської освіти в Україні [35], Концепції виховання дітей та молоді в цифровому просторі [29], Державному стандарті початкової освіти [17] зазначено, що одним із важливих завдань на сучасному етапі становлення початкової освіти є формування та розвиток соціальної компетентності здобувача освіти.

Розбудова системи початкової освіти на засадах особистісно зорієнтованої педагогіки потребує таких підходів, які сприяли б формуванню в здобувачів початкової освіти загальнолюдських цінностей, зокрема морально-етичних і соціально-політичних, а також соціальної компетентності, соціальних навичок, важливих життєвих умінь. Молодший шкільний вік є важливим періодом розвитку соціальної компетентності здобувача початкової освіти, адже в цей період формується готовність до співпраці, лідерські якості, розвиваються комунікативні уміння, здатність брати на себе відповідальність за прийняті рішення і дії.

Формування соціальної компетентності у молодших школярів є одним з найбільш актуальних завдань сучасної початкової ланки освіти, оскільки ця компетентність визначає успішність в їх повсякденному житті, стимулює їх інтеграційні процеси, дозволяючи не тільки адаптуватися, але й активно впливати на життєві події, засвоювати певні соціальні позиції, змінювати навколишню дійсність і самого себе.

Сформована соціальна компетентність молодших школярів характеризує дитину як відкриту до суспільства особистість, що володіє навичками соціальної поведінки, готовністю до сприймання соціальної інформації, бажанням пізнати оточуючий світ. Стратегії соціальної поведінки, засвоєні в молодшому шкільному віці, можуть стати фундаментом розвитку повноцінної особистості. Тому необхідною умовою є цілеспрямована допомога у побудові ефективних поведінкових стратегій, а розвиток соціальної компетентності молодшихшколярів повинен стати одним із найважливіших напрямів роботи

в початковій школі. Напружена ситуація в сучасному українському суспільстві загострює проблему формування соціальної компетентності кожного громадянина і особливо в цьому напрямі важливо здійснювати кроки починаючи з молодшого шкільного віку.

Нинішнє підростаюче покоління дітей зростає в епоху науково-технічного прогресу, у цифровому інформаційному середовищі, у якому змінюється роль учителя, джерела і носія інформації. Натомість збільшується важливість формування в школярів умінь і навичок здобувати інформацію і застосовувати її за призначенням. На сучасному освітньому етапі учень виступає не як поглинач інформації, а як здобувач. Роль педагога при такому підході полягає в тому, що він створює умови для їхньої самостійної роботи, скеровує учнів у русло цієї роботи, координує її й дає змогу самим приймати рішення, шукати варіанти та обирати найкращий, допомагає побачити свої досягнення та виявити і подолати труднощі. Іншими словами, навчає їх творчо мислити та творити, формує високі навчальні компетенції.

Сучасна школа має формувати інтелектуальну, творчу та ініціативну особистість, яка вміє жити в нових умовах, є успішною, мобільною в обраному виді діяльності та сприяє розвитку суспільства. Шлях до цього лежить через інформаційно-комунікаційні технології, Інтернет як надійне та суттєве джерело інформації.

Усе частіше можна почути думку, що електронні засоби інформації здатні частково, а то й повністю забезпечити всі потреби людства, пов'язані з освітою, культурою, вихованням та дозвіллям. Це зумовлене втратою в суспільстві інтересу до читання. Тому формування читацького інтересу в наймолодших користувачів книги є актуальною проблемою сьогодення.

В умовах НУШ питання формування й розвитку соціальної компетентності здобувачів початкової освіти на уроках мовно-літературної освітньої галузі є однією із важливих, актуальних і малодосліджених. Потреби сучасного українського освітнього процесу й основні програмні документи щодо реформи загальноосвітньої школи спрямовують учителя літературного

читання на подальше удосконалення системи вивчення дисципліни, пошук шляхів формування й розвитку предметної (літературної) і ключових компетентностей (Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа», Концепція літературної освіти, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти).

Літературну компетентність розглядають як готовність і здатність працювати з творами різних жанрів: розуміти їх зміст, з'ясувати авторську позицію і художні засоби її вираження, творити на основі прочитаного власні думки щодо порушених проблем, висловлювати власну думку щодо прочитаного, сприймати різножанрові твори як чинник формування життєвого досвіду та соціально-психологічного й соціокультурного становлення.

У процесі опрацювання творів різних жанрів на уроках літературного читання відповідно до Державних вимог рівня загальноосвітньої підготовки учнів створюються передумови формування в молодших школярів самостійної читацької діяльності, літературного розвитку, соціальних, морально-етичних цінностей засобами художніх образів літературних текстів, відбувається стимулювання елементарної творчості молодших школярів на основі прочитаного відповідно до значущих одиниць творів художньої літератури і фольклору [63, с. 25]

Засвоєння літературних форм, їх жанрових особливостей у 1-4 класах організовується з урахуванням пізнавальних можливостей дітей. Віра Орестівна Науменко, автор підручників з «Літературного читання» та програми з літературного читання, звертає увагу на те, що від цілеспрямованої роботи з урахуванням художнього жанру та вікових, індивідуальних особливостей сприймання його учнями, добору необхідних видів роботи над текстом, що допоможуть дитині зрозуміти прочитане, залежатиме рівень її уяви, засвоєння предмета й явищ, картини в тому порядку й послідовності, якої прагнув автор, дасть можливість подивитись на речі її очима, думками й тим самим допоможе виявити власний емоційно-естетичний відгук на зображене, надасть можливість усвідомити свої почуття, опанувати вмінням

висловлювати оцінні судження. Завданням сучасної початкової школи є виробити в учнів уміння працювати з текстами творів різних жанрів, творчо сприймати їх та аналізувати, виховувати на прикладах художніх образів морально-естетичні поняття.

Аналіз літератури з питань дослідження. Особливості формування соціальної компетентності в молодших школярів досліджували Т. Байбара, Н. Бібік, І. Кузьменко, О. Ляшенко, О. Онопрієнко, М. Панкратова, О. Проценко О. Савченко та ін. Вікові особливості становлення соціальної компетентності в молодшому шкільному віці вивчали І. Зимня, Н. Калініна, О. Крузе-Брукс, І. Ніколаєску, О. Онопрієнко, О. Проценко, О. Савченко, В. Цветков та ін. Важливість обґрунтування психолого-педагогічних засад та аспектів дослідження формування та розвитку соціальної компетентності здобувачів початкової освіти в контексті сучасних освітніх вимог спонукає вчених до вивчення і аналізу цієї теми.

Ураховуючи об'єктивну потребу в ефективності формування соціальної компетентності у молодших школярів, значущість соціальної компетентності для їх ефективної діяльності в соціальному середовищі, недостатній рівень теоретичного вивчення проблеми формування соціальної компетентності учнів молодшого шкільного віку у процесі роботи над творами різних літературних жанрів та її практичного впровадження, темою магістерського дослідження було обрано: «Розвиток соціальної компетентності здобувачів початкової освіти у процесі роботи над творами різних літературних жанрів».

Об'єкт дослідження – процес розвитку соціальної компетентності здобувачів початкової освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку соціальної компетентності здобувачів початкової освіти у процесі роботи над творами.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови розвитку соціальної компетентності здобувачів початкової освіти у процесі роботи над творами різних літературних жанрів.

Відповідно до об'єкта, предмета та мети визначено основні **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати теоретичні засади поняття «соціальна компетентність».
2. Визначити особливості формування соціальної компетентності на уроках мовно-літературної освітньої галузі.
3. Виявити значення проєктної діяльності як засіб формування соціальної компетентності на уроках літературного читання.
4. Обґрунтувати педагогічні умови розвитку соціальної компетентності у процесі роботи над творами різних літературних жанрів.
5. Здійснити дослідження стану соціальної компетентності учнів 3-х класів засобами проєктної діяльності у процесі роботи над художнім твором.
6. Узагальнити матеріал дослідження стану соціальної компетентності учнів 3-х класів засобами проєктної діяльності у процесі роботи над художнім твором.

Гіпотеза дослідження: розвиток соціальної компетентності молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі у процесі опрацювання творів різних літературних жанрів буде ефективним за таких умов:

- 1) урахування вікових та індивідуальних особливостей молодшого шкільного віку;
- 2) максимальна опора на використання індивідуального соціального життєвого досвіду здобувачів освіти, що забезпечує реалізацію особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів у вихованні та навчанні;
- 3) органічне включення інтерактивних та проєктних технологій у структуру уроків мовно-літературної освітньої галузі.

Для досягнення мети і вирішення завдань застосовані такі **методи дослідження**: теоретичні – аналіз, систематизація, синтез, узагальнення інформації з різних джерел для вивчення сучасного стану дослідження проблеми в педагогічній теорії та практиці; порівняння, абстрагування та конкретизація для обґрунтування соціальної компетентності здобувачів

початкової освіти у процесі роботи над творами різних літературних жанрів; моделювання – спрямований на розробку та впровадження моделі формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності; емпіричні – діагностичні (бесіда, діалог, дискусія) для визначення особливостей формування соціальної компетентності у молодших школярів та з'ясування рівня її сформованості; обсерваційні (педагогічне спостереження, ситуаційні вправи, ігрові форми, проєктна діяльність, тощо) для реалізації завдань педагогічногоекспериментального дослідження; перевірки ефективності обраного змісту, форм і методів формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності; математичної статистики – для встановлення статистичної значущості результатів дослідження, їхньої кількісно-якісної інтерпретації.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у тому, що: проаналізовано та узагальнено погляди науковців на сутність понять «соціалізація», «соціальне середовище», «компетентність», «соціальна компетентність», «твори літературних жанрів», «проєкт», «проєктна діяльність»; визначено особливості формування соціальної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання; обґрунтовано педагогічні умови, які сприяють ефективності формування соціальної компетентності учнів початкової школи у процесі роботи над творами різних літературних жанрів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та використанні на уроках мовно-літературної освітньої галузі матеріалу, який допоможе вчителю сформувати соціальну компетентність в учнів за допомогою зазначених нами технологій у процесі роботи над творами різних літературних жанрів. Результати нашого дослідження можуть використовувати студенти, вчителі, студенти під час навчання.

Апробація результатів дослідження:

Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика: збірник матеріалів

Всеукраїнського науково-методичного семінару (16 листопада 2023 року, м. Глухів) / за заг. ред. Ольги Вишник. Глухів, 2023. 220 с. С. 216–218.

База дослідження – комунальна установа Сумська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 17 м. Суми, Сумської області.

Структура та обсяг дослідження: Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних літературних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладено на 146 сторінках комп'ютерного тексту, не враховуючи додатки.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

1.1. Соціальна компетентність як одна з ключових компетентностей молодших школярів

Інтеграція України до Європейського та світового життєвого простору зумовила необхідність передивитися певні підходи до виховання та розвитку дітей різної вікової категорії, проаналізувати фактори, що гальмують підвищення якості формування життєспроможності особистості школяра.

У сучасному інформаційно-комунікаційному просторі велике значення надається питанню пристосування людини у соціумі, ну і звичайно це потрібно починати з самого раннього дитинства. Кожна людина постійно знаходиться у соціальному середовищі, що є неодмінною вимогою соціалізації індивіда та його певні компоненти, такі як: економічні, політичні, соціальні, духовні, які відповідно діють на формування й розвиток деяких вагомих орієнтацій та поведження людини, ну і звичайно формулювання означень «соціалізація», «компетентність», «соціальна компетентність» та термінів, які пов'язані з ними, це: «соціальне середовище», «соціальне виховання».

Поняття «соціальне середовище» має декілька трактувань, по-перше, складне багаторівневе утворення, певний вияв відносин, які посідають чинне місце в соціумі, в якому людина народжується, навчається, працює, розвивається тощо. Друге визначення цього поняття розглядається як комплекс соціальних умов життєдіяльності особистості, що діють на її поведінку і свідомість. Ознайомившись більш конкретно з таким поняттям як «соціалізація» зупинимося тільки на тому його аспекті, що несе вагоме значення для дослідження в нашій роботі з учнями початкових класів. Також потрібно звернути увагу на те, що у науковій літературі поняття «соціалізація» представлено у багатьох галузях наук. Значення цього слова можна знайти у філософії, соціології, педагогіці, соціальній педагогіці, психології.

Питання розвитку та формування людини досліджені та зазначені в

конкретній науковій літературі, завдяки певним процесам налаштування особистості в соціумі, де індивід проявляє себе від самого народження. В соціальному середовищі особистість отримує певне виховання, займається самовихованням, формуванням, адаптується до тієї чи іншої ситуації, соціалізується, розвивається тощо [6; 7; 25].

Поняття «соціалізація» в сучасному світі є дуже популярним. Воно з'явилося у ІХ ст., а основоположником цього терміну став Е. Дюркгеймом. Особливо на той час науковці відводили вагоме значення творчому пошуку особистого «Я» у перебігу соціалізації.

Термін «соціалізація» – це двобічний взаємообумовлений процес соціального становлення людини, під час якого людина входить в соціум завдяки інтеграції, адаптації, індивідуалізації цінностей до культури соціального середовища. Тому соціалізація, як процес, існує основою для розвитку соціальної компетентності людини.

Соціалізація включає в себе поняття «соціальне виховання», що в понятійно-термінологічному словнику «Соціальна робота / соціальна педагогіка» (1994) розглядається як «процес, націлений на розвиток, формування та зміну особистості; форма й метод соціальної роботи, спрямовані на оволодіння й засвоєння дітьми та молоддю соціального досвіду й вироблення якостей особистості, необхідних для подальшого життя» [67, с. 90]. В Енциклопедії освіти термін «соціальне виховання» визначається, як «процес та результат цілеспрямованого впливу на людину для оволодіння і засвоєння нею загальнолюдських та спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування позитивних ціннісних орієнтирів, соціально значущих якостей» [21, с. 847]. Видатні науковці Л. Коваль, І. Зверева, С. Хлебик наголошують, що «соціальне виховання це система заходів, направлених на оволодіння й засвоєння дітьми та молоддю загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування у них стійких ціннісних орієнтацій і адекватної соціально направленої поведінки тобто зовнішній цілеспрямований вплив на становлення особистості, з орієнтацією на

взаємодію індивідуума і соціальних умов людини, у результаті якого відбувається накопичення соціального досвіду через оволодіння та засвоєння загальнолюдських та специфічних знань з метою формування позитивних ціннісних орієнтацій, соціально значущих якостей» [26, с. 25].

Важливим напрямком діяльності НУШ є «осучаснення освітнього середовища, забезпечення високої якості освіти для кожної дитини, орієнтація на індивідуальні потреби особистості». Відповідно до оновленої мети, змінюється вся система вітчизняної освіти через компетентнісний зміст освіти, сучасні методики навчання, новітнє освітнє середовище. Зміни в стандартах навчання і підходах до нього є надзвичайно важливими. Однак не менш важливим є створення нового освітнього простору, який безпосередньо впливає на емоційний стан суб'єктів освітнього процесу: учнів і вчителів. Відповідно до Концепції НУШ «зміна освітнього середовища – це зміна ставлення до дитини: повага, увага до неї, прагнення знайти оптимальний спосіб для її ефективного навчання» [50, с. 28].

Створення нового освітнього простору, як визначено у «Методичних рекомендаціях щодо організації освітнього простору Нової української школи», затверджених наказом МОН від 23.03.2018 № 283 [43] приводить до змін всіх складових освіти – зростання частки проєктної, командної та групової діяльності під час навчального процесу, урізноманітнення організації навчального простору в класах.

Відповідно до сукупності ресурсів та можливостей загальноосвітніх навчальних закладів, як агентів вторинної соціалізації школярів, у Державному стандарті початкової загальної освіти визначено «результативно-діяльнісні характеристики освіти – компетентності, які набуваються у процесі навчання й особистого пізнавального і життєвого досвіду молодших школярів. Зокрема, ключові компетентності, такі як: уміння вчитися, загальнокультурна, громадянська, здоров'язбережувальна, соціальна компетентність та компетентність із питань інформаційно-комунікаційних технологій. Державним стандартом передбачено, що соціальна і громадянська

компетентності молодших школярів мають міждисциплінарний характер, інтегруються за допомогою всіх освітніх галузей і спрямовуються на соціалізацію особистості, набуття громадянських навичок співжиття і співпраці в суспільстві, дотримання соціальних норм» [17].

Навчання в ЗНЗ відводяться значні періоди розвитку індивіда та формування її індивідуальних характеристик: молодший шкільний вік, підлітковий вік та юність. Саме ці періоди мають велике значення для людини, тому що в цей термін створюються фундаментальні навички особистості та механізми взаємодії між собою. Ну і зазвичай навчання є найважливішою діяльністю для учнів початкової школи. І саме освітня система загальноосвітніх закладів розрахована на розвиток та формування життєвоважливих теоретичних та практичних знань, саме завдяки яким утворюється світогляд особистості та визначаються її головні аспекти наукової картини світу. Але в цей же час проходить інформування дитини про соціум через навчання, а головне дитина вчиться правильно орієнтуватися в ньому. Вагоме значення для молодшого школяра є навчитися взаємодіяти з однолітками, досолими людьми та вміти керувати своєю поведінкою в ній.

Науковець С. Литвиненко, у своїй роботі зазначає, що «соціальний розвиток дитини, утворюється у контексті онтогенезу й визначає його загальний зміст, вивчається як двоєдиний процес нерозривно пов'язаних у своєму функціонуванні складових, що мають складні залежності та певні суперечності: соціалізації (оволодіння соціокультурним досвідом, його засвоєння й відтворення) та індивідуалізації (самопізнання, набуття самостійності, відносної автономності)» [40, с. 14]. Отже взаємодія соціальної та педагогічної роботи, з приводу того, щоб молодший школяр комфортно відчував в соціальному середовищі, дає можливість швидше та впевненіше увійти у сферу соціального життя, розвиватися, адаптуватися та пристосуватися до різних ситуацій.

Великого значення надавали видатні педагоги формуванню соціальної компетентності. Так В. Сухомлинський розкривав це питання у таких творах,

як: «Виховання справжнього громадянина» та «Серце віддаю дітям», де «окреслював вимоги до професійної діяльності вчителя з приводу формування соціальної компетентності». В тому числі К. Ушинський у творі «Людина як предмет виховання» та «Про моральний елемент виховання» вказував « на важливість аспекту соціалізації дитини: моральність не є обов'язковим наслідком освіченості і розумового розвитку, адже сімейне і громадське виховання разом із впливом літератури, суспільного життя та інших суспільних сил може мати сильний і вирішальний вплив на формування моральних чеснот у людині» [70]. Практика втілювання в практичній діяльності для того, щоб дитина впевнено відчувала себе в соціумі, вчителі мають інтегрувати традиційні та інноваційні технології, ідеї, методики навчання, які несуть в собі різні форми, методи та прийоми роботи.

Серед сучасних українських науковців, які відносились до даної теми, можна назвати В. Андрущенко та його працю «Сучасна соціальна філософія» [2, с. 268]. Вагомого значення надається проблемі соціалізації та розвитку соціальної компетентності наступними науковцями як В. Кремінь, Г. Костюк, О. Пометун.

Нобелівський лауреат Д. Гекман написав: «Найбільший прибуток від інвестицій в освіту – це виховання в дітей пізнавальних навичок, надання їм соціальних, емоційних та поведінкових переваг, які призводять до успіху в подальшому житті Тобто, вкладання в емоційні навички – це ефективний підхід до підвищення якості та продуктивності індивідууму у взаємодії з соціумом».

Для того, щоб більш детально зануритися в наше питання, спробуємо опрацювати наукові дослідження, саме у яких ми можемо знайти визначення терміну «соціальна компетентність». Саме проаналізувавши це надає нам змогу сформулювати цілісне уявлення про сутність і зміст поняття «соціальна компетентність здобувача початкової освіти».

На думку психологів, соціальна компетентність – це «наявність упевненої поведінки, при якій різні навички стосунків з людьми є автоматизованими й

дають можливість мобільно змінювати свою поведінку залежно від ситуації. В основі складових цієї якості психологами виділяються: здатність брати на себе відповідальність, брати участь у прийнятті рішень і регулювати конфлікти; життєдіяльність у різнокультурному суспільстві, що включає в себе розуміння відмінностей між культурами, повагу та здатність жити з людьми інших культур; оволодіння усним і письмовим спілкуванням; бажання і здатність до саморозвитку й самонавчання».

Проаналізувавши державні документи і педагогічні джерела можна сказати, що «дефініція «соціальна компетентність» має широкий діапазон розуміння поняття: «соціальна компетентність – це здатність особистості продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі та функції в колективі» («Державний стандарт початкової загальної освіти») [17]; І. Шахрай трактує, що «соціальна компетентність розуміється як система складних соціальних вмінь та навичок взаємодії, різноманітних сценаріїв поведінки в типових життєвих ситуаціях, що дають змогу адаптуватися, приймаючи рішення зі знаннями справи» [73]; М. Докторович наголошує на тому, що «складне переплетення умінь, знань і дій, орієнтованих та організованих відповідно до навколишньої соціальної реальності, які відкривають і забезпечують можливість самореалізації в заданій ситуації» [55, с. 145]; Т. Поніманська переконана в тому, що «соціальна компетентність дитини – відкритість до суспільства, навички соціальної поведінки, готовність до сприймання соціальної інформації, бажання пізнати людей і толерантне ставлення» [59, с. 259]; Н. Гавриш підкреслює, що «соціальна компетентність дитини є інтегральною якістю особистості, що складається з комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється в соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості» [10, с. 45].

Науковці підкреслюють, що «особистість – істота соціальна, що обумовлює її включення в соціальну діяльність», акцентують на тому, що: «...як ціннісне ставлення виступають: ціннісні орієнтації, потреби та інтереси,

соціальні установки, мотиви, мета – все те, що є й характеризує свідомість, самодіяльність, цілеспрямованість, самостійність діяльності» [56, с. 325]. Вчені Додж, Ашер і Пархурст (1983 р.) у своїх працях визначали, що: «соціальна компетентність – ефективність або адекватність, з якою індивід здатний реагувати на різні конфліктні ситуації, що стоять перед ними». К. Абромс говорив, що це: «сукупність здібностей, які відображають ефективність взаємодії людини із довкіллям». Аналогічно мислив і М. Вайт (1959): «Ця компетентність відноситься до здатності організму ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем». де у своїх працях розкривають компоненти «соціальної компетентності» (мотиваційний, поведінковий та інформаційний). Тімоті А. Кавел у 1990 р. розкрили цей термін, як: «Соціальна компетентність – це соціальні досягнення, глобальні судження про соціальні знання та взаємодія з оточуючим середовищем».

Дослідниця М. Гончарова-Горянська надає значення трьом вагомим підходам, які визначають певний зміст соціальної компетентності: «на основі конкретних соціальних навичок (певні поведінкові маневри, що використовує особистість для успішної взаємодії соціумом); на основі рівнів сформованості соціальної компетентності (окремі прояви рівня соціальної компетентності); на основі якісних показників соціально компетентної особистості (сукупність певних якостей особистості, особливості її характеру та дій спрямованих на взаємодію з соціальним інститутом» [12, с. 72].

«Соціальна компетентність вимагає від особистості як принциповості, вміння відстояти власну думку, протистояти небажаному впливу, так і толерантності, вміння не просто пристосовуватися, а ефективно діяти в соціальних умовах, що постійно змінюються; вимагає як досить високого рівня оптимізму, що дає віру в успіх, так і достатнього рівня песимізму, який дає змогу реально оцінити себе та свої знання з метою уникнення зайвої ейфорії, змушує ліквідувати прогалини в знаннях і вміннях, що гальмують справу» [39, с. 18]. Саме сприянню можливості сформуванню соціально-успішної особистості, потрібно створити належні умови для цього.

Великого значення надається питання самі проблемі формування сутності терміну «соціальна компетентність» і вивчається у роботах вітчизняних та світових педагогів. Науковці аналізують, що «соціальна компетентність є необхідна складова особистості, яка визначає успіх у становленні особистості як самостійної одиниці суспільства. Дослідження спрямовані на вивчення розвитку учнів шкільного віку, виокремлення особливостей взаємодії учнів з суспільством та розвитку умінь будувати партнерські стосунки».

Не можна не погодитися з думкою дослідників з приводу інтегральної якості соціальної компетентності учнів молодшої школи. Тому що перш за все, в цю компетентність входить окрема система знань, розвиток та формування умінь. Велике значення надається навичкам взаємодії індивіда з оточуючими людьми та потенціал справедливо трактувати свою поведінку, дії, вчинки.

Науковиця Ю. Коротіна визначає соціальну компетентність молодшого школяра як «інтегративну характеристику особистості дитини, що включає в себе систему знань, умінь і навичок, які формуються в процесі опанування навчальних дисциплін і є потрібними для моделювання своєї поведінки, уміння адекватно сприймати навколишню дійсність, будувати систему стосунків і спілкування з оточенням» [32, с. 86]. Визначення цього поняття ще раз підтверджує наші судження з приводу даної теми. У своїй роботі дослідниця аргументувала потрібність і перспективність формування соціальної компетентності учнів початкових класів засобами навчальних предметів, які мають соціально-педагогічний потенціал. Ю. Коротіна зазначила структурні компоненти соціальної компетентності молодших школярів, критерії, рівні й показники сформованості соціальної компетентності, та аргументувала, що «під час навчальної діяльності відбувається формування в дітей соціальних понять, предметних і над предметних компетенцій, що складають фундаментальну основу соціальної компетентності»[32, с. 87].

Деякі дослідники порівнюють «соціальну компетентність» з «життєвою компетентністю», тому що визначними факторами її розвитку стали зовнішні

чинники (сім'я, умови навчання і професійний розвиток, життєві труднощі, вплив оточення тощо) та ввів до структури соціальної компетентності «соціальний інтелект» та «психологічну гнучкість».

Також не можна не сказати про наукову думку і інших вчених (Ч. Кулі, У. Томаса та Дж. Міда), що ««соціальна компетенція» характеризується, як комунікаційна взаємодія особистості з суспільством» [19, с. 12]. Характеризують це поняття у більш вузькому значенні, застосовуючи поняття «соціально-комунікативна компетентність» або «комунікативна компетентність», розкриваючи сам процес формування та розвитку соціальної компетентності учнів початкових класів. Науковиця наголошує на тому, що «в дітей є досить велике прагнення до спілкування, проте воно проявляється тільки в ставленні до дорослих, близьких для молодшого школяра. Мотивом вступу в контакт з оточуючими є об'єктивна необхідність, що потребує встановлення емоційного контакту з співрозмовником тільки в момент сильних емоційних переживань. Саме тоді дитина може самостійно знайти адекватний спосіб поведінки лише в незначних конфліктах з однолітками, часто приймає нав'язувані способи поведінки в конфліктній ситуації; може передати свій задум за допомогою слів, розуміє значення певних жестів; охоче вступає в контакт із дорослими і дітьми, якщо ініціатива виходить з її боку; робить спроби емоційної саморегуляції; неадекватно оцінює свої особистісні якості в бік завищення або заниження».

Ми обираємо найблищу позицію та висновки, які опрацювали у працях з приводу навагоміших якісних психолого-педагогічних і соціальних характеристик молодшого школяра, комплекс яких умовно названий соціально-педагогічним портретом. Саме такий соціально-педагогічний портрет визначає та розкриває певні особливості соціального розвитку дитини, який окреслює діяльне формування компетенцій і компетентностей, ну і звичайно продуктивність цього процесу, саме:

1) активний розвиток соціальних стосунків, починає розуміти і освоювати соціально-моральні категорії;

2) система певних потреб дитини відповідає віку і включає в себе і ті, що притаманні всім людям (комунікативні, духовні тощо), і ті, що властиві дитинству (бути захищеним, успішним, отримувати різноманітні враження, грати тощо);

3) відзначається динамічність моральних уявлень, вони змінюються від морального максималізму (у дитини присущі досить категоричні уявлення про добро, зло, справедливість, переконана в їх непорушності і незмінності) до морального релятивізму (дитина розуміє і визнає право кожного на свою точку зору) тощо. [14, с. 30].

Майже такий же висновок зробив О. Проценко [60, с. 453], у якій зазначено, що «процес формування й розвитку особистості учня в молодшому шкільному віці характеризується інтенсивним розвитком соціальних стосунків, змінами соціальних ролей і функцій з подальшим розширенням соціально-моральних взаємодій дітей з навколишнім соціумом, динамічністю соціальних уявлень, особливим ставленням до світу. Саме ці зміни є основними засадами організації процесу формування їх соціальної компетентності. Формування соціальної компетентності молодших школярів може відбуватися не тільки у процесі навчання, а й під впливом різних чинників: політичних, релігійних, телебачення, Інтернету тощо» [60, с. 454].

Аналізуючи науково-педагогічні роботи можна сказати, «соціальна компетентність молодшого школяра передбачає такі здатності: аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначаючи в них власне місце, та проєктувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів і потреб різних соціальних груп, індивідуумів відповідно до соціальних норм і правил, наявних в українському суспільстві, та інших чинників; продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі й функції в колективі, виявляти ініціативу, підтримувати й керувати власними взаєминами з іншими; застосовувати технології трансформації та конструктивного розв'язання конфліктів, досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання; спільно визначати

цілі діяльності, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проекти і стратегії індивідуальних і колективних дій; визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, вміти емоційно налаштуватися на спілкування з іншими» [60, с. 456].

Соціальна компетентність має інтегративний та системний характер. Це перш за все обумовлено тим, що соціальна компетентність об'єднує в собі також і інші компоненти а також має свою внутрішню будову. Саме завдяки цьому потрібно звернути увагу і проаналізувати структуру соціальної компетентності молодшого школяра, тому що саме отримання певних знань, навичок і умінь являється головним для вчителя початкової школи. І. Зимня наголошує, що «соціальна компетентність поєднує в собі різні групи ключових компетентностей: здоров'язберігаючу, громадянську, інформаційно-технологічну, компетентність соціальної взаємодії, компетентність спілкування». У внутрішній структурі соціальної компетентності дослідниця виділяє «мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смісловий компоненти та емоційно-вольову саморегуляцію» [36].

Науковці і дослідники мають єдину точку зору з приводу вагомості формування соціальної компетентності молодших школярів. Ця вікова категорія дітей є дуже слухна саме для соціального розвитку дитини. Коли дитина з дитячого садочку приходить до школи, то звичайно змінюються умови її життя, характер провідної (навчальної) діяльності, спілкування з однолітками, дорослими. Соціальну компетентність учня початкової школи можна розглядати як можливість вирішувати ним певні, ну і звичайно можливі питання та проблеми соціальної взаємодії для свого віку. Вагомою особливістю соціальної компетентності учнів початкових класів є особистісна та соціальна значимість виконуваних завдань та розв'язуваних проблем саме для їх віку [14, с. 32]. Саме у молодшому шкільному віці дитина енергійно і завзято входить в соціальне оточення та починає адаптуватися до нових, незвичних умов життя. Дитина намагається ознайомитися з соціальними

нормами, правилами, цінностями, закономірностями.

Навчальній діяльності завжди характерний соціально-комунікативний характер. Велике значення для учня початкової школи є шанс працювати в команді, взаємодіяти зі своїми однолітками, здійснювати певні соціальні ролі та функції, брати на себе відповідальність, вести діалог, пропонувати власні ідеї і відстоювати їх, ну і звичайно приймати пропозиції своїх однокласників.

Компетентнісний підхід визначає моделювання й використання в навчальній діяльності ситуацій, які в максимальній мірі підходять до реальних умов для практичного використання школярами знань, які вони набули протягом певного періоду навчання. Також особливого значення надається набуття учнями початкових класів суб'єктного соціального досвіду.

Вагоме визначення сутності поняття «соціальна компетентність» знаходимо в дисертаційних дослідженнях науковців XXI ст. Більшість із них представляють це визначення у вузькому значенні, оскільки конкретизовані на соціальних характеристиках особистості певного віку та виду діяльності. Проаналізувавши ці наукові роботи ми можемо сказати, що їхні інтереси соціального розвитку особистості були підведені на ознайомлення з соціальною компетентністю дітей шкільного віку.

Формування соціальної компетентності особистості відбувається в процесі соціально значимої діяльності. Лише через діяльність в колективі людина входить у соціальне середовище. А самим першими такими колективами для дитини є сім'я, школа, позашкільний заклад. Завдяки спілкуванню та взаємодії з однолітками у груповій і колективній навчальній діяльності у молодшого школяра формується соціальна компетентність. А головне те, що коли дитина бере активну участь в навчальній діяльності, то це є однією з першооснов формування й інших її ключових компетенцій: навчальних, технологічних, мотиваційних тощо [24].

«Соціальна компетентність – сформована здатність до співробітництва в групі та команді, мобільність, уміння адаптуватись і визначати особисті цілі та виконувати різні ролі й функції в колективі, планувати, розробляти й

реалізовувати соціальні проекти індивідуальних і колективних дій; уміння визначати й реалізовувати мету комунікації в залежності від обставин; підтримувати взаємини; розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях» [21].

Соціальна компетентність змушує від людини здатності запропонувати особисті ідеї та вправності їх втілювати та відстоювати, протистояти непередбаченим обставинам та впливу, тактовності, хист адаптуватися. Але найголовніше продуктивно працювати в соціальному середовищі, яке весь час міняється, що зобов'язує при цьому дуже високого рівня оптимізму, що добавляє надію до певних досягнень і достатнього рівня песимізму. Саме це надає можливість кожній людині дати оцінку перш за все собі та своїм знанням. Завдяки цьому в індивіда зникає надмірна ейфорія, що призводить усунути проміжок в знаннях та вміннях. Людина, яка володіє соціальною компетентністю, зобов'язана вправно пристосовуватися до соціальних норм та правил, а також вимагає майтерності враховувати права інших людей. Все це наголошує на ситуативний характер прояву соціальної компетентності. Тобто розвиток, формування, становлення соціальної компетентності особистості – це є «розгортання її життєвого потенціалу. Формування соціальної компетентності дитини базується на таких особистісних утвореннях: мотивація досягнення, довільність, позитивне ставлення до себе, висока самооцінка, здатність до конструктивної поведінки в складних ситуаціях» [71, с. 38].

Але діти навчаються та спілкуються з однолітками та дорослими не тільки у школі на заняттях, а вони ще займаються у різних позашкільних гуртках, відвідують різноманітні заходи, дитячі та молодіжні організації, які також відносяться до системи освіти та всього освітнього процесу. Тому доречно вирізняти особливості розвитку соціальної компетентності школярів саме в позаурочний час. Коли учень знаходиться у сфері позашкільної діяльності, це дає йому можливість розширити певний об'єм соціальної дійсності, а завдяки цьому дитина крок за кроком починає адаптуватися до змін середовища її

діяльності – навчальної, виховної, творчої та ігрової.

Найвагомішою характерною рисою виховання соціальних компетентностей поза шкільною програмою є її максимальна прискореність до реальності, взаємодії в соціальному середовищі з усіма учасниками процесу, ну і головне практичне застосування умінь та навичок. Дуже велике значення надається сімейним відносинам, бо вони є частиною соціальної сфери суспільства. Адже сім'я здійснює розвивальну діяльність, а також є площиною постійної практики соціальної компетентності дитини.

У сучасному інформаційному світі соціальна компетентність молодших школярів формується та розвивається не тільки в навчальному закладі. Велике значення цьому відводиться і у родині, у колі друзів. Також мають вплив на формування соціальної компетентності релігійні, політичні фактори, засоби масової інформації тощо. Не можна не зупинитися й на тому, що зараз майже кожен школяр має мобільний телефон, дивиться телебачення, використовує Інтернет простір (web-ресурси: web-сайти, web-канали, соціальні мережі тощо) і саме те, що в ньому розташовано також впливає на формування соціальної компетентності. О. Кононко зазначає, що «соціальну компетентність учнів молодших класів можна вважати сформованою тоді, коли вони: володіють елементарними знаннями про соціальні явища, події, людей, взаємини, способи їх налагодження; цінують, визнають значущість для себе того, що пов'язано з соціальним життям, цікавляться ним; називають словами, вербалізують основні соціальні явища; передають враження, пов'язані з соціальними подіями та взаєминами людей, художніми образами (малюють, складають оповідання тощо); пов'язують соціальну активність людей та власну з виконанням соціально сформованих стандартів; реалізують знання та інтереси у формах поведінки; проявляють у поведінці конструктивну творчість; збалансовують особисті та соціальні інтереси» [28].

На даний час до самих доступних джерел інформації відносяться нові медіа, які втілюють сучасний інформаційний простір. Але справа в тому, що нові медіа неоднаково діють на сам процес соціалізації особистості. Але

найбільш невизначено він відбувається в учнів початкових класів. Використовуючи нові медіа сам процес соціалізації в сучасному, інформаційному, а головне віртуальному просторі все ж таки залишається стихійним і несе загрозу фізичному, психічному та соціальному розвитку. Для того, щоб дитина розуміла медіавплив, вчителю початкових класів потрібно займатися соціальним вихованням учня [69, с. 93].

Якщо в дитини сформована соціальна компетентність, то це встановлює її як особистість, яка вміє поводитися, жити та діяти в соціальному середовищі. Вагомими ознаками для соціальної компетентності є володіння навиками соціальної поведінки, вміння застосовувати свої ідеї на практиці, сприйняття різної інформації від людей, які її оточують і взагалі, бажання пізнати оточуючий світ. В наш час існує багато факторів, завдяки яким формується, розвивається соціальна компетентність учнів початкової школи, це: сім'я, друзі, учителі; вплив політичних, релігійних факторів, засобів масової інформації тощо. Але можуть існувати різні фактори, які негативно впливають на формування соціальної компетентності дитини. Тому одним із головних завдань вчителів та батьків для усунення таких факторів, які несуть негативний вплив на учня, є створення позитивних умов для формування соціальної компетентності [14, с. 31].

У концепції НУШ вказано, що «виховання не зводиться до окремих виховних занять; до створення виховного середовища залучається весь колектив школи...» [30]. Тобто цілеспрямованого та виокремленого процесу на виховання в освітньому процесі сучасної школи немає, однак дане питання потребує переосмислення.

Проаналізувавши дослідження наукових робіт з даної теми можна сказати, що в наш час проблема формування соціальної компетентності в молодших школярів має в початковій освіті певні завдання, а головне, формування та розвиток повноцінної особистості. І саме початкова школа покликана розпочинати формування соціальної компетентності в учнів, бо саме молодший шкільний вік відноситься до першого періоду системного

залучення дитини до громадського життя. Саме у цьому шкільному віці діються особистісні утворення, які належать до формування соціальної компетентності школярів. Перш за все, це *«мотивація соціально значущої діяльності, що визначає особистісну активність дитини; уміння керувати психічними процесами розвитку пізнавальної сфери, що створюють основу становлення здатності до довільної регуляції поведінки; діалогічність свідомості, критичність до себе та інших людей; дитина стає здатною до адекватної самооцінки, а задоволеність собою та досить висока самооцінка виступають важливими складовими соціальної компетентності; складається новий тип відносин з людьми, засвоюються певні соціальні норми. Втрачається орієнтація на дорослого, відбувається зближення з групою однолітків, де необхідним виявляються навички конструктивної взаємодії»* [16].

Таким чином, соціальна компетентність учнів початкових класів визначається як інтегративна характеристика особистості молодшого школяра, що має певну систему в його структурі та представлена найвагомішими елементами компетентності – знаннями, уміннями, навичками, ціннісним ставленням та вмінням взаємодіяти з оточуючими людьми в соціальному середовищі.

1.2. Особливості формування соціальної компетентності здобувачів початкової освіти на уроках мовно-літературної освітньої галузі

В умовах НУШ важливе значення відводиться питанню формування й розвитку соціальної компетентності здобувачів початкової освіти на уроках певних освітніх галузей, тому що воно є актуальним на даний час та малодосліджуваним. Головним завданням сучасної початкової освіти вважається формування в учня початкової школи соціальних навичок, вміння взаємодіяти у команді, здійснювати певні соціальні ролі та призначення у колективі.

Система початкової освіти України формується на засадах особистісно-зорієнтованої педагогіки, коли учень являється головним в процесі виховання, навчання та розвитку. Тому всі методи навчання вчитель направляє на розвиток особистості учня початкових класів, а система освіти повинна знаходити дієві підходи, завдяки яким крок за кроком у молодших школярів формувалися:

- загальнокультурні цінності особистості (не просто нав'язувати здобувачеві освіти загальноприйняті цінності, а сприяти виробленню своїх – власних цінностей, які будуть перетинатися з загальнокультурними);
- морально-етичні цінності здобувачів освіти (здобувач освіти має мати власні моральні та етичні цінності, виробленню яких і має сприяти процес навчання та виховання);
- соціальна компетентність здобувачів початкової освіти (на даному етапі просто необхідно володіти соціальною компетентністю, робота в команді, взаємодія з однокласниками – рушії процесу навчання та розвитку особистості на етапі її формування);
- необхідні навички соціалізації, що забезпечать готовність учня до продовження навчання в середній школі та подальшої взаємодії навіть у дорослому житті.

Саме молодший шкільний вік і навчання в початковій школі є найвдалішим для формування соціальної компетентності особистості.

Процеси, які відбуваються в молодшому шкільному віці подано на рис.1.1.

Рис.1.1. Процеси, які відбуваються в молодшому шкільному віці

У контексті вимог НУШ найвагомим завданням початкової освіти являється формування та розвиток соціальної компетентності. Сформована соціальна компетентність особистості вважається головною не тільки для навчання. Кожна людина повинна вміти адаптуватися, жити, діяти, взаємодіяти з усіма учасниками соціального середовища. З новими вимогами у сучасному світі перед початковою освітою стоїть важливе завдання, як об'єднати теоретичні і практичні засади саме для того, щоб достойно сформувати соціальну компетентність в учнів початкової школи. Тому що молодші школярі це майбутнє нашої нації, а тому сформувати гідного громадянина, який вміє застосувати себе в соціумі, завдання для кожного вчителя початкової ланки. І не дарма велика кількість науковців відводять цьому питанню вагоме значення. Вони намагаються знайти сучасні, новітні, дієві методики формування певної компетентності, але при цьому відштовхуючися від вимог Нової української школи, нормативних документів та інших стандартів.

Найбільш зручним для соціалізації та соціального формування дитини є молодших шкільний вік. Саме у цьому шкільному віці у вчителя початкових класів є можливість направити у правильне русло дитину, розказати, пояснити застосування себе у соціальному середовищі.

Не можна не звернути увагу на певне визначення Н. Лук'янчук, Н. Климової, О. Ковальнової про те, що «молодший шкільний вік – сприятливий період для розвитку емоційної сфери, культури почуттів особистості, удосконалюється й діяльність щодо аналізу навколишнього світу. Розвинений «апарат відчуттів» надає учням можливість пізнавати множинність властивостей предметів, продуктів людської праці, явищ природи, сприяє тому, що діти стають більш чутливими до поєднань різних кольорів, звуків, рухів тощо, збагачуються їхні почуття, підвищується загальна культура» [61].

С. Мартиненко трактує, що «...молодший шкільний вік вважається основним періодом набуття соціального досвіду, передумовою функціонування механізмів розвитку особистості та орієнтації її життєдіяльності, це один із найважливіших періодів формування особистості. У цьому віці інтенсивно розвиваються природні задатки, формуються моральні якості, виробляються риси характеру». Дослідниця продовжує, думку про те, що «у віці 6-10 років в учнів з'являються думки про власну соціальну значущість, розвивається самооцінка, формується самосвідомість та зворотній зв'язок з оточенням» [41, с. 42].

Процес формування соціальної компетентності в учнів початкової школи залежить від факторів та чинників, які ми умовно можемо розподілити на внутрішні та зовнішні.

До внутрішніх факторів та чинників ми відносимо:

- інтелектуальний розвиток учня;
- творчий потенціал;
- задатки та здібності;
- життєвий досвід поведіння у тій чи іншій ситуації;

- погляди та переконання;
- виховання учня;
- життєві цінності учня тощо.

До зовнішніх факторів та чинників, на наш погляд, належать такі:

- колектив, у якому знаходиться дитина;
- найближче оточення: родина, друзі тощо;
- організація вчителем навчального процесу з урахуванням усіх вимог

та особливостей, які сприятимуть успішному формуванню соціальної компетентності.

«Чинники, що впливають на медіасоціалізацію молодших школярів в інформаційному просторі – сім'я, заклад загальної середньої освіти та територіальна громада» [68]. Зупинимося на певних чинниках більш детально:

1) «сім'я має беззаперечний вплив на соціалізацію учня початкової школи, адже у сім'ї створюється специфічне її соціокультурному рівню інформаційне середовище і відбувається первинне долучення до соціуму. Зрозуміло, якщо учень має особистий мобільний телефон чи планшет, відповідно він уміє ними користуватися та має навички взаємодії з іншими в інформаційному просторі. Якщо батьки є активними користувачами медіа, то учні з таких сімей більш медіасоціалізовані, ніж у родинах з негативним ставленням до ІКТ» [68, с. 67];

2) «територіальна громада є специфічним інформаційним середовищем (залежно від місця проживання: велике місто, селище тощо), у якому відбувається соціальний розвиток молодшого школяра. Складовими територіальної громади є: позашкільні дитячі установи, культурно дозвіллеві заклади, установи культури (виставки, театри, кінотеатри, музеї, парки тощо), центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, дитячі бібліотеки, телебачення, сайти та групи у соціальних мережах. Все вище перелічене і впливає на процес медіасоціалізації учнів, а також, наявність у великих містах у парках відпочинку і закладах харчування безкоштовного бездротового

доступу до Інтернету» [68, с. 68];

3) «школа має особливий вплив на дитину молодшого шкільного віку, оскільки навчання стає провідною діяльністю і набуває значущості соціальна роль учня. Нині в освітній процес школи активно впроваджуються ІКТ (комп'ютери, нетбуки, електронні книги, інтерактивні дошки тощо, що впливають на процес медіасоціалізації учнів». Наразі «... школа має виступати для учнів початкових класів тим середовищем, яке надає можливість соціально розвиватися в умовах інформаційного суспільства, попри на можливості родини чи реалії територіальної громади. Також, заклад освіти повинен виступати осередком гармонізації соціально-виховних впливів різних соціальних інститутів та для підвищення ефективності процесу соціалізації, супроводжуючи медіасоціалізацію молодших школярів і залучаючи до цього процесу сім'ю та інших» [68, с. 68-69].

Великого значення особливості формування соціальної компетентності учнів початкової школи відводиться урокам урокам мовно-літературної освітньої галузі. Ми вважаємо, що саме уроки української мови та літературного читання можна віднести до найдієвіших для формування соціальної компетентності учнів початкових класів. Вчитель на цих уроках має можливість формувати соціальну компетентність не тільки активно, а ще й пасивно.

І саме в цей час, коли ми намагаємося відродити національну культуру, започаткувати нові вимоги, програму для навчання, відродити мову, вагома перевага надається урокам літературного читання.

Формування перцооснов школяра, виховання творчого, національного, свідомого покоління молоді засобами художнього слова, ось головна мета уроків літературного читання. А читання рідною мовою є потужним засобом виховного і розвивального впливу на особистість дитини. Завдяки цьому вчитель залучає дітей до скарбниці духовності і культури, до визначних літературних надбань не тільки українського народу, а й народів усього світу. Також пособляє етичному, естетичному та моральному розвитку молодших

школярів. Але учитель, який проводить урок повинен розуміти, що головним для учнів є не те, щоб вони засвоїли біографію та творчість того чи іншого письменника чи деякі літерознавчі терміни. Головним завдання вчителя є підвести учнів до спілкування з прекрасним в літературному читання, а це – мистецтво слова. Для цього потрібно вміти використовувати багатий духовний багаж людства, який криється саме в художньому слові. Завдяки слову людина може висловити свої ідеї, переконання, думки, зробити певні висновки. І якщо в навчанні учнів це не буде застосовуватися, а роботу на уроці будемо зводити до формулювання теми, головної думки твору, аналізу образів, визначення проблем, то літературне читання як шкільний предмет не виконає свого основного призначення – творити Людину.

В той момент, коли дитина самостійно починає виконувати певні дії, взаємодіє з однолітками, дорослими в соціальному середовищі і відбувається формування соціального досвіду.

Тому, саме на уроках літературного читання, коли учні опрацьовують твори різних літературних жанрів, знайомляться з біографією і творчістю різних авторів і при цьому вчитель доводить до дітей особливу цінність того чи іншого твору. Ось в цьому і є головне завдання вчителя навчити школяра, донести, розказати йому, як потрібно поводити себе в певній ситуації, а коли не варто робити певні дії та вчинки. Після того, як учні прочитають твір, неодмінно потрібно виконати його аналіз. Саме під час такого процесу і проходить пасивне формування соціальної компетентності. Завдяки аналізу поведінки героїв твору, учні підставляють себе в ролі цих героїв. Вони думають, міркують «чи вчинив би так я будучи на його місці?», «чи правильно він вчинив?», «а що буде якщо я зроблю так само?». Але умовою аналізу творів є не просто міркувати, роздумувати, а і неодмінно виражати свою думку з цього питання. Це пособляє формуванню активної громадянської позиції, розуміння як слід поводити себе тощо.

Під час аналізу творів та здійснення різних вправ на уроках літературного читання школярі отримують певну систему знань. Під час такої роботи в учнів

формується уміння і навички взаємодії в суспільному середовищі з однолітками та дорослими, хист оцінювати власні дії та вчинки. У вчителя з'являється можливість цілеспрямовано впливати на школярів для того, щоб вони досягали загальнолюдські та спеціальні знання, соціальний досвід з метою формування позитивних ціннісних орієнтирів, соціально значущих якостей. Також саме на уроках літературного читання надається велике значення у формуванні морально-етичних цінностей, соціальної компетентності.

Не менш важливим засобом розвитку соціальної компетентності є усна народна творчість. Застосовуючи багаж народної творчості (прислів'я, приказки, казки, загадки, народні ігри тощо), в учнів започатковується потенціал до співпраці, взаємодії, толерантних відношень. Вчителю потрібно вміти донести до дітей такі поняття, як повага, добро, милосердя, чуйність. Аналізуючи твори усної народної творчості проходить конкретизація соціальних зразків поведінки особистості, систематизація певних норм та правил моралі.

Таким чином, в умовах НУШ проблема формування та розвитку соціальної компетентності молодших шклярів, коли учні дієво вміють співпрацювати та взаємодіяти з однолітками в групі та команді, і при цьому здійснювати певні завдання у колективі, є досить популярною та актуальною. Нами визначено, що саме молодший шкільний вік є найбільш вагомим і дієвішим для соціалізації та соціального розвитку дитини. А уроки української мови та літературного читання є найпродуктивнішими для формування соціальної компетентності молодших школярів, на яких можна активно впроваджувати різноманітні мультимедійні та інші інноваційні технології.

1.3. Проектна діяльність як засіб формування соціальної компетентності молодшого школяра на уроках літературного читання

У сучасному світі Україна ставить багато завдань щодо змісту й організації навчання. Сучасному поколінню необхідно новітні та дієві характеристики освітніх систем, які перш за все орієнтовані на самостійну діяльність, розвиток соціальної компетентності, критичного мислення і обов'язково вміння взаємодіяти у соціальному середовищі [57, с.44].

Багато існує різних способів розвитку соціальної компетентності, які в основному визначаються практичною діяльністю, саме сконцентровану на колективну роботу учнів. Але можна наголосити на одному із таких способів, як метод проектів – як сучасну педагогічну технологію, яка має майже всі переваги вивчених способів і повністю виправдовує вимоги сучасної освіти.

На сучасному етапі становлення Нової української школи проектна технологія стала дієво використовуватися в навчальній діяльності для учнів початкових класів, що пов'язано із впровадженням компетентного підходу до навчання.

Проект, як трактують науковці (О. Пехота, Є. Полат, О.Пометун, Л.Пироженко тощо), – це «мета, яку дитина зрозуміла, прийняла, реалізувала у процесі діяльності». У перекладі з латини термін «проект» (projectio) означає «кинутий уперед», тобто проект є прототипом будь-якої діяльності. У сучасному розумінні – це «намір, ідея, що будуть здійснені у майбутньому за певних умов. Проект як навчальний метод є чудовим дидактичним засобом активізації пізнавальної діяльності, розвитку креативності та одночасно формування певних рис особистості» [15, с.6].

До одних із новітніх методів, навчання відноситься метод проектів. Головна ознака цього методу в тому, що він відноситься до методів навчання в співпраці. Саме завдяки цьому він є надзвичайно дієвим, тому що в ньому можуть бути реалізовані одразу декілька сучасних підходів: особистісно орієнтований, комунікативно-діяльнісний тощо. Головною особливістю методу є те, що він налаштований на перехід від авторитарного стилю

навчання до демократичного. Цей метод постійно спрямований на індивідуальну роботу молодших школярів, яка втілюється як в індивідуальній, так і в парній, груповій діяльності, що завжди передбачає розв'язання проблеми [66, с.14].

Проектна діяльність – це, як свідчить шкільна практика, «один із перспективних напрямів роботи учнів у сучасній освіті. Беручи за основу особистісно-орієнтований підхід до навчання і виховання, він сприяє розвитку пізнавального інтересу до різних галузей знань, розвиває соціальну компетентність, формує навички співробітництва» [74, с.10].

У процесі проектної діяльності як окремого виду навчання, що організовує та спрямовує пізнавальну активність учня, концентруються вагомі умови та можливості прямого й опосередкованого впливу на пізнавальні інтереси [64, с.27].

Характерні особливості проектної технології надають багато перспектив для формування в молодших школярів умінь, які пов'язані із самостійним освоєнням нових знань. До особливостей проектної технології відноситься велика перевага форм самостійної роботи, оволодінні новими способами пізнавальної діяльності, проблемному підході, елементах пошуку або дослідження творчої діяльності [72, с.52].

Використовуючи проектну технологію ухвалюється певна кількість різнорівневих дидактичних, виховних і розвивальних завдань. Перш за все формуються пізнавальні навички дітей, виробляється вправність незалежно творити свої знання, майстерність розбиратися в інформаційному просторі, дієво формується критичне мислення, сфера комунікації тощо [27, с.87].

Але все ж таки для ефективнішого використання методу проектів з розвитку соціальної компетентності учнів початкових класів потрібно додержуватися певних педагогічних умов:

1. Заохочування рефлексивної діяльності учнів початкових класів на кожному етапі формування компонентів соціальної компетентності;
2. Створення соціально-педагогічного виховного середовища;

3. Формування суб'єкт-суб'єктних ставлень на основі діалогу (педагогіка співробітництва);

4. Цілеспрямоване створення комплікативних соціально значущих ситуацій на основі інтеграції набутих знань, умінь і навичок, що визначають рівень сформованості соціальної компетентності суб'єктів навчального процесу;

5. Надання певних шансів школярам показати себе; заохочення дітей до різних видів суспільно корисної діяльності;

6. Чергування різних способів формування проєктних груп для коригування розвитку соціальної компетентності кожного учня;

7. Залучення батьків учнів до участі в роботі над проєктом.

Найголовнішою особливістю всіх програмних документів нашої держави у галузі освіти є орієнтація школи на особистість учня. В «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті» підкреслюється на створенні конкретних умов для розвитку, самоствердження й самореалізації особистості, для формування сучасного покоління, яке готове навчатися протягом життя [48].

Вагоме місце в реалізації поставлених завдань надається шкільним предметам гуманітарного циклу, особливо «Літературному читанню». Навчальний предмет «Літературне читання» - це «органічна складова освітньої галузі «Мови і літератури», головна мета якого полягає у розширенні меж літературної освіти, залученні школярів до вершин досягнутих світовою культурою, вихованні читача, здатного до сприйняття літературного твору як мистецького явища та усвідомлення його художньої своєрідності» [46].

Опрацьовуючи матеріал на уроках літературного читання у молодших школярів формуються певні компетентності, такі як: загальнокультурна, комунікативна, інформаційна, соціальна компетентності, а також, що є не менш важливим, уміння та бажання вчитися [46].

Учні початкової школи знайомляться з творами різних жанрів –

фольклорними й авторськими, зміст яких створює передумови для формування читацької компетентності, здійснює цікавість до самого читання, сприяє поглибленню світогляду школярів.

Перелік читання учнів початкових класів охоплює твори різних родів і жанрів, які відносяться до найвагоміших здобутків української та зарубіжної літератури, творів сучасної дитячої української та зарубіжної літератури, дитячих журналів. До цього переліку також можна додати і певні зразки довідкової літератури, такі як: словники, довідники, енциклопедії для дітей.

У системі уроків літературного читання чинне місце надається урокам, на яких учні обробляють зміст художніх творів.

Методика аналізу змісту художніх творів у початкових класах ґрунтується на основах літературознавства. Аналізуючи зміст художнього твору обов'язково потрібно врахувати положення про те, що художні твори передають життя образно і що першоелементом літератури є слово. Тому одним із вагомих завдань уроків літературного читання – розвивати художній смак, прищеплювати усвідомлене розуміння функцій слова в художньому творі, формувати елементи літературознавчих уявлень [11].

Художні твори – це в першу чергу твори мистецтва, пізнавальна сила якого й естетична насолода – в художніх образах, написаних письменниками. Тому така специфіка літературних творів вимагає і специфічних особливостей їх вивчення [55, с.5].

Проводячи уроки літературного читання вчитель початкових класів вчить дітей відчувати силу слова, усі його смислові відтінки. Саме словами письменники, поети відтворюють силу почуттів, показують переживання певних дійових осіб, ну і звичайно зображують словами їхні думки. Бо саме завдяки слову дитина отримує певну інформацію, а сам зміст цієї інформації спричиняє конкретні образи в уяві школяра. Саме завдяки цьому у дитини виникає певний емоційний стан, на основі якого в учня становиться враження від прочитаного твору [58, с.41].

Процес сприймання художнього твору є результатом складної

внутрішньої діяльності особистості, у якій беруть участь пам'ять, чуття, свідомість, фантазія, спогади, надаючи самому процесу творчих та розвиваючи чуттєву сферу того, хто сприймає слово. Літературний твір, торкаючись різних чуттєвих зон маленького читача через уявлення та асоціації, діє на нервову систему. У зв'язку з цим з'являється певна емоційна реакція, яка називається естетичною, і яка базується на емоційному ставленні читача до прочитаного. Як мистецтво художнього слова, література має величезні можливості відображення дійсності, безпосереднього вираження життя, думок, почуттів людини [58, с.41].

Аналіз змісту художніх творів спрямований на з'ясування та усвідомлення теми, ідеї, сюжету, композиції, художніх образів, засобів вираження (порівнянь, метафор, епітетів ролі розділових знаків тощо) [42].

Аналізуючи художні твори, це дає змогу більш формувати естетичну культуру учнів початкових класів. Як вважають сучасні науковці (В. Бутенко, І. Зязюн, В. Лозова тощо), аналіз художнього твору окреслює «сформованість в учнів естетичних знань, смаків, ідеалів, розвиток здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, виховання потреби вносити прекрасне у навколишній світ, оберігати природну красу» [4, с.39].

Сам процес роботи над художніми творами дає змогу більш розкрити життєвий досвід учнів початкової школи, ознайомити з головними моральними законами людства. Вона передбачає не боятися будь-яких випробувань, не зраджувати, не відступати, не чинити підлості, бути щедрим, милосердним, працьовитим і доброзичливим [4, с.41].

Аналіз художнього твору опирається на особливості сприймання учнями літератури як мистецтва слова. Головне завдання смислового і структурного аналізу художнього тексту – сприймання художнього образу, усвідомлення ідеї твору [33, с.81].

У науковій літературі вирізняються наступні рівні сприйняття художнього твору: розуміння його предметного боку, підтексту, системи художніх образів, засобів і, нарешті, осмислення головної думки твору, що

спонукає до оцінки прочитаного, усвідомлення смислу твору [38, с.9].

Навчаючись у 3-4 класах школярі вже отримали більш вагомні читацькі навички, ніж учні 1-2 класів. Тому звичайно, як читачі, вони показують себе на більш високому рівні.

Учні початкових класів разом з вчителем намагаються знаходити особливості авторського вибору слів, засобів вираження емоцій, почуттів ставлення до зображуваних подій, вчинків героїв [33, с.77].

Усвідомлення ролі засобів виразності у творі дає надає школярам можливість ширше сприймати й відтворювати в уяві картини життя, змальовані автором. А протім ще й встановлювати зв'язок між ними, що своєю чергою сприяє проникненню в емоційну тональність твору [33, с.81].

Читаючи художні твори у дітей розширюється словник, а мова при цьому стає більш змістовнішою та логічно образною. Тому що читання – це, «головна зброя початкової школи, якою вона може діяти як на розумовий, так і на моральний розвиток своїх учнів і зміцнювати їх думку і допитливість» [33, с.82].

О. Савченко говорить, що «читацька компетентність розуміння тексту є базовою для учня, якщо він прагне не лише ознайомитись з ним, а й усвідомитисмисл, передати свої враження від прочитаного» [64, с. 28].

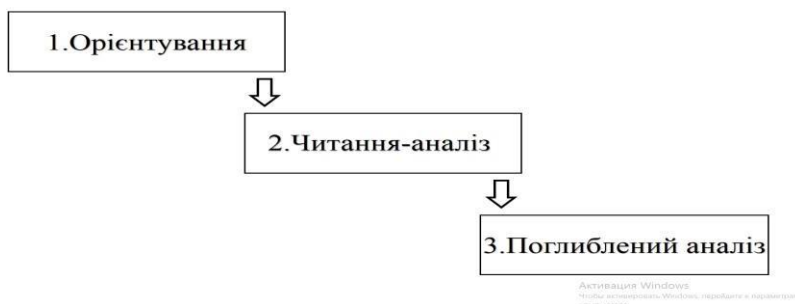
Щодо учнів початкової школи це окреслює:

- розуміння учнем більшої частини слів у тексті;
- розуміння змісту кожного речення;
- смислових зв'язків між ними і частинами тексту;
- розуміння основної думки прочитаного.

Така робота над текстом має на меті розуміння його фактичного змісту, основного смислу, що є передумовою для визначення структури тексту, усвідомленого і виразного читання, творчої роботи за прочитаним. Опрацювання тексту, його розуміння не є одномоментним актом, а окреслює виконання читачем низки операцій, які здійснюються поступово[64, с.27-28].

О. Савченко розкриває сутність поетапного управління розумінням

учнями літературних текстів:

Поетапне управління розумінням учнями літературних текстів

Рис. 1.2

На *першому етапі* відбувається орієнтування у фактичному змісті тексту і виявлення емоційного сприйняття прочитаного.

Другий етап зображує своєрідне рефлексивне «сортування» змісту, іншими словами що для дитини було новим, невідомим, яке враження справило прочитане тощо.

І останнім, *третьою етапом* є удосконалений смисловий аналіз тексту. Його метою є дослідження істотних зв'язків, відношень, що в свою чергу надає можливість школярам зрозуміти головне.

На нашу думку, у процесі роботи над опрацюванням художнього твору потрібно дієво застосовувати проектну технологію. При аналізі художнього твору, використовуючи при цьому проектну діяльність, вона буде мати певні особливості та специфіку. Обов'язково необхідно брати до уваги вікові та психологічні особливості школярів. При роботі над проектом не потрібно заставляти дітей працювати, їх належить зацікавити. Коли дитина неохоче робить справу, або її мусять це зробити, тоді результат може бути негативним.

Для вчителя й учнів проект є спеціальним завданням, планом, задумом, шляхом вирішення проблеми, у результаті чого з'явиться освітній продукт: книжка, газета, лепбук, презентація тощо [38, с.11].

Коли уні початкових класів читають художні твори, це поглиблює їх життєвий досвід. Осмислюючи зміст художніх творів, у яких зазвичай розкриваються почуття і вчинки певних героїв, дає змогу зумовити у школярів

глибоке співпереживання. Це в свою чергу є своєрідним особистісним засобом освоєння дійсності і дозволяє зрозуміти учням початкової школи внутрішній світ інших людей [44, с.35]. Відтак, велике значення має те, щоб зміст художніх творів на уроках учням початкових класів був максимально доступним. Саме для цього і застосовують вчителі проєктну діяльність.

Виділення літературного розвитку школярів як однієї з змістовних теоретичних проблем сучасної методичної науки пов'язане з особливим значенням літератури для духовного розвитку особистості, її самоствердження та самореалізації. Під час читання художнього твору учень має справу з певним текстом, художнім мовленням, певним уявним змалюванням картин життя, авторською точкою зору – з особливою естетичною формою пізнання світу [5, с.11].

Для того щоб вдало усвідомити зміст творів, потрібні конкретні читацькі уміння, літературні здібності. До літературних здібностей ми можемо віднести: сформуваність мовного чуття, чуття до звукової краси мови, відчуття образності художнього мовлення, емоційне реагування на поетичне слово, вміння мислити словесно-художніми образами, співпереживати, проявляти креативність [3, с.7].

У сучасному світі у теорії та практиці навчання української мови в початкових класах особливе значення надається проблемі з розвитку зв'язного мовлення, творчих здібностей учнів. Тому, саме організація проєктної діяльності учнів початкової школи на уроках літературного читання – це передумова їхньої активної пізнавальної діяльності. Працюючи на уроках у школярів, незалежно від індивідуальної чи колективної діяльності, формується вміння ґрунтовно аналізувати зміст художнього твору, розуміти вчинки певних дійових осіб. Це в свою чергу надає більш можливості інтересу до знань і тим самим надає умови для творчого саморозвитку та самореалізації, формує всі необхідні життєві компетенції [1, с.40].

Успішна організація проєктної діяльності учнів початкової школи на уроках літературного читання викликана:

- наявністю проблеми, яка є актуальною для учнів;
- емоційною забарвленістю художніх творів;
- створенням ситуації успіху (зацікавленості, подиву, бажання дослідити поставлене питання);
- творчістю та активністю учнів;
- практичним значенням результату спільної роботи;
- широким використанням на уроках парної чи групової форм організації навчальної діяльності учнів;
- гуманізацією взаємодії вчителя та учнів;
- стимулюванням учнів до висунення альтернативних припущень із догадів;
- створенням для учнів умов застосування нових знань та уявлень доосмислення та аналізу змісту художніх творів;
- необхідністю підбиття підсумків проєктної діяльності [25, с.26].

Проєктна діяльність школярів на уроках літературного читання – це «спільний пошук розв’язання певної проблеми; це поетапна практична діяльність, спрямована на оволодіння загальнонавчальними вміннями і навичками. Вона забезпечує навчальну взаємодію учителя та учнів, в основу якої покладена співпраця, відкритість і довіра» [37, с.21].

Науковці (Є. Полат, О. Пехота тощо) визначають наступні етапи проєктної діяльності на уроках літературного читання в процесі створення спільних проєктів:

- підготовка;
- планування;
- прийняття рішень;
- збір інформації;
- аналіз;
- формування висновків;
- презентація.

Етапи планування змісту та ходу навчального проекту на уроках літературного читання

Рис.1.3.

З рисунку 1.3 видно, що при плануванні змісту та ходу навчального проекту на уроках літературного читання окреслюють чотири етапи.

Організація проекту передбачає:

1. Формування основної проблеми та дидактичної мети (перед вивченням твору).
2. Вибір вчителем та учнями теми і виду проекту.

Планування проектної діяльності передбачає:

1. Вибір учнями теми групових (індивідуальних) проектів.
2. Обдумування шляхів розв'язання проблеми.
3. Формування груп для аналізу змісту літературного твору, проведення словникової роботи, характеристики вчинків персонажів, виконання творчих завдань, що є підготовкою до складання проектів.
4. Визначення форми презентації результатів проектної діяльності.

Реалізація проекту передбачає:

1. Складання парою, групою чи індивідуально плану роботи над проектом.
2. Вивчення джерел інформації, способів її збирання та аналізу.

3. Розподіл обов'язків щодо пошукової діяльності між учасниками проєкту.

4. Аналіз виконаної роботи.

Підбиття підсумків проєктної діяльності - це:

1. Підготовка та презентація.
2. Оцінювання та аналіз успіхів, невдач.
3. Висновки.

Підсумовуючи та оцінюючи роботу над проєктною діяльністю школярі мають проаналізувати, чи відбулися якісь зміни в результаті виконання проєкту в їхніх поглядах на себе, однокласників, в оцінці конкретних фактів, подій у житті. Також обов'язково звернути увагу на те, що поліпшили, що нового дізналися, коли по-особливому переживали якісь почуття [52, с.123].

Можна виділити наступні *види проєктів на уроках літературного читання з аналізом змісту художнього твору:*

- складання пам'яток;
- складання творів-описів, роздумів, листів авторові чи літературним героям, діалогів з ними;
- виставки творчих робіт;
- інсценування художніх творів;
- літературні ранки;
- конкурси малюнків до художніх творів;
- випуск журналів, невеличких збірників за змістом художніх творів;
- створення мультимедійних презентацій, буклетів, лепбуків.

Формуючи групи для проєктної діяльності потрібно враховувати психологічні сумісності. При цьому обов'язково повинні знаходитися в кожній групі учні з різним рівнем підготовки. Кожна група обирає певне завдання але під час його виконання відбувається розподілення ролей. Для кожного школяра є своя частина роботи в проєкті. Працюючи над проєктом учні перш за все, навчаються працювати в команді. При цьому вони починають розуміти відповідальність до виконання своєї частини роботи.

Діти навчаються оцінювати результати своєї роботи та роботи інших учасників команди.

Беручи до уваги інтегративний характер проєктної діяльності, в будь-якій із навчальних тем початкової школи можна виділити проблему, яку можна розв'язати в формі проєкту. Наприклад, учні 3 класу ознайомлюються з життям та творчістю видатного українського митця Тараса Шевченка під час вивчення розділу «Тарас Шевченко: сторінки життя та творчості». Учні ознайомлюються з біографією і зазначають, що часто використовується словосполучення «Великий Кобзар». Тому школярам можна порекомендувати взяти участь у проєкті, в основі якого лежить проблема: чому Шевченка називають Кобзарем? Дітям треба з'ясувати хто такі Кобзарі? Чому їх так називають? І чому Шевченко Кобзар? Декілька раз дослідники наголошували, що саме ознайомлення з біографією письменників надає змогу дітям ліпше усвідомити зміст їх творів. Саме завдяки таким підходам вважається, що робота над проєктом є достатньо цінною у зв'язку з аналізом змісту художніх творів.

Пропонуємо орієнтовний перелік тем для навчальних проєктів на уроках літературного читання (див.табл. 1.1.):

Таблиця 1.1.

Орієнтовний перелік тем для навчальних проєктів на уроках літературного читання

Назва проєкту	Вид проєкту:
«Творчість Великого Кобзаря»	Дослідницький
«Леся Українка – донька Прометея»	Дослідницький, пошуковий
«П'єса-казка «Бабусина пригода»»	Творчий
«Візьму перо і спробую»	Творчий
«Історія виникнення книги»	Інформаційний, творчий
«Для чого людині серце»	Інформаційний, міжпредметний
«Подорож до країни казок»	Творчий

Проаналізувавши те, про що ми говорили, можна зробити наступні висновки:

- 1) у центрі навчального процесу є учень, його пізнавальна та творча діяльність;
- 2) роль учителя під час виконання проєктів дуже відповідальна, але вона відрізняється від його ролі під час традиційного навчання.
- 3) підвищується рівень відповідальності учнів за результат та успіх навчальної діяльності;
- 4) головна мета такого навчання – розвиток інтелектуальних та творчих здібностей учнів з метою формування їх здатностей до самореалізації, самостійного мислення, готовності приймати важливі для себе рішення.

Проектна технологія має дуже багато переваг, серед яких: подолання поверхової спрямованості роботи з художніми творами, розвиток навичок групової роботи, вдосконалення уміння орієнтуватися в інформаційному просторі. Відтак сміливо можна стверджувати, що така технологія покращить, урізноманітнить роботу на уроках літературного читання [23, с.91].

Таким чином, до найбільш дієвих та ефективних форм роботи на уроках літературного читання для молодших школярів, можна віднести метод проєкту. Результатом такого проєкту можуть бути твори різних літературних жанрів: казка, оповідання, вірш, стаття, сценарій, альманах, виставка, фольклорне свято, альбом, газета, екскурсія тощо.

РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ З ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ НАД ТВОРАМИ РІЗНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ЖАНРІВ

2.1. Особливості розвитку пізнавального інтересу на уроках літературного читання у процесі роботи над творами різних жанрів

Найвагоміше значення для молодших школярів в освітній діяльності посідає навчальний процес. Навчальний процес – це «складна динамічна система, у якій в органічній єдності відбувається взаємопов'язана діяльність учителя й учня». Ця система стає дієвою, якщо вчитель знає індивідуальні відмінності в розвитку мислення школярів, враховує готовність дитини до опанування нового матеріалу, забезпечує для кожного учня оптимальний характер пізнавальної діяльності на всіх етапах навчальної роботи. Пізнавальний інтерес є одним із основних чинників формування соціальної компетентності учнів початкових класів.

Інтерес у навчанні є особливим епіцентром активізації навчання, розвитку пізнавальної активності школярів, формування у них певного позитивного відношення до процесу й результатів своєї праці.

Формування пізнавального інтересу до уроків читання є і результатом, і належною умовою шкільного навчання. Проблема розвитку пізнавальної активності весь час цікавить вітчизняних педагогів і психологів. Їй приділяли увагу у своїх роботах В. О. Сухомлинський, Т. С. Костюк, А. М. Алексюк, О. Я. Савченко [63, с. 3].

Найвагомішою умовою підвищення дієвості навчального процесу відводиться розвитку пізнавальних сил учнів. Саме це спонукає їх активність, яка націлена на оволодіння знаннями, безперервне збагачення і застосування. Дивлячись на це, Т. І. Щукіна зазначила, що «стимулом пізнавальної діяльності є пізнавальний інтерес, який визначається як вибіркова спрямованість особистості, зведена до галузі пізнання. Треба прагнути зробити навчання не простішим, а зрозумілим. Важких наук немає. Є тільки

важкий вклад... Завдання педагогіки – зробити науку настільки зрозумілою, щоб її можна було засвоїти, тобто примусити її говорити простою звичайною мовою» [70, с.72].

Сучасна та новітня система освіти має надати якісно новий рівень загальноосвітньої, професійної, наукової підготовки, всебічний розвиток кожної людини як особистості і найвищої цінності суспільства. Починаючи з початкових класів змінюються перевага цілей навчання. Перш за все ми можемо віднести його розвивальну функцію, культ активності, самостійності, нестандартності думки, який забезпечує розвиток інтелекту дитини. Завдання вчителя початкових класів навчити дітей вчитися, мотивувати учнів до знань, ну і звичайно зробити все для того, щоб у школяра було бажання самостійно збагачуватися ними. Але все ж таки головним завданням вчителя зробити так, щоби кожен проведений урок сприяв розвитку пізнавальних інтересів дітей.

В історії національної педагогіки існує безліч відомих педагогів, які маючи великий досвід насправді розуміли значення уроків читання, саме як джерело розвитку мови і мислення дітей. Завдяки чималим зусиллям цих педагогів, розвиток мовлення є неодмінною частиною шкільного навчання.

Під час навчальної діяльності учні повинні оволодіти реальними знаннями. При цьому водночас потрібно, щоб у процесі пізнання в учнів розвивалися пізнавальні можливості, розвиток мовлення.

Ушинський К. Д. трактував читання як «засіб розвитку мови і мислення дітей. Через читання, учні набувають уміння і навичок самостійно працювати з книгою, свідомо читати, висловлювати свої власні думки. Мова не є щось відірване від думки, а навпаки – органічний її витвір, який у ній корениться й безперестанно з неї виростає; отже, той хто хоче розвивати в учнів здібність мови, повинен розвивати в них насамперед здібність мислити. Розвивати мову окремо від думки неможливо» [70, с.75].

Школа і вчитель повинні керувати мисленням учня, давши йому найкращі звички та засоби навчання. Не потрібно говорити, що учні вчать лише переймань, вони весь час використовують засоби самостійного досвіду. Мета

усіх уроків потребує розв'язання проблеми, і висновок – судження виступає як відповідь на те питання, що сховалося в самій проблемі.

Завдяки читанню книг, у школярів збагачується словник, а мова при цьому становиться змістовнішою та логічно образною.

Опрацьовуючи класне та позакласне читання розум школярів наповнюється знаннями про навколишній світ, про природу і закономірності її розвитку, про зміни, що відбуваються в природі, про досягнення науки, техніки, про життя людей в інших країнах.

Читання – головна зброя початкової школи, якою вона може діяти як на розумовий, так і на моральний розвиток своїх учнів і зміцнювати їх думку і допитливість [63].

Читання відноситься до найвагоміших шляхів довершеного усного мовлення дітей. Адже читання має певне значення у навчальному процесі як для поглиблення розуміння, так і для розвитку емоцій, уяви і виховання естетичних почуттів. Саме читання є ключ до розуміння тексту, особливо художнього твору, розвиває любов до поезії, літератури, мистецтва.

Вчений методист О. В. Джежелей зазначає, що «щоб зорієнтувати вчителя початкової школи в організації роботи на розвиток мовлення дітей на уроках читання з іграми, загадками, скоромовками, лічилками, чистомовками, прислів'ями, казками які привертають увагу школярів цікавим змістом».

В. О. Сухомлинський говорив, що «казка – невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких немислиме благородство душі, щира чуйність».

Ознайомлюючися з казкою школярі пізнають світ не тільки розумом, але і серцем. Маленька казка, створена дитиною, допомагає їй переступити поріг Палацу Творчості, в якому вона живе протягом усіх шкільних років.

Інтерес до навчання, бажання пізнавати, вміння орієнтуватися, спілкуватися, приймати самостійні рішення, любов до Батьківщини, людини, праці, естетичні моральні почуття – все це проходить через художні твори [63].

Могутнім засобом успішного навчання є інтерес до уроків читання. Виховання у дітей самого інтересу ознайомлення з будь-яким предметом є одним із найголовніших питань. Інтерес до процесу читання дарує радість пізнання і формує високодуховну особистість.

Розвиток пізнавальної діяльності учнів проходить ряд етапів.

Зацікавленість є засобом успішного навчання, обов'язковою умовою для здобутку позитивних результатів. Як зазначав В. О. Сухомлинський, що «навчальний процес у сучасній школі повинен розвивати всемогутню радість пізнання. Лише тоді, коли дитина зацікавиться матеріалом, у неї виникне бажання дізнатися більше».

Не менш важливою ознакою для учнів є допитливість. Допитливість визначається прагненням проникнути за межі побаченого, розширити свої знання, дістати відповіді на питання: чому? При цьому проявляючи здивування, почуття радості, відкриття.

Дієве навчання на уроках літературного читання не може проходити без пошуків шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів. Тому що школярі мають не просто прочитати твір або вивчити якісь поняття. Важливими чинниками є те, щоб навчити дітей спостерігати, виявляти взаємозв'язок між поняттями, міркувати. Зробити так, щоб цей засіб став дієвим можна лише засобами, що активізують пізнавальну діяльність. Саме до таких засобів відносяться дидактичні ігри, різні види позакласних занять, ігрові ситуації, цікавинки, нестандартні завдання [22, с.5].

Під час процесу навчальної діяльності, формуючи якості читання, вчителю не потрібно особливо надавати перевагу тільки одній якості. Для того щоб був дієвий результат, високий рівень забезпечується тісним взаємозв'язком, взаємовпливом, взаємопроникненням. А усвідомленість читання залежить від правильності й виразності читання. Правильність – від темпу й усвідомленості прочитаного тексту [63, с.160].

Певні вимоги до якостей читання при опрацюванні різножанрових творів слід виконувати на кожному уроці. Тому велике значення потрібно надавати

роботі над словом. Опрацьовуючи зміст твору на уроці вчитель повинен наголосити на тому, як автор цими словами описує певний предмет, подію, вчинок персонажа тощо.

Саме в цей період формуються та розвиваються основні уміння, які потрібні для виразного читання і роботи з різножанровими текстами. До таких умінь належать: уміння передавати думки, почуття героїв, зміст подій виражаючи при цьому своє ставлення за допомогою інтонації; дотримуватись пауз (віршованих, прозових) у середині та кінці речення, між абзацами. Також вагомим у роботі є вміння виділяти смисловим наголосом основні поняття, важливі за значенням слова, що допомагають розкрити зміст, знаходити тон читання залежно від емоційного стану героя; змінювати темп [34, с.126].

Кожний урок має бути цілеспрямованим. Мета – чітко відбивати навчальні конкретні вимоги, його розвивальну і виховну спрямованість.

Неодмінно вагомою особливістю уроків літературного читання є також розвиток творчого мислення школярів. Розповідь від імені персонажів, розігрування ролей, сцен сприятимуть їхньої емоційної сфери. Опрацьовуючи та аналізуючи художні твори на уроках літературного читання учні співпереживають разом з героями. Вони уявляють себе поряд з ними, намагаючись подумки допомагати персонажам, намагаються бути схожими на них.

Важливим завданням, працюючи над змістом твору є те, щоб школярі навчилися знаходити в кожного письменника певні засоби виразності, які допомагають зрозуміти, уявити героя, картину, подію. Для цього необхідно знаходити в уривках текстів влучні слова, які характеризують героїв, природу, розкрити їх, уточнити, чому це слово передає суть, а не інше. Потім ознайомити дітей з багатозначністю слів, емоційно оцінною лексикою.

Дітям потрібно надавати можливість поступово оволодівати тим чи іншим текстом, його структурою. На першому етапі роботи необхідно прослухати та прочитати твір і опанувати його загальний зміст, настрій. Потім, на другому етапі опрацювання твору, необхідно його осмислити, перечитати і

розібратися, які події відбувалися, які персонажі задіяні в тому чи іншому творі. Також на наступному етапі необхідно з'ясувати причини чи мотиви поведінки кожного героя та дати їм свою оцінку [34, с.127].

Цілісність уроку читання, його навчальна, виховна і розвивальна мета часто залежать від правильної організації сприйняття тексту, його осмислення. Завдання вчителя початкових класів, навчити школярів на уроках літературного читання відчувати красу мовного твору, картини природи, дії і вчинки персонажів. Також необхідно розібратися у послідовності, встановити причинно-наслідкові, часові і просторові зв'язки. Для того, щоб учень чітко осмислив прочитаний твір, потрібно декілька раз повернутися знову до цього тексту, але з різними завданнями. Тому у програмних вимогах і підкреслюється, що читання і робота над текстом займає 85% уроку.

Завдання вчителя, прищепити любов до читання. А це означає, що необхідно довести школяру у необхідності дружити з книгою, відчувати її корисність у повсякденному житті. Працюючи з книгою, зробити так, щоб кожна дитина пронесла крізь себе розуміння книги як величної сили, здатної впливати на розум і емоції людини.

Що стосується підручників з читання, то вони для всіх початкових класів будуються за тематичним принципом і враховують час вивчення матеріалу у певні пори року (сезони). Провідними темами програм і підручників з читання для всіх класів є: усна народна творчість, твори письменників-класиків та сучасних письменників, в яких зображено ставлення людини до Вітчизни, народу, праці, природи, рідної мови і літератури; картини природи і інші теми. Різноманітна тематика текстів для читання представлена художніми творами різних жанрів: оповіданнями, віршами, казками, байками і нарисами [47].

Ознайомлюючи учнів початкових класів з різними сторонами життя людей, вони мають можливість відкрити для себе важливе й цікаве з історії нашого народу. Завдяки цьому школярі поглиблюють знання про навколишню дійсність, природу, тварин, опрацьовують твори, пов'язані з сезонною тематикою.

Але поряд з цим, твори, які об'єднані однією тематикою, мають і виховну спрямованість. А їх зміст надає можливість здійснювати систематичне моральне виховання учнів початкової школи. На певних зразках художніх творів про рідну землю у дітей виховується та прищеплюється любов до Батьківщини не як абстрактне поняття, а як конкретне, яке виявляється у прив'язаності до рідної оселі, вулиці, села чи міста, де народився і виріс. А опрацьовуючи оповідання і науково-пізнавальні статті (нариси) про нашу багатонаціональну Україну викличе у школярів почуття патріотизму.

Опрацьовуючи оповідання і вірші про духовний світ людини, її відданість Батьківщині покликане збудити у школярів гордість за людину. Результатом роботи над цими творами є здобуття того, щоб прочитане підвело школярів до активної учасі у добрих справах, у дбайливому ставленні до природи, до державного й громадського майна [34, с.126].

Не менш вагоме значення уроків читання в естетичному вихованні. Саме такі уроки покликані надати дітям змогу не тільки у передачі думок, а й у змалюванні картин дійсності. Читання художніх творів прилучає учнів до образної мови.

Опрацьовуючи твори, учні знайомляться з різними літературними жанрами та притаманними їм художніми засобами які відбивають навколишній світ. Читаючи художні твори, необхідно дати зрозуміти дитині, що поетичне слово, як музика чи живописна картина, надає естетичне задоволення. Приклади переносного значення слова дають змогу показати властивість мови передавати художні образи. Художній образ створюється завдяки називанню якогось явища іншими словами з метою яскравішого його змалювання. [55, с.5-7].

У художніх творах письменники змальовують картини життя. Але малюють вони не фарбами, а словами. У словесному змалюванні – особливість художніх творів.

Отже, тільки твори високої художньої майстерності дають естетичний вплив, на молодших школярів. Цілісність високохудожнього твору – у єдності

форми і змісту. До усвідомлення цього повинен дійти учень початкової школи, аналізуючи художні особливості твору на основі розуміння його змісту.

2.2. Розкриття моделей соціальної взаємодії засобами літературних творів

З самого маленького віку потрібно привчати дитину до існування в соціальному середовищі. Адже, немовля, яке щойно народилося, чи доросла людина, є частинкою великої цілісної системи – соціуму. Але для того, щоб комфортно себе в ньому почувати, потрібно формувати і розвивати соціальну компетентність ще з раннього дитинства. Велике значення для існування в соціумі відводиться перш за все взаємодії з однолітками, дорослими тощо. А це деякою мірою залежить від сформованості в дитячому віці еталонів просоціальної поведінки. Нашим завданням є визначити, які значні методи, форми може використовувати вчитель саме для того, щоб ввести школяра в соціальне середовище. А головне, щоб дитину підготувати до існування в цьому середовищі, ну і звичайно, щоб вона апанувала соціально необхідні норми взаємодії.

Підготувати учня до життя – нелегке завдання. В сучасному світі все дуже швидко змінюється. Тому для того, щоб належним чином підготувати школяра до життя у швидкозмінному суспільстві, сучасному навчальному закладу потрібні новітні технології навчання. Для цього потрібно використовувати технології, які враховують усе розмаїття взаємозв'язків учнів з навколишнім середовищем, суб'єктивні умови розвитку кожного з них і, безумовно, спрямовані на вироблення у дітей ціннісних орієнтирів та просоціальної поведінки.

Просоціальна поведінка – це система дій і вчинків особистості, що характеризується такими особливостями:

- Свідомим прийняттям соціально значущих норм і цінностей, умінням конструктивно розв'язувати міжособистісні та групові суперечності;
- Несприйнятливостю до ризикованих способів полісуб'єктних взаємодій;
- Здатністю до самореалізації у різних видах соціально значущої діяльності.

Але тільки під впливом соціального середовища та найблищого оточення може сформуватися такий тип поведінки. Певний тип поведінки опосередковується дружніми взаємовідносинами, діалоговою взаємодією, соціальним взаєморозумінням, турботою про благополуччя інших.

Не менш важлива роль у формуванні просоціальної поведінки належить перш за все сім'ї, церкві, телебаченню, Інтернету, спортивним та різним громадським організаціям. Ну і звичайно, найгрунтовніше місце, де у дитини виробляється уявлення про способи взаємодії з іншими представниками суспільства, надається школі.

Коли дитина починає приєднуватися до нової системи відносин, спілкуватися з однолітками та дорослими, при цьому оволодіваючи новими соціальними функціями, то це є особливістю просоціального розвитку учня. Дитині потрібно нормалізувати свої відносини не з однією людиною, а наприклад з багатьма вчителями, однокласниками, друзями тощо, і саме у школі це спостерігається найперше. А ще потрібно зважити й на те, що у кожній дитини свої якості характеру з якими потрібно пристосовуватися до життя в соціумі.

Зараз ми більш конкретніше ознайомимося з особливостями просоціальної поведінки учнів молодшого шкільного віку.

У кожній людини є свої індивідуальні, особливі якості. А ось у молодших школярів зберігається багато дитячих якостей: легковажність, довірливість, погляд на дорослого знизу вгору. Але коли дитина дорослішає, то поступово втрачати безпосередність поведінці починає більш усвідомлено діяти та розуміти свої вчинки.

Тому навчання, яке для школяра є основною діяльністю, змінює соціальний статус школяра. Під час навчального процесу учень постійно шукає своє місце серед однолітків. У молодшого школяра починають мінятися певні цінності, а поступово, і весь устрій її життя.

Поява широких реалістичних інтересів змушує молодшого школяра звертати увагу на переживання інших людей. У дитини з'являється таке відчуття, як переживання. Вона не просто відчуває, а починає це проносити, наче крізь себе. Якщо в невної людини щось сталося, або їй зле, то дитина хоче її заспокоїти, приголубити тощо [54, с. 22].

Учні молодшого шкільного віку починають відчувати чуже горе, з'являється співчуття до хворої тварини. Школяр навіть готовий віддати свою яку річ, аби заспокоїти людину, якій погано. Але не у кожної дитини так проявляються ці якості. Взагалі така поведінка тільки починає формуватися і не є стійкою. На жаль бувають випадки, коли дитина може і не виявити ці почуття. Іноді школярі сміються з невдачі свого однокласника чи друга, можуть поводитися байдужо до чужого нещастя.

Коли дитина переживає, то вона відразу відчуває, які дії добрі, а які погані. І якщо вона зробить щось недозволене, то відразу відчуває сором, а іноді і страх.

Приходячи з дитячого садочка до школи в дитини стрімко починають з'являтися моральні якості, такі як: відповідальність, товаристськість, співчуття до людей. Набуття таких якостей мають дуже вагоме значення для учнів початкової школи. Справа в тому, що у цьому віці тільки починають формуватися різні якості. Тому вчителю початкових класів дуже важливо не упустити цей момент, а пояснювати школярам головні особливості цих якостей.

У становленні юної особистості велике значення також відводиться почуттям. Мало-помалу вони стають більш дієвішими і проявляються в різноманітних формах поведінки. Особливо переживання учнів відчувається, коли вони виконують якусь спільну справу або доручення. У той момент у них з'являються почуття відповідальності, згуртованості, дружелюбності. Вчителю потрібно намагатися більше використовувати таких спільних справ, наприклад: посадити дерева, полити квіти, погодувати птахів та тварин тощо. Саме під час таких справ починають розвиватися моральні якості у дітей, з

часом вони поглиблюються і тоді школяреві хочеться робити все більше і більше добрих справ. Але дітям весь час потрібно говорити про добро, добрі вчинки і тим самим породжувати в її душі сильний емоційний відгук [54, с. 23].

Велику силу на формування просоціальної поведінки учнів початкових класів несуть твори різних літературних жанрів, саме в яких можна побачити моделі бажаної і небажаної поведінки.

Зараз ми розглянемо це на деяких прикладах.

Розкриття позитивних рис характеру

Щедрість, совісність

На дитячому майданчику гралися двоє хлопчиків і дівчинка. Бабуся дала кожному по цукерці.

Чорнявий хлопчик похапливо тицьнув цукерку до рота.

Тим часом дівчинка і руденький хлопчик свої ще тільки розгортали. Враз чорнявий хлопчик вихопив у дівчинки цукерку й дременув у під'їзд. Дівчинка зойкнула, скривилась і заплакала.

Руденький подивився на неї, тоді на свою цукерку, тоді знову на дівчинку, тицьнув цукерку і швидко пішов геть. Наче боявся, що вона поверне її.

Коли він проходив повз дідуся, який сидів на лавочці і все бачив, той усміхнувся до нього і сказав:

Ти зробив правильно. Ти хороший хлопчик.

Руденький спинився, почервонів. Потім зітхнув:

Ні, дідусю, я не зовсім хороший... Мені не хотілося віддавати...

Правда!.. І чого поганим бути легко, а хорошим – важко? Мені інколи хочеться бути поганим. Але але соромно.

Дідусь пильно глянув на нього.

- Ну, тоді я помилився. Пробач, ти не просто хороший хлопчик. Ти справжній молодець! Бо в тебе є совість. А совість, голубе мій, – це в людині головне.

(За оповіданням Всеволода Нестайка «Руденький»)

Вчитель з учнями за прочитаним фрагментом аналізують учинки дітей.

Орієнтовний зміст запитань:

- Що зробили діти з цукерками, якими пригостила їх бабуся?
- Що могло бути причиною такого вчинку чорнявого хлопчика?
- Що б ви йому порадили або побажали?
- Чому руденький хлопчик швидко пішов геть від дівчинки?
- За що дідусь спочатку похвалив хлопчика?
- За що потім просив пробачення?
- Чи легко жити по совісті?

Після того, як діти обговорили твір, проаналізували його, дали відповіді на питання, пройшло читання діалогу за особами, тоді вчител ставить дітей у ситуацію вибору:

- Уяви себе дійовою особою оповідання і продемонструй, як би ти вчинив на місці руденького хлопчика [54, с. 24].

Ввічливість

Двері розчинилися, й до салону зайшла тітонька.

- Сідайте, будь ласка, – враз підхопився Сергійко.
- Велике тобі спасибі, – сказала тітонька й опустила на звільнене місце.

На сусідній вулиці автобус знов зупинився. Зайшла літня бабуся. В одній руці – білий вузлик, у другій – палиця.

- Сідайте, бабуню, підвелася тітонька.
- Дякую, – сказала бабуся й, полегшено зітхнувши, сіла.

А Сергійкові стало так приємно, ніби це він поступився бабусі місцем...

(За оповіданням Валентина Струтинського «Сідайте, будь ласка»)

Обговорення фрагмента оповідання.

Орієнтовний зміст запитань:

- Кому Сергійко поступився місцем?
- Чи правильно він зробив?
- Що було б, коли б хлопчик вчинив інакше?

- Чи були ще ввічливі пасажери в салоні автобуса?
- Знайдіть і прочитайте слова ввічливості, що зустрічаються в тексті.

Який настрій вони створюють.

- Чому хлопчик зрадив, коли тітонька поступилася місцем бабусі?
- Чи хочете ви їздити «в таких автобусах»? Що для цього треба робити?
- Чи поступаєтесь місцем у транспорті ви? Кому саме?

Запобігання проявам негативних рис характеру.

Працюючи з дітьми, які мають такі риси характеру, як: сором'язливість, егоїзм, впертість, жадібність тощо, потрібно більш звертати увагу на переживанні ними негативних рис свого характеру.

Зараз ми пропонуємо розглянути гру-етюд, у якій показано різні негативні риси. Але завдання заключається в тому, щоб повторити її у такій формі щоб продемонструвати дитині модель бажаної поведінки в аналогічній ситуації.

Зрозумілість, нещирість, ледачість

Павлик був стурбований. Дома він сидів над задачею й не міг розв'язати.

То ж до школи хлопчик прийшов зарано, щоб у когось її списати. Бо працювати сам не любив.

Ось прийшла Зіна. Вона добре вміла розв'язувати задачі.

Павлик й питає:

- На скільки питань задача?
- На трое, – відповідає Зіна. – А хіба ти не розв'язав?
- Не вийшла... Дай списати...
- Ой, Павлику, чого ж ти сам не хочеш працювати? – питає Зіна.

Але таки дала йому свій зошит.

Павлик став списувати. Одна дія, друга, ось уже третя, а в третій дії він помітив у Зіну помилку.

Там, де треба було написати 23, вона написала 32.

У своєму зошиті Павлик написав правильно, а Зіні не сказав, що в неї помилка...

(За оповіданням Василя Сухомлинського

«Як Павлик списав у Зіни задачу»)

Після того, як обговорили та проаналізували цей епізод зі школярами, вчитель дає дітям завдання придумати завершення ситуації. А потім ще і спрогнозувати, як складатимуться взаємини дітей надалі.

Байдужість, зарозумілість

Математичні задачі бувають різні – і прості, й складні. А ще трапляються й хитрощі, і навіть підступні. Треба добре пометикувати, щоб розв'язати таку.

Якось з великими труднощами клас розв'язав таку задачу про ковзани і санки.

- То що, якби не умова задачі, ви б і не знали, скільки коштують санки?
– спитала вчителька.

- А звідки нам знати? – здвигнув плечима Вітя.

- Як звідки? – насупила брови Галина Іванівна. – У кого є санки,

Підніміть руки!.. А ціни санок ви не знаєте. Отже, батьки купляли їх без вас? [54, с. 25]

- Ні, я з татом ходив, – гукнув Вітя.

- А я з мамою, – додав Борис.

- І я, – промовив Сергій.

- А ціни ви не знаєте? – похитала головою вчителька.

І раптом почувся голос Олега Шугая.

- Я знаю.

- Молодець, Олежко, – зраділа Галина Іванівна. Ну, а скільки коштує пляшка молока чи кефіру? – перевела вона розмову на інше.

Клас мовчав.

- Скільки батьки заплатили за вашу шкільну форму?

Ніхто ані пари з вуст.

- А скільки коштує хлібина? – учителька трохи помовчала. – Ну й ну.

Про тістечка й морозиво я не питаю, бо певна, що знаєте. Що, Олежко, і ти не можеш відповісти?

- Можу, – ледь чутно, але твердо сказав Олег Шугай.

- А чого ж йому не знати, він щодня по магазинах ходить, – хихикнув Борис.

Дехто з учнів і собі захихотів.

- То що ж, по-твоєму, допомагати мамі – це смішно?

Учні насторожились.

- Допомагати можна, чого ж... Але з сумкою – це... це вже не чоловіча справа, – розгубився Борис. – І взагалі – він мамин мазунчик... Цілує її вранці, я сам бачив!

У класі запала тиша...

(За оповіданням Олександра Єфімова
«Задачі трапляються різні»)

Бесіда за змістом оповідання.

Орієнтовний зміст питань:

- Про які різні задачі, на вашу думку, йдеться в оповіданні?

- Скільки учнів у класі розв'язували задачі про справедливі партнерські відносини між людьми?

- Як почувався Олег під час наведеної розмови? Аргументуйте словами з тексту.

- Чи змінить Олег своє ставлення до мами?

- А що б ви відповіли на місці Олега однокласнику?

Зіставлення різних рис характеру.

Для того, щоб учні показали особисте бачення ситуації та яким чином можна вирішити ці проблеми, доречним буде використати роботу в групах, але за одним і тим самим фрагментом тексту. Дуже доречно для такої діяльності підійде оповідання «У новій школі». Вчитель може запропонувати учням прочитати його до слів «Просто не знаю, з ким ти зможеш у нас подружити» і придумати власну кінцівку. Після того, як школярі попрацюють в групах над текстом, обговорять його та проаналізують, учні інсценізують розмову між дівчатками. А далі вчитель пропонує кожній групі показати, як вони виклнали завдання і продемонструвати своє бачення ситуації.

У новій школі

У новій школі Нюра нікого не знала. Тому на уроках ні з ким не розмовляла, все придивлялась до учнів, до вчительки, до класу.

Якось на великій перерві підійшла до неї однокласниця Галя і питає:

- Ти ще ні з ким не дружиш?
- Ні, – відповіла Нюра.
- І я ні з ким не дружу, – зітхнула Галя. – Погані у нас у класі дівчиська: Оленка – задавака, Вірка – хитруля, Надька – брехуха, Ірка – задирака...

Майже всіх дівчат класу перебрала Галя – всі погані виявились. Лиш про себе нічого не сказала.

- Просто не знаю, з ким ти зможеш у нас подружити.
- Не турбуйся, – відповіла їй Нюра. – З ким я дружитиму, я ще не знаю. Зате знаю, з ким мені не треба дружити.

Олег Буцень

Після того, як переглянули інсценівки кожної групи, вчитель пропонує варіант, який розв'язок подій запропонував автор. А після цього просить учнів поділитися поглядами та ідеями щодо слів Нюри.

Красиві слова і красиве діло

Серед поля стоїть маленька хатина. Її побудували, щоб у негоду люди могли сховатися й пересидіти в теплі.

Одного разу серед літнього дня захмарило й пішов дощ. А в лісі у цей час було троє хлопців. Вони сховалися в хатині й дивилися, як з неба ллє мов з відра.

Коли це бачать: до хатини біжить ще один хлопчик. Незнайомий. Мабуть, з іншого села.

Одяг на ньому був мокрий. Хлопчик тремтів від холоду.

І ось перший із тих дітей, які сиділи в сухому одязі, сказав:

- Як же ти змок на дощі! Мені жаль тебе...

Другий теж промовив красиві й жалісливі слова:

- Як страшно опинитися в зливу серед поля! Я співчуваю тобі...

А третій не сказав ні слова. Він мовчки зняв із себе сорочку й дав її змоклому хлопчикові. Той скинув мокру сорочку й одягнув суху.

Гарні не красиві слова. Гарні – красиві діла.

Василь Сухомлинський

Учні з допомогою вчителя інсценізують оповідання.

Вчитель пропонує зробити обмін думками: «А як ви вчините з товаришем, що потрапив під дощ?» Учні дуже люблять малювати, тому доречним буде завдання не просто намалювати, а намалювати за ситуацією. Школярам потрібно показати на малюнку, якими вони бачать красиві й водночас порожні слова в оповіданні [54, с. 26].

Кордон

- Ти чого на мою половину полізла?! – кричить Сашко. Схопив крейду і – р-раз! – на блискучій поверхні парти – біла риска.

- Сюди не лізь, – наказав, – це кордон.

І повелося: кожного ранку Сашко малював той кордон. «Аж поки не попросить, щоб відсадили, – так думав собі. – Не буду з дівчиськом сидіти».

Черкнув крейдою і того дня.

Потім відсунув Наталині книжки й зошити за «кордон» і став витягувати свої речі. Відкрив пенал, а ручки немає. Де ж вона поділася? Нишпорить у парті – немає. Поліз під парту – може, впала. Ні, немає.

А Наталя тим часом узяла свою запасну ручку та й поклала на парту – хитро так, на самісінький «кордон».

Побачив Сашко ручку, взяв та й пише...

(За оповіданням Лариси Вахніної)

Обговорення змісту уривка.

- Як характеризує Сашка те, що він робить, і те, як він це робить?
- Чого зрештою домагався хлопець?
- Як на «оголошення війни» реагувала Наталя?
- Коли Сашко зрозумів свою помилку?
- Що допомогло йому стати кращим?

Учитель пропонує школярам розіграти за власним задумом продовження ситуації.

Сини

Дві жінки брали воду з криниці. До них підійшла третя. І старенький дідусь сів відпочити на камінчик.

Ось перша жінка каже другій:

- Мій син спритний і сильний, ніхто його не подужає.
- А мій співає, як соловейко. Ні в кого такого голосу нема, – каже друга.

А третя мовчить.

- Чому ж ти про свого сина не скажеш? – запитують у неї сусідки.
- А що казати? – мовить жінка. – Нічого в ньому особливого нема.

Набрали жінки повні відра води і пішли. А дідусь – за ними. Йдуть жінки, зупиняються. Болять руки, розпліскується вода, ломить спину. Аж раптом три хлопці вибігли.

Один через голову перевертається, колесом крутиться, – милуються жінки.

Другий пісню співає, соловейком заливається, – заслухалися жінки.

А третій до матері підбіг, узяв у неї важкі відра й поніс.

Запитують жінки в дідуся:

- Ну що? Як наші сини?
- А де ж вони? – відповідає дідусь. – Я тільки одного сина бачу!

Валентина Осєєва

Проаналізувавши оповідання, школярі його інсценізують. Ефективніше буде проходити така форма роботи, якщо завчасно вчитель підготує певний риквізит до цього твору. Інсценізуючи оповідання, вчитель призводить їх до обговорення питання «Якими вчинками варто пишатися, а якими – ні».

Отже, гуманна система виховання, моральні чесноти педагогів, шанобливе ставлення до учня, навколишнього світу, людської особистості – тільки за таких умов поведінка дитини, її вчинки матимуть потенціал для духовного зростання й морального становлення. Тільки у такому випадку

взаємини між дітьми будуть вагомим інструментом виховання і системним чинником формування просоціальної поведінки учня [23, с. 27].

2.3. Методика використання засобів формування уваги у процесі опрацювання творів різних літературних жанрів

Перший, хто розробив деталі методики опрацювання творів різних жанрів, був видатний педагог К. Д. Ушинський. До речі, він стверджував про те, що при опрацюванні ділових статей, вчитель повинен використовувати бесіди з учнями. А для створення емоційного впливу на дітей, потрібно застосовувати художні твори. З цього педагог і застерігає від підвищення перебільшеним тлумаченням прочитаного художнього твору. Дуже вагомим є те, щоб молодші школярі відчували художнє зображення. В сучасному світі вагоме значення в методиці читання надається в дотриманні положення не тільки про пізнавальну роль читання. Також немаловажна увага приділяється і його естетичному впливу на розум, емоції учнів початкової школи, а також обов'язково на формування та розвиток соціальної компетентності школярів. К. Д. Ушинському належить також і принципи проведення бесід залежно від типу твору. Ці принципи користуються великою популярністю і зараз, і вчителі початкових класів широко їх використовують у своїй роботі.

Звичайно, говорячи про оповідання, перш за все потрібно дати його визначення. Звичайно, визначати потрібно дивлячись на те, про яку вікову категорію дітей іде мова.

Якщо розглядати читанку для учнів 2-4 класів, то можна сказати, що оповідання мають поділ на дві групи. Перше, це оповідання, у яких персонажами та героями є люди. Друга група оповідань – це оповідання про природу і діяльність у них людей. Починати роботу над першою групою оповідань потрібно вчителю, тобто вчитель повинен прочитати спочатку оповідання. А от вдругій групі, читати оповідання можна запропонувати учням, але не раніше як тільки у 3 класі.

Аналізуючи певні частини оповідання після обговорення потрібно таким чином, щоб школярі самі підходили до певних висновків, до відповідних оцінок поведінки персонажів. При цьому обов'язково потрібно слідкувати за тим, щоб вони виражали своє ставлення до описуваних подій. Також задавати

дітям питання, які можуть змотевувати учня до плодючої відповіді. Не менш важливи запитання є такі, які надають змогу школярам думати, міркувати, порівнювати, зіставляти, оцінювати і що не менш важливо, робити висновки. Звичайно, учні кожен по-своєму буде давати оцінку діям героям і це нормально. І не потрібно при цьому відразу ж виправляти невірну характеристику персонажа. Набато вагомніше і ефективніше буде те, коли вчитель проведе бесіду з класом про те, як учні розуміють його дії, чому саме так, а не інакше уявляється поведінка героя.

При опрацюванні оповідання немаловажним є залучення дітей до діалогу, до необхідності аргументування висловленого, виявлення причинно-наслідкових зв'язків.

Навчаючись у школі, кожне покоління знайомиться з текстами однієї й тієї самої тематики: казок про добрі вчинки і порядність, оповідань і віршів про рідний край, звитяги воїнів.

В деяких методичних посібниках можна знайти інформацію про те, що є вчителі, які зводять характеристику казки до вказівки, наголошуючи на те, що казкові події видумані. Для цього є певні підстави. Практика переконує, що умовність казки діти самі відчують. Вона їм наскільки подобається, що вони весь час готові грати в вигаданих казкових героїв. І це дуже добре, до цього навпаки потрібно спонукати учнів. Дітям також дуже подобається читати казки в особах. І саме методика пропонує вчителям початкових класів використати цю можливість, тому що тим самим вони залучають школярів до діалогу.

Дітям настільки подобається цей процес навчальної діяльності над казкою, що виробляються певні умови для розкриття перед ними особливостей цього виду народної творчості. Школярі в деякий раз пересвідчуються в тому, що казка відноситься до розповіді про казкову, фантастичну, цікаву подію. В її основі – видумка, фантазія, тому що в реальності звірі не розмовляють, а в казках герої користуються людською мовою. Але школярі на це не звертають уваги. Їм навпаки до вподоби те, що в

казці звірі можуть розмовляти зрозумілою мовою, дерево або квіти можуть заспівати пісеньку тощо.

Але якщо говорити саме про сприймання казки дітьми молодшого шкільного віку, то можна наголосити на тому, що вони це роблять зважено. Свідомо сприймаючи умовність казки, вони тим самим можуть конкретно визначити де фантазія, а де реальність. От саме до фантазії вони ставляться як до гри, а діти цієї вікової категорії особливо люблять ігри.

У казках міститься значний освітній і виховний потенціал. Учні дуже щиро переживають горе, нещастя ображених. В тому числі, вони не байдуже відносяться до загибелі вівці, кози і собаки в казці «Самому вовка не побороти». У цьому випадку слід не розвіювати співчуття дітей загиблим, а спрямувати їх на усвідомлення того, у чому помилка дій тих, хто не повернувся з лісу, де був вовк.

Дуже емоційні учні початкових класів усвідомлюють тексти, у яких добро переважає зло, також знедолені і бідні перемагають багатих і ситих. Педагогічна цінність криється в тому, що в ній перемагає справедливість. Радість дітей слід всіляко підтримувати. Вияв радості – виховний момент. Учителеві залишається тільки підвести своїх підопічних до знаходження причин радості.

Не менш цікавим літературним жанром для дітей є байка. Учні вперше зустрічаються з цим жанром у 2 класі. Для учнів перших класів байки ще не зрозумілі. Цьому є пояснення: байці властива алегоричність (мистецький прийом втілення абстрактного поняття в художньому образі. Наприклад, безладдя в зображенні дій Лебедя, Щуки і Рака, що представлене в байці Л. Глібова «Лебідь, Щука і Рак»). Як говорилося раніше, для учнів початкової школи притаманне конкретне мислення. Тож під час роботи над байками вчитель може зіштовхнутися з певними складностями. Для того, щоб їх уникнути потрібно, перш за все, застосовувати в навчальній діяльності приємні для школярів сторони байки як літературного жанру. Ну і другим

моментом є те, намагатися зробити так, щоб діти усвідомили вимоги до вивчення байок починаючи у початковій школі.

Байка зачаровує своїм мальовничим зображенням дійових осіб, у тому числі тварин, птахів, риб. У дітей особливе ставлення до них: вони їх люблять у житті, а тому з цікавістю слухають розповіді про них. Опрацьовуючи байки вчитель повинен звернути на це особливу увагу. Наприклад, починаючи роботу над байкою можна з розповіді про певну тваринку, пригадати, які поведки птахів і тварин відомі дітям. Мета таких бесід – відповідно настроїти дітей на слухання тексту з участю звірят, пташок, риб. Інтерес до теми може підвищуватися повідомленням про те, що, крім казок про звірів і птахів, існують й інші твори, у яких діють звірі й птиці. Це – байки (від слова «баяти», що означає «розповідати»).

Молодші школярі ознайомляться з епічними (сюжетними) і ліричними (у яких з особливою виразністю виявляється емоційне ставлення автора до зображуваного) віршами. Відмінність цих типів поетичних творів накладає відбиток на методику їх вивчення і якоюсь мірою на організацію уроків читання.

Наявністю розвитку подій, в центрі яких діють особи, епічні вірші подібні до інших художніх жанрів, таких як оповідання, казки. Тому організація уроків їх читання схожа на будову уроків вивчення оповідань і казок.

Як і, при розгляді прозових творів, в опрацюванні віршів після вступної бесіди і ознайомлення з текстом застосовується кількаразове повторне читання, аналіз головної думки і художнього її втілення.

Працюючи над віршем, не слід забувати, що об'єкт аналізу – поетичний твір. У нього особлива форма, що зумовлює використання специфічних прийомів роботи над ним. Йому притаманні більша, ніж в оповіданнях, образність, своєрідна синтаксична будова речень, лаконічне змалювання образів. Це змушує вчителя бути особливо пильним до пояснень окремих слів і виразів, тлумачення смислу речень. У вірші П. Амбросій «Мороз» не можна залишати без роз'яснення словосполучення «світанкової пори», зміст речення

«Хмура осінь наступила, лист зелений пожовтила». А вірш П. Тичини «Вийшла мати з дітьми в поле...» потребує часу для ознайомлення дітей з переносним значенням слів у таких, наприклад, поєднаннях лексем, як «легка хмарка», «вітри проснулись», «танцює дощик», розкриття семантики слів «голубизна», «прозелень».

У творах про позитивні вчинки дітей учитель знаходить цікаві, змістовні теми виховуючого характеру. Прищепленню добрих почуттів присвячені вірші П. Бондарчука «Дідусеві рани», М. Рильського «Ким хочеш бути, хлопчику?», Л. Забашти «Людина починається з добра».

Або інший приклад. Вірш М. Пригари «Товариші» – сюжетна розповідь про хлопчика Андрія, який сміливо заступився за дівчинку, не побоявшись двох її кривдників. Для його змалювання поетеса використовує мало слів. Проте їх достатньо, щоб читач уявив характер героя. Що ж допомагає цьому? Прослідкуємо за фабулою.

Із школи додому прямують Андрійко і Володимир. Розмовляють. Але як? У вірші сказано: один із товаришів говорив, а другий більше слухав. Як оцінити говоріння і мовчання: що з них добре, а що погане? Мабуть, дати їм оцінку можна лише у випадку, якщо зіставимо слово героя з ділом. До того ж слід подумати над тим, що говорить балакучий хлопчик. З вірша діти дізнаються, про що вів розмову Володя. Його розповідь приваблива, йому хочеться знайти якусь нову планету. А кому не хочеться? Як кожен із нас, він мріє про таке, що багатьох захоплює. Наприклад, податись із Землі в путь, щоб дізнатись які люди живуть на інших планетах. Цікаво ж! А на завершення своїх мрій він запевняє, що, подаючись у путь, не злякається. Це похвально? Так. Значить, у тому, що Володя – говорун, нічого поганого немає.

А що ж Андрійко? Він, як свідчить текст вірша, участі у цій розмові участі не брав. Може він не мріє про таке? Можливо, він побоїться мандрувати на інші планети?

Відповісти на ці запитання допомагає ситуація, у якій опинилися співбесідники. Потаємну Володину розповідь перервав крик із парку: «на

стежці двоє хлопчаків дівча скубли за коси». Розмова урвалася. Кожен діяв по-своєму. Андрійко зреагував першим, він «стиснув кулаки». Володя ж вважає за краще тут не стояти, бо можна «встрянути у бійку». Цими словами він розкрив себе повністю. Говорив одне, а діє не так, як запевняв («не злякаюсь»). У Володі слова розійшлися з ділом. Цей вираз має стати предметом обговорення так, щоб діти усвідомили критерії поведінки: словам має відповідати діло.

А як же діяв неговіркий Андрійко? Учні читають: «Він просто кинувся в бій, не мовивши ні слова». Образ сміливця окреслюється кількома словами. Але надто виразно. Істотну роль у цьому відіграє будова (композиція) твору. Вона розкрита у наведеному вище аналізі. Один хлопчик запевняв іншого, у своїй сміливості, інший про це нічого не говорив. А хто з них справді сміливий, показали дії кожного з них, коли вони почули дзвінкоголосий крик дівчинки.

При розборі цього вірша не слід ігнорувати можливості показати його поетичні особливості. Він починається образним малюнком зимової пори, коли сніжок лягає на землю білим мохом (цікаве порівняння), коли мете й мете завійка (не завірюха і не хурделиця). Ніщо не передвіщає ніякої біди. Хлопці ведуть розмову, хоч вітер б'є снігом в обличчя і сердито скубе за вуха. Аналіз образного апарата вірша допоможе учням сприйняти текст як поетичний твір, якому притаманні художність, ритміка викладу подій.

У читанках представлені віршовані твори різних жанрів: громадянської (соціально-політичного змісту) і пейзажної лірики.

У роботі над творами громадянської лірики важливо якнайповніше показати головну думку поезії. При цьому потрібно виявити складові частини ідейного задуму, а також ті висновки, які витікають з описуваного.

Так, ідея вірша Б. Олійника «Б'ють у крицю ковалі» – запевнення молоді у тому, що трудові справи дорослих вона продовжить і доведе до кінця.

Зміст віршів соціально-політичного наповнення доцільно розкривати на тлі громадського, політичного і культурного життя народів України. Чимало

цікавого можна розповісти учням перед тим, як почати читання вірша М. Познанської «Наш прапор». Широке поле здійснення освітньої і виховної мети відкриває знайомство зі статтею М. Сладкова «Різнобарвна земля», віршем О. Сенатович «Мирні зорі». Опрацюванню таких творів може передувати вступне слово вчителя, демонстрація карти України.

Опрацьовуючи вірші соціально-політичного змісту дітям обов'язково потрібно розповідати про власні спостереження працею та життям людей. Школярі з великим задоволення починають розповідати про своїх близьких, що служили у лавах Української Армії. Можливо деякі діти були колись на військовому параді і спостерігали, як представники різних установ несуть прапори, як військові йдуть під стягом своєї частини.

Після опрацювання та обговорення поезій громадянського спрямування, обов'язково потрібно зробити аналіз. А аналіз поезії проводить сам вчитель, вона говорить заключні слова, які мають бути закликком або порадою, виразом гордості за нашу Батьківщину, за працьовитий свій народ. Але робити це треба ненав'язливо, без менторських (повчальних у найгіршому розумінні цього слова) рекомендацій. Так, розгляд вірша «Ми на варті» М. Упеника можна закінчити узагальненням:

- Як народ називає тих, хто стоїть на варті Батьківщини? (Вартові Батьківщини.)

- Яка це почесна назва. Вартовими своєї Вітчизни будете і ви, хлопчики. Але до цього треба готуватись: бути освіченими і сильними.

На завершення аналізу вірша В. Гродської «Бабуся» припустимо звернутися до класу з словами:

- Гадаю, що на бабусю хоче бути схожою кожна з наших дівчаток. А що для цього треба?

Наступний жанр з яким ми ознайомимся і який дуже любляють діти, це – пейзажна лірика. А твори пейзажної лірики мають певний та своєрідний підхід до їх вивчення. А це перш за все тому, що вірші такого типу невеликі за розміром і передаються в них не події з життя людей, а почуття, пов'язані із

змалюванням явищ природи, переживань. Така поезія сприяє емоційному пізнанню дійсності. Звідси стає зрозумілою вимога методики читання віршів вводити дітей у світ художніх образів через почуття, а далі вести від почуттів до думок до висновків. Критерієм до вивчення таких творів найкраще підходять слова К. Д. Ушинського про те, що «недостатньо, щоб діти зрозуміли твір, треба, щоб вони його відчували». Що сприяє цьому?

Дуже доречним буде перед ознайомленням з віршем пейзажної лірики сходити з дітьми на екскурсію в парк, ліс. Таким чином можна налаштувати дітей до цього твору: поговорити про дерева, які вони побачили, чи зустрічали вони по дорозі річку тощо. Безпосереднє знайомство з природою – важлива умова усвідомленого розуміння тексту.

Вагоме значення для емоційного настрою надає музика. Зокрема, перед читанням вірша Т. Шевченка «Зоре моя вечірняя» на задумливість (хоч діти такого у своєму житті і не переживали) настроїть їх слухання твору Т. Шевченка «Думи мої, думи, горе мені з вами». Інший емоційний вплив (почуття радості, замилювання) відтворюють п'єси П. І. Чайковського, відомі під назвою «Пори року». Цей музичний цикл можна використати опрацьовуючи і ліричні твори про осінь (наприклад, віршів Я. Щоголіва «Осінь», В. Бичка з тією самою назвою «Осінь»), про весну (зокрема, віршів М. Рильського «Весна», Л. Українки «Давня весна»), про зиму (віршів А. Бобенко «Зима» і Я. Купали «Зима»). Мажорний тон музики на слова пісні «Вийшли в поле косарі» відповідно настроїть сприйняття цієї народної пісні.

На запитання про потребу знайомити дітей перед читанням пейзажних віршів з творами живопису у методиці немає однозначної відповіді. Вважається, що яскраві живописні образи можуть затьмарити словесні картини вірша. Тому треба бути обачливим у доборі творів живопису. Вони мають бути адекватними змісту вірша. Іноді можна скористатися малюнком, представленим у читанці.

Робота над аналізом ліричного твору спрямовується на розвиток у школярів уваги до переживань, настроїв, що їх відтворює поет. На основі

цього ведеться збагачення їх словника лексемами на позначення різних почуттів, наприклад: радості і смутку, замилювання і схвильованості. Річ у тому, що, не маючи життєвого досвіду, діти не знають і слів, які називають відповідні людські переживання. Тому необхідно не тільки називати ці почуття й емоції, а й розкривати їх відповідними словами, Так, читаючи вірш П. Тичини «Зима», діти мають проїнятися радістю зимового дня. Завдання вчителя – наснажити дітей відповідно до лейтмотиву твору, висловленого автором у словах: «Ох, яка ж краса!», почуттям захопленості. Хіба не доводилось нам спостерігати зимовий сонячний ранок? Доводилось.

Природно, звертали увагу на те, як у сонячному сяйві все бачиться яскраво-блискучим, а від цього піднімається настрій. Усе здається милим, красивим. І дим, що «з труби зверта від хати, й понад садом молодим тане». І сад, убраний в іній, а «проти сонця він – як синій». І яких тільки чудес не помітиш у такий день. Ось дим. Тільки-но він був лиш «патлатий», а тепер він «золотисто-рудуватий».

В іншому ключі доведеться працювати, вивчаючи «Вечірню пісню» В. Самійленка. Розповідь учителя може легко відтворити в уяві учнів те, що їм відоме з їхнього невеликого життєвого досвіду. Ласкаве літнє сонечко щодня привітно кличе нас на подвір'я, у ліс, у поле. Хто з нас не любить бавитись на сонці: у річці й на луках, у садках і на галявині? Сонечко пригріває – нам весело, радісно. І раптом ми помічаємо небажане: сонечко хилиться до обрію. Ще мить – і воно сховається. Шкода? Ще б пак! Прикро, що воно покидає нас, таке грайливе, таке миле. Усі засмутилися. Чому? Нам шкода, що завершується день, що на землю спадає вечір, сонечко йде спати. Нам хочеться звернутися до нього: «Іще не лягай!» Про таких грайливих малят, які засумували, коли побачили, як сонечко сідає, поет В. Самійленко написав «Вечірню пісню».

Знайомство з текстом твору бажано провести так, щоб інтонацією продемонструвати приязне ставлення до сонечка («Ой, сонечко ясне» – фраза, що тричі повторюється), розгубленість і винуватість перед ним («чи ти

розгнівилось», яке теж звучить рефреном), прохання («Іще не лягай!»). У повторному читанні і відтворенні частин має йти усвідомлення змісту слів і виразів, намагання правильно «прочитати» розділові знаки в кінці і в середині речень.

- Яку картину ви уявляєте, читаючи першу частину пісні?
- Якими словами передає поет прохання до сонця не йти спати?
- Чи послухалось сонечко прохань? Як поет говорить про це?
- Чим пояснити, що автор пісні тричі повторює прохання «Іще не лягай!»?

Відповідь на останнє запитання має узагальнити всі відповіді і підвести до того, щоб класу стало ясно: автор шкодує, що сонечко сідає, бо не хочеться ще спати. І з сонцем, як з добрим другом, як з матусею, не хочеться розставатися.

Незаперечно, зміст пісні викликає почуття смутку. На слова цієї пісні написана музика, витримана в такій же тональності. Бажано було б дати учням можливість прослухати її. Діти сприймуть ліризм музичного відтворення тексту, відчують мінорний тон музичного супроводу.

І все ж не слід у цій мінорній тональності залишати дітей після читання твору.

- Як на вашу думку: сонечко розгнівилося чи не розгнівилося? (Не розгнівилося.)
- Мабуть, воно втомилося? (Так, втомилося.)
- А на який час воно прощається? (На одну ніч.)
- Певно, й дітки втомилися? І їм годилось би йти відпочити? А завтра раніше встати і радо зустріти привітне сонечко. Воно не покидає нас назавжди. Воно дає нам можливість відпочити. І саме відпочиває.

Це – один з варіантів приведення учнів до надії знову зустрітися з привітним, ласкавим сонечком.

У науково-пізнавальних статтях діти знаходять розповіді про дійсні життєві факти, події, конкретних людей. Введення до читанок такого жанру

творів методично виправдане. Вони розширюють пізнання учнів, оскільки їхня тематика різноманітна. Тут і розповіді про сьогоденне трудове життя людей («Зимою в колгоспі» Г. Скребицького), про історію наших міст («Древній Київ» та «Старовинне місто» Н. Забіли), про гордість української літератури («Тарас Шевченко» Д. Красицького, «І. Я. Франко» А. Кримського) тощо. Матеріали цього жанру відкривають учням історію і сучасний навколишній світ. У цьому їх пізнавальне значення. Разом з цим вони містять великий виховний потенціал. Цю особливість статей учитель зобов'язаний використати в повній мірі для розвитку у своїх вихованців почуття любові до рідної багатонаціональної Батьківщини, гордості за людей праці, поваги до трудящих країн світу. Опрацювання цих текстів потрібно спрямувати на прищеплення дітям бажання самим трудитися, зробити добре і корисне діло, сумлінно виконувати свої обов'язки.

У роботі над статтями необхідно враховувати специфіку викладу. Насиченість тексту фактичними даними потребує ширших пояснень, знаходження аналогій (схожостей між предметами). Що ж до прийомів в аналізі таких текстів, то в цих випадках бажано дотримуватися тієї форми, яку запропонував автор. Якщо В. Арро запросив читачів здійснити похід по місту, то цей прийом слід продовжити і вчителю, сказавши: «Що ж ми побачили, подорожуючи з автором по місту?» чи «Де ми побували і з чим познайомилися, ходячи з автором статті по місту?». Розмова в такому ключі відкриє вчителю можливість показати один із способів передачі думок – виклад від імені першої особи множини. Але над яким би різновидом науково-художніх статей не велась робота і які б форми їх опрацювання не застосовувалися, вимога до їх читання залишається незмінною: уроки ознайомлення з ними мають давати учням деяку суму знань, розширити їх світогляд. А цього можна досягти тільки при активній пізнавальній діяльності. Що ж може сприяти організації й успішному проведенню уроку?

Насамперед, урахування змісту матеріалу, щоб правильно обрати форму підготовки дітей до сприймання тексту. В одних випадках достатньо лише

підвести учнів до слухання матеріалу, зацікавити їх, а в інших – необхідно роз'яснити, про що йдеться у творі; коли і де події відбувалися; яке значення вони мали в історії і чому ми, сучасні люди, повинні не забувати про них.

У матеріалі «Весна в лісі» письменник О. Копиленко розповідає про те, якими народжуються білченята, зайченята тощо. Виникає запитання: чи є потреба вчителю, готуючи дітей до читання цього тексту своїми словами, переказувати його зміст? З певністю можна сказати – немає. Мета уроку – ознайомити учнів з одним з цікавих явищ природи. Ця мета досягається прочитуванням тексту, доступного дитячому розумінню. Тому підготовку до сприймання твору можна обмежити лише інформацією про те, що з настанням весни оживає природа, просинаються звірюшки, що взимку спали, народжуються малята у лісових і польових звірків. Про те, якими вони бувають після народження, розказує письменник О. Копиленко.

Інші вимоги пред'являються до етапу уроку, який готує школярів до слухання таких, наприклад, текстів, як «Тарас Шевченко» Д. Красицького. Без роз'яснення того, у яку епоху жив Великий Кобзар, діти не збагнуть, що таке панщина, куди ходив батько Тараса або у яку дорогу він вирушив з «панською хурою», де й застудився. У розповідь про великого українського поета слід ввести і незрозумілі учням слова «пан», «панщина», які трапляються у тексті. Поряд з поясненням історичних фактів, зрозумілих молодшим школярам, корисно ознайомити дітей з книгами, картинами поета.

Як правило, кожна стаття містить нові для учнів дані. Вони втілюються в невідомі школярам слова, терміни і вирази. Перша вимога – це якомога точніше давати уявлення про зміст понять, які називаються новими для учнів словами. У статті «Раніше і тепер» (за А. Маркушею) потребують роз'яснення вирази «будівельний майданчик», «будівельні матеріали», «сталеві конструкції», які дедалі більше з'являються у містах і селах. Діти не чітко уявляють, що таке «конвейер», «екскаватор», «бульдозер», «самоскид». Не можна покладатися на те, що школярі без допомоги вчителя розберуться у

змісті заключної фрази, де йдеться про роботу грамотних людей, які знають свою справу: «У нас будують багато і швидко».

Зразок для вчителя, як можна будувати розповіді про не знані учнями речі, дає вміщена в «Читанці» для 2 класу тема матеріалу-загадки під назвою «Який це місяць?». Щоб привести дітей до назви місяця – квітня, автор твору-загадки розкриває його типові риси: розлилися річки, затопили низини та луки; загуркотіли в полі трактори – почалася весняна сівба; цвітуть в'язи, клени; ось-ось буйно розквітнуть садки. Найбільший ефект дає образне тлумачення смислу слів, яке спирається на речі, відомі учням, на дитячий життєвий досвід.

Перевіркою результативності роботи над статтею має стати узагальнююча бесіда. Вона проводиться після розбору частин. В її основу кладуться запитання, які передбачають повторення матеріалу, розповідь про те нове, що учням стало відоме сьогодні, формулювання свого ставлення до опрацьованого матеріалу.

З'ясовано, що характерною віковою особливістю є недостатньо розвинута довільна увага молодших школярів. Домінує мимовільна увага, спрямована на основні, яскраві, несподівані та захоплюючі об'єкти.

З віком у дітей зростає обсяг і стійкість уваги. Увага молодших школярів тісно пов'язана з важливістю навчального матеріалу. Усвідомлення необхідності, цінності нової інформації, інтерес до її змісту зумовлює стійкість їхньої уваги.

Увага залежить і від доступності та посиленості навчальних завдань, поставлених перед учнями, а також від уміння вчителя охопити ним усіх учнів класу.

Однією з причин нестійкості уваги у цьому віці є передусім недостатня розумова активність дітей, зумовлена як недосконалими методиками навчання, так і рівнем їхньої готовності до навчальної діяльності, нездатністю переборювати труднощі, станом здоров'я тощо.

Однією з необхідних умов успішного виховання уваги у дітей слід вважати таку організацію навчальної діяльності, при якій дії дитини завжди знаходили б собі підкріплення.

Успіхи виховання уваги залежать також і від того, як навчено учня формулювати і ставити перед собою мету, що завжди повинна бути організуючим і спрямовуючим фактором в його діяльності.

Читання в початкових класах є одним з предметів, у процесі якого здійснюється процес навчання, з одного боку, а з іншого – читання виступає засобом навчання. Чим успішніше діти оволодіють повноцінною навичкою читання, тим швидше будуть реалізовані можливості програмного матеріалу загальноосвітньої школи з метою навчання, виховання і розвитку учнів.

Читанню у початкових класах належить провідна роль у художній, суспільно-історичній освіті, громадському, моральному, естетичному вихованні, у закладанні основ самовиховання, саморозвитку духовності, національної свідомості.

Уміння читати – це наявність інтересу до читання, до книг як джерела пізнання довкілля, громадського виховання, опанування літературної мови, розвиток духовного світу дитини, її почуттів.

Отже, при створенні відповідних умов на уроках читання формується людина нового суспільства, закладаються основи юного громадянина, його всебічного розвитку, розвивається соціальна компетентність здобувачів початкової освіти. Найкраще цьому сприяють твори різних літературних жанрів.

Варто звернути увагу на емоційно-вольову сферу діяльності дітей на уроці читання, оскільки завдання уроків читання полягають не лише в тому, щоб вчити дитину читати, а в тому, щоб розбудити її душу і серце, навчити мислити, тобто викликати певний комплекс почуттів при читанні.

2.4. Художній твір як джерело емоційно-чуттєвого досвіду особистості

Умінням розуміти емоційний стан – свій та інших людей, сприймати чужі почуття й виражати власні, розвивати соціальну поведінку, адекватно реагувати на прояви емоцій оточення важливі для кожного. Усього цього здобувачі освіти навчаються, зокрема, у процесі опрацювання творів різних літературних жанрів.

«Той, хто любить читати – дитина чи дорослий – набагато цікавіший від того, кому немає справи до книжки, хто завжди поспішає, не має часу зупинитися, нічого не помічає навколо, – писав 2019 року в Посланні дітям усього світу до Міжнародного дня дитячої книжки популярний литовський письменник і ілюстратор Кястутіс Каспаравічюс. – У книжках усе відбувається спокійно і послідовно. Можливо тому, що сторінки пронумеровані, чи тому, що так заспокійливо шурхотять, коли їх перегортаєш».

Читаючи ці рядки, хочеться взяти до рук книжку. Щоб стати цікавішим? Відчути спокій? Можливо! Адже художні твори різних жанрів дають щось нове, збагачують почуття. Тому хоч на краплиночку стає іншим.

Діти люблять яскраві, динамічні, емоційні твори. Така якість художнього тексту забезпечується внутрішніми зв'язками, які мають вияв у темі, ідеї, пафосі.

Цій складовій читання і спілкування приділена велика увага в Типовій освітній програмі «Мовно-літературна галузь. Українська мова і літературне читання». Змістові лінії «Взаємодіємо усно за змістом прослуханого», «Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів, з медіапродукцією», спрямовують на формування і розвиток в учнів бажання й уміння ділитися своїми почуттями та емоціями від почутого, прочитаного, використовувати відповідно до ситуації спілкування, під час виразного читання жести, міміку, регулювати силу голосу, темп мовлення, виділяти ключові слова: формування понять про вербальні й невербальні засоби впливу на читача, а особливо, розвивати соціальну компетентність молодших школярів. Одне зі спільних умінь для всіх компетентностей – уміння конструктивно керувати своїми

емоціями. Тому на різних уроках, а особливо на уроках літературного читання нерідко звучать слова «почуття», «настрій», «емоції» у формулюванні завдань: «Які емоції викликала у вас розповідь / описана ситуація?» «Як змінюється емоційний настрій персонажа твору?»

Тож читання художнього твору різних жанрів потребує емоційно-ціннісного досвіду, і водночас – сам художній твір відкриває можливості для його збагачення.

Емоції і почуття взаємопов'язані, але не тотожні поняття. Почуття – це переживання людиною свого ставлення до того, що вона пізнає, робить, до інших людей і до самої себе. Емоції – це безпосереднє, тимчасове переживання якого-небудь більш постійного почуття. Емоції поділяють на позитивні (радість, щастя, задоволення) і негативні (незадоволення, страждання, горе, страх, гнів, ненависть); або стеничні (гр. стenos – сила) – спонукають до дії і астенічні (гр. астенос – слабкість, безсилля) – зменшують активність, енергію людини, пригнічують життєдіяльність (смуток, туга). Є й інші класифікації емоцій. Переживання, які виникають на основі потреби в допомозі, турботи про когось, бажання поділитися думками, задоволення своїми успіхами, захоплення справою, очікування чогось світлого – все це емоції [49, с. 28].

Наслідком емоцій, які переживає людина, є настрої. Він може бути радісним або сумним, бадьорим чи пригніченим. Але цей словник бажано розширити, пропонуючи дітям під час роботи з художнім твором добірку слів, близьких за значенням, але з різними відтінками: бадьорий, бешкетливий, грайливий, пустотливий, збуджений, лагідний, святковий, урочистий або похмурий, журливий, кепський, гнітючий, дратівливий, жахливий... Оформити його можна як словничок настрою і для зручності користування розмістити на видноті.

Отже, емоції, почуття і настрої – це вияв внутрішнього стану співрозмовника. А під час читання такими співрозмовниками є автор, твір, його персонажі. Знайомлячись зі змістом, дитина пізнає інших і одночасно себе. Опосередковано, через ставлення до персонажів, у неї розвиваються

самовладання, почуття власної гідності, упевненість у собі. А звідси й уміння керувати власними емоціями.

Читаючи різножанрові художні твори (сюжетний вірш, оповідання, казку), у яких змодельовані різні життєві ситуації, учні здобувають надзвичайно цінний досвід роботи з емоціями, спостерігаючи їхні прояви та різні форми реакцій на них у взаємодії літературних персонажів. Розглянемо, як організувати таку діяльність учнів за змістом творів різних жанрів.

Вірш Петра Осадчука «Стежка» присвячений стежці. Цей образ часто можна зустріти в літературі. Це перша стежка у світ, до дитячого садка, друзів, школи, до подорожей, дивовиж. У вірші описана дуже близька життєвому досвіду дітей подія, пов'язана з рідною стежкою.

Біг є стежкою до хати –
дощ хапав мене за п'яти...
Але стежка – молодчина! –
швидко бігати навчила.
Я домчав-таки до хати –
дощ не зміг мене спіймати.

Кому ж не доводилося втікати від дощу? Тож учні зможуть проаналізувати емоційний стан персонажа, спираючись на власний досвід.

Далі у тексті дощ зі злості барабанив у шибку, залив стежку. І вона тремтить, неначе плаче. Хлопчику жаль, що не зміг сховати свою стежечку до хати.

Для розкриття емоцій і хлопчика, і стежки, і дощу (бо дощ і стежка змальовані як живі істоти) можна скористатися різними прийомами.

Приєм створення «живих» картин допоможе читачеві налаштуватися на відповідний настрій, спрямувати думки у певному напрямку (наприклад, пригадати себе у подібній ситуації), під час читання стежити за розвитком події, співпереживати персонажу.

Так, вчитель може дати завдання жестами відтворити сюжет і мімікою показати зміну емоційного стану дійових осіб. Одночасно діти навчатимуться

за виразом обличчя й жестами читати емоції учасників «живої» картини. І повноцінно сприймуть вірш, запам'ятають, уявлять описану картину, опишуть емоції, які переживали, слухаючи твір. Отже, усвідомлено виберуть засоби інтонаційної виразності для читання вірша уголос (тон, темп, логічні наголоси, силу голосу) – це дасть змогу передати своє ставлення до описаної картини.

Назва оповідання Василя Струтинського «Зоряні квіти» викликає в читачів інтерес, бажання дізнатися, що ж це за квіти такі. У творі йдеться про красу рідного краю, її збереження. Двох братів настільки зачарували лілії на річці, що хлопчики почали створювати «Червону книгу річки» і записувати туди річкових мешканців та найцікавіші рослини. А ще підштовхнули їх до такої ініціативи слова дідуся Миколи, який сказав, що кожна небесна зірочка свою квітку пильнує. Зірвеш – і згасне зоря від смутку [49, с. 29].

«Звісно, жартує дідусь, Та можна зрозуміти його: не збережемо білі лілії – менше краси і світла стане на землі...», – міркує Сергій.

Прийом візуалізації дасть змогу відтворити через зорові образи основну ідею твору. Під час аналізу даного твору відбувається ще й формування математичної та екологічної компетентностей.

Зі слів персонажів оповідання випливає, що емоції від сприймання краси пропорційно залежать від її кількості: більше краси в природі, у світі – більше радості в житті; менше краси і світла – збільшується частка смутку. Тож плакаймо в собі чуття краси, бережімо красу, яка дісталася нам.

«Зоряні квіти» переконливо доводять важливість емоційного сприймання краси навколишнього. Чуття краси – важлива умова формування добрих моральних учинків людини. Це показано на схемі.

Захоплення, яке викликає краса
Змінює поведінку людини, стимулює до дії
Ушляхетнює людину

Найсильнішою негативною емоцією є страх. З казки Марини Павленко «Хлопець, який нарешті переміг свій страх (Полохлива казка, перемотана Ялосоветою з уст далекого нащадка старовинного княжого роду)» читачі дізнаються, як персонажу казки вдалося позбутися страху і ким він став у результаті цього.

Завдяки аналізу мовних засобів можна уявити персонажа та ще й збагатити своє мовлення словами для передавання зовнішнього вияву страху. Адже емоційний стан персонажа читачі починають розуміти за орієнтирами, поданими у тексті – ключовими словами. Письменниця постійно добирає нові слова і фразеологізми, жодного разу не повторюється, розповідаючи про емоції Хлопця. Тож варто запропонувати учням відшукати такі слова у тексті: лякливий; півень закукурікає – здригається; собака гавкне – затремтить; яблуна скрипне – зіщулиться; ніч настане – за двері носа не вистромить; померли батьки – зробився таким боягузом, що й тіні сахався; вклонився тіні перелякано; дрижить; труситься, мов осиковий лист; перелякався не на жарт; жахався, мало не зомлів від страху; трусився від грізного погляду; ноги ніяк не несли.

Перечитуючи текст казки, відшуковуючи слова, учні аналізують емоційний стан персонажа, висловлюють своє ставлення до його вчинків. Усвідомлюють, що Хлопець був добрим. Його доброта оленятка, ведмежати, лебідки взяли верх над страхом. Хоч і лячно було, та Хлопець рятував їх із біди. За добрі справи він почув багато хорошого на свою адресу – це розвіяло залишки непевності й страху.

І як буває в казках, тепер уже від щастя Хлопець мало не вмер. Але князівну врятував, і гарним та впевненим у собі постав перед нею. Вони покохали одне одного.

«Згодом Хлопець сам почав князювати. Був із нього князь і добрий, і відважний, і справедливий. От ким робить людину перемога над страхом! Князем робить!» Що хотіла сказати письменниця словами «перемога над страхом людину князем робить»? Над цим варто поміркувати. Попрацювавши

в групах, учні висловлять свої думки. А модель спілкування включає вміння будувати висловлювання, користуватися голосом, невербальними засобами, увічливість, тактовність, доброзичливу усмішку, добрі слова на адресу співрозмовників. І, звісно, вміння слухати.

Отже, під час читання й аналізу художніх творів різних жанрів учні навчаються розпізнавати емоційний стан персонажів твору, визначати причину відповідних переживань, описувати свої емоції від прочитаного, використовувати вербальні, невербальні засоби передавання емоцій. Такий власний емоційний досвід необхідний кожному і для читання, і для спілкування, і для розуміння стану оточення та відповідного реагування [49, с. 30]. Також аналіз прочитаних художніх творів формує соціальну компетентність здобувачів початкової освіти.

2.5. Використання технологій інтерактивного навчання на уроках літературного читання під час вивчення творів різних жанрів (на прикладі творчості Т. Шевченка)

Зміни в сучасному світі потребують зміни мети та сутності освіти. Традиційне або пасивне навчання відходить у минуле, а на зміну йому приходять активне та інтерактивне навчання. Суть інтерактивного навчання полягає у тристоронній взаємодії (учень-учень-вчитель), тобто засвоєння знань учнів відбувається в процесі обміну інформацією між ними. Учитель перестає бути центральною особою, він лише регулює процес, дбає про організацію, скеровує учнів і дає незначні вказівки.

Використання технологій інтерактивного навчання дає змогу значно збільшити відсоток засвоєння інформації; навчання орієнтується не тільки на засвоєння знань, але й на розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання. Головним джерелом мотивації є інтерес самого учня, у результаті чого навчальній діяльності притаманний високий рівень активності. Учитель є рівноправним партнером учнів і виконує організаційні та консультаційні функції.

Інтерактивне навчання найбільше відповідає особистісно-орієнтованому підходу до навчання. Моделюються реальні життєві ситуації, пропонуються проблеми для спільного розв'язання, застосовуються рольові ігри. Ключовим у розумінні психологічної основи інтерактивних методів є поняття інтеракції – безпосередня міжособистісна взаємодія, найважливішою особливістю якої визнається здатність людини «приймати на себе роль іншої». Теоретичні проблеми міжособистісної взаємодії розглянуті у працях Г. Виготського, В. Місяцева, Б. Ломова, О. Леонтьєва, О. Бодалової, М. Обозова. На їхню думку, за допомогою спілкування навчальна діяльність організовується і збагачується; у спільній діяльності формується потреба у спілкуванні. Важливим видом діяльності під час здійснення інтерактивного навчання є парна, групова, кооперативно-групова форми роботи, які сприяють виконанню

творчих завдань та розвитку вміння відстоювати власну позицію в суспільстві [53, с. 304].

На уроці літературного читання у процесі опрацювання творів різних жанрів доцільно використовувати різноманітні форми і методи організаційної роботи учнів, що дають змогу розкрити зміст їхнього суб'єктивного досвіду із запропонованої теми; ретельно продумувати чергування видів робіт, типів завдань для уникнення стомлюваності учнів, прагнути до створення ситуації успіху для кожного школяра, розвивати соціальну компетентність здобувачів початкової освіти. Навчання відбувається шляхом взаємодій всіх, хто навчається. Це спілкування (колективне, кооперативне, навчання у співпраці), у якому і вчитель, і учні є суб'єктами. Учитель виконує лише роль координатора, організатора процесу навчання.

Відповідно до програми Нової української школи освітній процес спрямований на розвиток в учнів творчих здібностей, критичного та логічного мислення, уміння легко адаптуватися в суспільстві. Проте не всі учні вже розпочали навчання за новими стандартами, саме тому розгляд нових підходів до опрацювання творів різних жанрів є актуальним питанням в освітньому процесі.

Обговорення навчальної програми з літературного читання актуалізувало проблему формування читацької активності та розвитку читацького інтересу в учнів початкової школи. Робота з коментарями до програми, які були представлені на платформі «Edera», дала змогу виокремити певні проблеми в змістовому наповненні та організації уроків літературного читання. Найактивніше було порушено питання кола читання, його осучаснення, тому слід впроваджувати нові технології навчання на уроках літературного читання для всіх учнів початкової школи.

Відповідно до Державного стандарту освіти метою уроків літературного читання є: формування соціальної, комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей; розвиток особистості здобувача засобами різних видів мовленнєвої діяльності; здатності спілкуватися українською мовою для

духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому і суспільному житті, у міжкультурному діалозі; плекання здатності спілкуватися рідною мовою (якщо вона не українська), збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей [17].

За програмою «Літературного читання» (підручник Савченко О. Я.) в 4 класі учні вивчають творчість Т. Шевченка через призму творів різних жанрів: оповідання «Про себе»; поезії «Вітер віє-повіває...», «Вітер з гаєм розмовляє...», «Реве та стогне Дніпр широкий»; науково-популярну статтю «Музей «Заповіту» Тараса Григоровича Шевченка в Переяславі», проводиться урок-проект та урок позакласного читання (вір за вибором вчителя) [62, с. 87].

Сучасний учень потребує сучасних підходів до навчання, тому пропонуємо під час читання оповідання Т. Шевченка «Про себе» використати технологію «Почережні запитання», яка дає змогу підвищити ефективність читання та засвоєння тексту. Алгоритм технології такий:

1. Учням пропонується текст для читання та заздалегідь вирішується, які одиниці тексту будуть обговорюватися (Кожне речення? Кожен абзац? Кожна сторінка?).

2. Один учень читає перший абзац уголос.

3. Інший учень ставить запитання відносно змісту прочитаного. Його сусід намагається відповісти на них. Обидва учні мають прагнути дійти спільної думки про змістовну відповідь на це запитання.

4. Учні в парі міняються ролями. Тепер учень, який ставив запитання, читає вголос наступний абзац. Інший учень ставить запитання так, як вказано вище. Важливо навчити дітей ставити конкретні запитання та підбивати підсумки. Підводячи висновок, учитель кожній парі пропонує передати зміст твору за допомогою запитань, а однокласникам дати на них відповідь.

Під час вивчення поезій головним завданням є виховання та здійснення емоційного впливу на дітей. Це, звісно, важливо, проте розвиток творчих здібностей учнів є не менш важливим завданням в професії педагога. Творам Т. Шевченка властива ознака графічності, що дає змогу візуалізувати поезії

письменника. Четвертокласникам пропонується створити кольорограми поетичних творів.

Застосування цієї технології сприяє тому, що учні початкової школи краще сприйматимуть конкретні образи, а не абстрактні поняття, а при створенні кольорового образу рядка чи поезії ці поняття засвоюються в уяві учнів. Технологія формує вміння мислити художніми образами у процесі сприймання того чи того предмета, явища, твору; розвиває здатність до образної конкретизації й образного узагальнення, відчуття і розуміння метафоричної мови, асоціативного багатства слова.

Опрацюванню науково-пізнавальних статей приділяється більше уваги, оскільки вони насичені великою кількістю подій, фактів, дат. Тому і до вивчення цього жанру слід підійти з особливою увагою та підібрати такі завдання, які допоможуть учням зважити всі за і проти та проаналізувати текст. При опрацюванні статті «Музей «Заповіту» Тараса Григоровича Шевченка в Переяславі» пропонуємо технологію «Письмові дебати». Для її реалізації учням необхідно попередньо прочитати статтю, а після цього вчитель оголошує вправу та її алгоритм виконання:

1. Учитель ознайомлює учнів з темою, що є предметом дебатів, і з порядком їхнього проведення. Він об'єднує учнів у пари та визначає, яку позицію буде відстоювати кожен учасник (наприклад, один – прихильник цієї позиції, інший – противник). Якщо в групі непарна кількість учнів, то педагог організує роботу однієї трійки.

2. Учні сідають спиною один до одного. Педагог зачитує твердження, і учні розпочинають письмовий діалог. На формулювання аргументів на захист власної позиції відводиться 5 хвилин. Учасники записують аргументи на аркуші паперу у вигляді розгорнутих тез.

3. По закінченню відведеного часу учні обмінюються аркушами, читають тези своїх опонентів і наводять антитези (заперечення). Час роботи – 5 хвилин. Така процедура обміну аркушами повторюється 2-3 рази.

4. В останньому раунді учні індивідуально або в парах пишуть підсумкову роботу з теми дискусії та здають зошити вчителю.

5. При підведенні підсумків письмових дебатів педагог може запитати: «Які були кращі аргументи партнера?», «Що сподобалося в аргументах твого партнера?», «Що викликало здивування в цих аргументах?»

Програмою «Літературного читання» передбачено після вивчення творчості письменників уроки позакласного читання, мета яких – прищепити любов до читання художньої, науково-популярної, критичної літератури, активізувати читацький досвід учнів, спрямувати читацькі інтереси школярів, стимулювати самостійне читання, виробити критерії оцінки творів мистецтва тощо. Пропонуємо фрагмент уроку позакласного читання на тему «Повість-казка Євгена Білоусова «Тарасове перо». З жанровими особливостями твору учні вже знайомі, тому четвертокласникам під час читання пропонується виокремити жанрові особливості казки та повісті за допомогою технології «Два потяги». Алгоритм технології:

- вчитель попередньо вивішує на дошку два потяги та вагони;
- учні називають жанрові особливості казки та повісті, обговорюють та визначають правдивість цього твердження;
- учні та вчитель підсумовують особливості кожного жанру.

На підсумковому етапі вивчення творчості Т. Шевченка проводиться урок-проект – форма організації навчальної діяльності, в основі якої лежить пошуково-дослідницька діяльність школярів, спрямована на втілення інтересів учнів та досягнення певної мети. Така форма роботи передбачає попередню підготовку учнів та їхній звіт на уроці літературного читання. Проте в такий спосіб не завжди досягається самостійність та залученість всіх дітей до роботи. Для реалізації освітніх цілей на такому виді уроку пропонуємо технологію «Світового кафе», яка дає змогу залучити у процес обговорення колективний інтелект учасників та закликає до багаторівневого діалогу в комфортній атмосфері відкритості. Для ефективного обговорення необхідно розміщення учасників за столами у групах по 4-8 осіб. За кожним столом один

учасник бере на себе роль «господаря», а решта – запрошені гості. На кожному столі лежить «скатертина» (аркуш великого формату) та різнокольорові маркери. Учасники у зручний спосіб відображають свої ідеї та через визначений відрізок часу переходять за інший стіл. Наприклад, загальне питання для обговорення може бути наступне: «Чому нам потрібно вивчати творчість Кобзаря?» Кожна група отримує завдання для дослідження:

1 група – дослідити дитячі роки Шевченка (за оповіданням «Про себе»).

2 група – створити візуалізацію поезії «Садок вишневий коло хати».

3 група – намалювати чарівне перо Кобзаря (за змістом казки-повісті «Тарасове перо»).

4 група – написати есе на тему «Ким для мене є Т. Шевченко».

Керують дослідженнями «господарі» столів, а решта учасників переходять від одного столу до іншого. Після закінчення всіх раундів групи повертаються за свої столи і допомагають «господарям» підготувати презентації з подальшим обговоренням та узагальненням висвітлених ідей.

Таким чином, майбутній учитель початкової школи повинен ґрунтовно володіти методикою навчання читання, знати особливості роботи над текстами різних жанрів, шляхи здійснення літературної освіти молодшого школяра, способами застосування інтерактивних технологій навчання, володіти організаторськими здібностями та сприяти розвитку вмінь соціалізуватися в суспільстві.

2.6. Лепбук – нова форма організації для розвитку соціальної компетентності учнів

Нова українська школа вимагає від сучасного вчителя нових підходів до навчання дітей, нових форм і методів роботи, нестандартної подачі навчального матеріалу. Одним з ефективних, цікавих, новітніх методів організації навчальної діяльності з молодшими школярами на уроках літературного читання у процесі опрацювання творів різних літературних жанрів є лепбукінг. Цей метод сприяє розвитку та формуванню соціальної компетентності молодших школярів.

Саме поняття «лепбук» нещодавно з'явилося на нашому інформаційному просторі, але поволі завойовує популярність.

Сьогодні система початкової освіти зазнає суттєвих змін. Важливим аспектом освіти є формування у дитини «навчити вчитися самому». Перед педагогом стоїть завдання навчити дитину ставити перед собою мету і завдання, знаходити способи їх вирішення, а головне знаходити потрібну інформацію для вирішення поставленого питання серед величезної кількості джерел інформації. Сучасній дитині необхідно не стільки багато знати, скільки послідовно і доказово мислити, проявляти розумову активність. Зміст і методи навчання учнів початкових класів спрямовані на розвиток уваги, пам'яті, творчої уяви, на вміння застосовувати здобуті знання на практиці, на вироблення вміння порівнювати, виділяти характерні властивості предметів, узагальнювати їх за певною ознакою, отримувати задоволення від знайденого рішення. Коли дитина сама діє з об'єктами, вона краще пізнає навколишній світ, тому пріоритет в роботі з учнями слід віддавати практичним методам навчання. У зв'язку з цим перед нами педагогами стоїть завдання пошуку нових нестандартних форм взаємодії з вихованцями. На зміну традиційному приходить продуктивне навчання, яке спрямоване на розвиток творчих здібностей, формування у школярів інтересу до творчої діяльності. Одним з перспективних методів, які сприяють вирішенню даної проблеми, є лепбук.

Розвиток дитини ефективніше здійснюється у навчанні через гру. Головна особливість організації освітньої діяльності на сучасному етапі – це відхід від навчальної діяльності, підвищення статусу гри, як основного виду навчальної діяльності школярів; включення в процес ефективних форм роботи з дітьми: ІКТ, проєктної діяльності, ігрових, проблемно-навчальних ситуацій в рамках інтеграції освітніх ліній. У пошуку нових форм організації освітньої діяльності знаходиться зараз кожен педагог початкової школи. Результатом такого пошуку для нас є тематична папка або лепбук.

Кожна людина індивідуальна і неповторна, по-своєму сприймає інформацію. Візуали сприймають краще зорову, візуальну інформацію, аудіали відмінно запам'ятовують на слух, кінестетам краще вдається запам'ятати, відчувши дотиком, а дискети систематизують матеріал і запам'ятовують, опираючись на логіку. Вченими науково доведено, що при сприйманні інформації на слух, ми запам'ятуємо лише 10% від почутого. Записування, занотовування допомагає нашому мозку серйозно сприймати та систематизувати отриману інформацію. Так звані «шпаргалки» сприяють запам'ятовуванню інформації, а під час навчання функцію «шпаргалок» може виконувати лепбук.

Лепбук є фінальним етапом вивчення певної теми. Тобто учень, вивчивши тему, оформлює отримані знання у вигляді лепбука, куди вміщує все, про що він дізнався. Отже, лепбук є міні-книжкою, в якій систематизовані знання з якоїсь теми. Теми можуть бути як широкі («Казка», «Оповідання», «Вірш», «Загадка» тощо), так і вузькі («Образ лисички», «Життєвий і творчий шлях Олени Пчілки» тощо). У такій книжці багато кишеньок і конвертиків, що містять необхідний систематизований матеріал (в тому числі ілюстративний) для вивчення та закріплення знань по темі.

Лепбуки допомагають швидко і ефективно засвоїти нову інформацію і закріпити вивчене в цікаво-ігровій формі. Ці тематичні посібники мають яскраве оформлення, чітку структуру і в ідеалі розробляються спеціально під

конкретну дитину з його рівнем знань. Поширені також і «колективні» тематичні папки – лепбуки в школах – виготовляються вчителем та учнями.

Ідеальний варіант виготовлення тематичної папки – спільно з дитиною, тоді він запам'ятовує інформацію в процесі створення лепбука. В ході роботи з тематичним матеріалом дитина проводить спостереження, виконує завдання, вивчає і закріплює інформацію. Згодом, маючи під рукою готову тематичну папку, дитина може освіжити свої знання з тієї чи іншої теми.

Лепбук – підсумковий результат спільної роботи з дітьми з тієї чи іншої теми. Його виготовлення повинні передувати тематичні заняття та ігри, обговорення і обговорювання складних питань, виконання завдань. У цьому випадку дитина буде готова до виготовлення тематичної папки разом з вами.

В умовах сучасності перед педагогом постає проблема – навчити дитину ставити перед собою цілі і завдання, знаходити способи їх вирішення, а головне знаходити потрібну інформацію для вирішення поставленого питання серед величезної кількості джерел інформації. Всім нам відомо, що краще запам'ятовується те, що цікаво, емоційно забарвлене. Саме для того, щоб вивчене залишилось в пам'яті дитини, щоб вона могла навчитися користуватися тими знаннями, які отримала на заняттях, щоб вона захотіла самостійно розширити свої знання з даного питання доцільно використовувати лепбук. Він інформативний, багатофункціональний, сприяє розвитку творчості, уяви, може використовуватись одночасно групою дітей (в тому числі за участю дорослого як партнера), має дидактичні властивості. Крім того є засобом художньо-естетичного розвитку дитини, залучає його до світу мистецтва. Структура і зміст лепбука доступні дітям, він забезпечує ігрову, пізнавальну, дослідницьку та творчу активність всіх вихованців. Процес створення лепбука дозволяє дитині бути учасником всього процесу, на будь якому з його етапів.

Метою використання лепбука є побудова навчальної діяльності на основі взаємодії дорослих з дітьми, орієнтованої на інтереси і можливості кожної дитини. Розвиток допитливості, пізнавальної мотивації та навчальної

активності. Розвиток уяви, творчої ініціативи, у тому числі мовленнєвої. Можливість вибору дітьми матеріалів, видів роботи, учасників спільної діяльності. Створення умов для участі батьків у спільній навчальній діяльності.

В результаті роботи з лепбуком у дітей розвиваються універсальні вміння, такі як:

- вміння планувати майбутню діяльність;
- домовлятися з однолітками;
- розподіляти обов'язки;
- шукати потрібну інформацію, узагальнювати її, систематизувати;
- самостійно давати пояснення на виникаючі питання;
- приймати власні рішення, спираючись на свої знання і вміння;
- використовуючи усне мовлення, висловлювати свої думки і бажання.

Лепбук допомагає за власним бажанням організувати отриману інформацію з вивченої теми. Сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню матеріалу. Зручний спосіб повторення та узагальнення вивченого. Діти вчаться самостійно аналізувати та робити висновки. Лепбук можна створити на будь-яку тему. Створення лепбука є одним з видів спільної діяльності дорослого і дітей. Він може бути ще й формою презентації підсумків проєкту або тематичного тижня. Дитина вчиться самостійно обирати та впорядковувати інформацію, яку вона додасть у лепбук. Дитина більш зацікавлена у навчанні, коли воно «оживає», до нього можна торкнутись.

Виготовляти лепбук можна індивідуально або групою, обираючи посильні завдання для кожної дитини. До виготовлення лепбуків можна залучати батьків, що сприятиме глибшій співпраці школи та родини. Врешті-решт – це просто цікаво!

Матеріалом для інформації лепбуку можуть бути прислів'я, загадки, ігри по темі, вірші, оповідання, ігрові вправи і інша інформація. Ось на цьому етапі включаються батьки, як учасники освітнього процесу.

У час активного використання інноваційних методик для педагога у процесі опрацювання творів різних жанрів використання лепбука відкриває нові цікаві горизонти у роботі з вихованцями. За допомогою створення такої тематичної папки діти зможуть навчитись самостійно обирати цікавий їм матеріал, розуміти його, швидше та простіше запам'ятовувати, за необхідності відтворювати його. Крім того, лепбук дасть можливість кожній дитині проявити свою індивідуальність, креативність та творчість під час створення роботи. Це прекрасний і чудовий спосіб подати всю наявну інформацію в компактній формі.

Лепбук – це спосіб закріпити знання дітей з певної теми, осмислити зміст всієї папки, провести дослідницьку роботу, в процесі якої дитина бере участі в пошуку, аналізі та сортуванні інформації. Він допомагає дитині краще зрозуміти і запам'ятати матеріал. Це чудовий спосіб для закріплення пройденної теми. У будь-який зручний час дитина просто відкриває лепбук і повторює пройдене, розглядаючи зроблену своїми ж руками книжку. Дитина самостійно збирає і організовує інформацію, формуючи навички шкільного навчання.

Важливим є й те, що завдання можна обирати під силу кожній дитині (одним – намалювати сюжет, іншим – зібрати загадки, а третім – завдання, що розвивають логічне мислення) і зробити колективну книжку. І основне – при створенні лепбука діти здобувають знання самі, а не отримують їх у готовому вигляді. В результаті роботи з лепбуком у дітей розвиваються універсальні вміння.

Таким чином, лепбук розвиває творчі здібності та комунікативні навички. Робота над лепбуком захоплює, захоплює і об'єднує! Особливо це актуально в наш час високих технологій, коли друковане слово не настільки популярне, і, коли, на жаль, наші діти більше віддають перевагу комп'ютеру, ніж походу у бібліотеку за звичайною книгою з картинками.

2.7. Добірка завдань з розвитку критичного мислення на уроках літературного читання «Новий діалог з давньою казкою»

Час вимагає змін у всіх сферах життя людини. І освіта, а в першу чергу школа – одна з найпопулярніших сфер, якої ці зміни стосуються. І саме школі доручається важлива роль – формувати особистість здатну жити і працювати в реаліях сьогодення. Призначення вчителя початкових класів у тому, щоб перетворити навчання на радісне для дитини заняття і при цьому сформувати такі життєві компетентності, які допоможуть учню ефективно діяти за межами навчальних ситуацій, розв’язувати в повсякденному житті реальні проблеми.

Однією з технологій, що допомагає учню не тільки засвоїти певний обсяг знань, а й сприяє його розвитку особистісних якостей, є технологія формування та розвитку критичного мислення. Критичне мислення і вміння вирішувати проблеми відноситься до навичок ХХІ століття, що розвиває соціальну компетентність молодших школярів.

Досить ефективним для формування критичного мислення молодших школярів є методичні прийоми, які роблять навчальний процес більш творчим, вчать учнів мислити, виділяти головне, висловлювати й аргументувати власні думки.

Пропоную розширити інструментарій педагога, скориставшись технологіями й методами розвитку критичного мислення, ознайомившись із завданнями, розробленими до української народної казки «Мудра дівчина».

Метод «Входження в картину»

Педагог демонструє учням ілюстрацію до казки «Мудра дівчина» і завдяки низці запитань ніби занурює їх у зображені події.

- Що відбувається на картині? Пофантазуйте, які події могли б відбуватися...

Діти розглядають зображене на картині. Вчитель дає змогу кожній дитині висловити своє бачення, може прокоментувати його, але так, щоб не змінити думку дитини. Він вислуховує відповіді дітей, стверджує кожну відповідь, при потребі спрямовує учнів у роботі.

Орієнтовний зміст запитань:

- Про що саме картина?
- Чому ти так думаєш? Розкажи.
- Як би ви назвали картину?
- Чому саме так?
- Як художник зобразив це в картині?
- Який настрій вона викликає?
- Що хотів сказати своєю картиною художник?
- Які деталі він виділив, щоб саме це ми побачили в картині?
- До якого твору ця ілюстрація? Чи можна вгадати, про яку казку буде йти мова?

Після обговорення вчитель або хтось із учнів називає казку. Педагог має поцікавитися, чи хтось уже знайомий з її змістом.

Вправа «Кероване читання з передбаченням»

Учитель запитує дітей, чи можуть вони за назвою твору зробити припущення, про що в ньому йтиметься. Учні об'єднуються в пари чи групи й після обговорення висловлюють свої припущення.

Текст читають, роблячи зупинки на найбільш цікавих місцях. Таким чином виникає ситуація очікування. Діти у групах знову роблять передбачення того, що буде далі. Після читання кожної частини аналізують, чи відбулося те, чого очікували.

Метод «Оживлення»

Метод сприяє розвитку природної схильності дітей до фантазування. Вони вчаться швидко створювати уявні «живі» картинки подій. Дитина ніби стає їх співучасником. Це може бути сценка за фрагментом тексту чи «копія» ілюстрації. Діти використовують відповідні предмети чи атрибути, аби максимально наблизитись до описаного у творі чи зображеного на ілюстрації. У казці про мудру дівчинку можна відтворити ілюстрацію до твору або уривок про те, як батько повернувся додому, тощо [8, с. 48].

Метод «Джингсоу» («Мозаїка»)

Педагог поділяє текст твору на логічно завершені частини.

Учні об'єднуються в постійні групи за кількістю частин і детально опановують конкретний фрагмент тексту.

Кожен учень має якийсь маркер, наприклад кульку певного кольору, цеглинку LEGO чи картку з цифрою.

По завершенні роботи над частинами діти об'єднуються у нові групи відповідно до маркера. Таким чином до складу кожної групи потрапляють учні, які опанували різні фрагменти тексту. По черзі вони переповідають казку іншим членам, що дає змогу у стислий термін ознайомити всіх дітей зі змістом твору.

На завершальному етапі учні повертаються до своїх груп і обмінюються отриманою інформацією. Відбувається перевірка засвоєння змісту казки в цілому.

Метод «Взаємні запитання»

Роботу за цим методом можна організувати в групах чи парах. Текст казки педагог ділить на логічно завершені частини. Учні читають твір частинами і ставлять запитання одне одному, аби переконатися в правильному розумінні змісту.

Коли текст прочитано, педагог залучає до роботи всіх учнів. Гуртом обговорюють, що не зрозуміло, шукають відповіді, формулюють висновки.

Вправа «Віднови послідовність»

Діти працюють у групах. Педагог пропонує їм кілька речень з тексту, записаних непослідовно. Кожна група повинна відновити зміст казки, записавши речення у зошити або розташувавши картки із надрукованими на них реченнями у правильній послідовності.

У казці «Мудра дівчина» можна дати завдання, розташувати у правильній послідовності завдання пана та відповіді Марусі.

По завершенні роботи відбувається перевірка результатів.

Есе

Як метод формування критичного мислення доцільно використовувати написання есе – невеликого тексту в довільному стилі, де автор розкриває власні міркування щодо проблеми. Цей метод може бути ефективним під час рефлексії та актуалізації знань.

Етапи створення есе.

- Збір інформації з проблеми.
- Аналіз інформації.
- Визначення власної точки зору.
- Викладання власної точки зору.

За казкою «Мудра дівчина» учням можна запропонувати написати есе з теми «Чи мав бідний брат повертати корову багатому?».

Метод «Кубування»

Цей метод можна застосовувати з різною метою:

- за потреби розглянути питання під різним кутом зору;
- якщо треба широко розкрити зміст якогось питання;
- коли ведеться пошук шляхів розв'язання певної проблеми.

Під час роботи над казкою «Мудра дівчина» метод доцільно використати задля характеристики образів і глибшого розкриття змісту твору [8, с. 49].

Учні об'єднуються в 6 груп (за кількістю граней кубика), по черзі кидають кубик і виконують завдання, записані на його гранях.

Орієнтовний зміст завдань:

- визначити лексичне значення слів *ізласкавився, гринджоли*;
- дібрати прикметники для характеристики багатого брата;
- дібрати прикметники для характеристики пана;
- перелічити панові загадки;
- дібрати прикметники для характеристики бідного брата;
- дібрати прикметники для характеристики дівчини.

Дискусія

Дискусії дають змогу ефективно розв'язувати проблеми через самовираження, вчать аналізувати ситуацію, добирати аргументи для

розв'язання проблеми, сприяють розвитку комунікативних навичок.

Для проведення дискусії учнів варто об'єднати у дві групи. Одна з них буде називати свої аргументи на підтримку тези, інша має висловлюватися проти.

За змістом казки «Мудра дівчина» варто організувати обговорення питання «Чи мають дорослі просити поради у своїх дітей».

Педагог створює на дошці таблицю, у якій фіксує проблемне питання. По ходу обговорення кожна група вносить аргументи у відповідну колонку.

У кінці дискусії гуртом формулюють висновок.

Чи мають дорослі просити поради у своїх дітей	
Аргументи «за»	Аргументи «проти»

Метод «Прес»

Метод дає змогу висловити міркування стосовно обговорюваного питання. Послугуватися методом можна на будь-якому етапі уроку, наприклад під час характеристики дійових осіб казки. При формулюванні висловлювань учні мають продовжувати такі фрази:

- «Я вважаю...»
- Аргументую свою думку, пояснюю, чому саме так вважаю: «Тому що...»
- Наводжу приклади: «Наприклад...»
- Узагальнюю: «Отже...», «Таким чином...»

Так, за змістом казки метод можна використати під час обговорення таких запитань:

- Чи винен бідний брат у тому, що багатий його обдурював?
- Хто з персонажів, на твою думку, кого поважає у цій казці?

Можна також запропонувати учням порівняти ілюстрації до казки, створені різними художниками та різні за змістом (наприклад, Т. Плиски та І. Коршунова).

- Яка ілюстрація, на вашу думку, більше відповідає сюжету казки? Чому? [8, с. 50].

Вправа «Мікрофон»

Передаючи з рук в руки бутафорний мікрофон, діти по черзі дають відповіді на запитання.

Орієнтовний зміст запитань:

- З чого видно, що Маруся – мудра дівчина?
- Якими треба бути, щоб уміти відгадувати загадки? Що нам допомагає стати такими?
- Які риси притаманні мудрій дівчині з казки?
- Чи хотіли б ви мати такі риси?
- Чому в казках завжди перемагає добро?

Метод «Шість капелюхів»

Учні об'єднуються в 6 груп за кольорами капелюхів.

Команда *білого капелюха* має підготуватися і коротко викласти фактичний матеріал казки (де, з якими дійовими особами і що відбулося) і створити асоціативний кущ до слова «дівчина».

Команда *жовтого капелюха* має знайти і записати лише позитивні риси кожного з персонажів казки.

Команда *червоного капелюха* має скористатись методом «Доповідач – респондент»: один учень переказує зміст казки, інший передає зміст пропущеного ним за допомогою рухів, жестів та міміки, після чого перший переповідає те, що не було ним сказано.

Команда *зеленого капелюха*, послуговуючись методом «Письмо в малюнках», створює ілюстрацію до того фрагмента казки, який сподобався найбільше.

Команда *синього капелюха* відстежує правильність виконання завдань усіма групами і створює сенкан до слова «дівчина».

Творчі завдання

«Придумай казку»

Дітям пропонується за мотивами казки «Мудра дівчина» створити казку на новий лад. Сюжетну лінію слід зберегти.

Орієнтовний зачин нової казки

- Перестали у багатого брата родити яблуни, і попросив він свого бідного брата навести порядок у саду, а за це обіцяв поділитися плодами.

Прийшла осінь. Яблук уродило багато, та багачу жаль стало ділитися врожаєм. А жив на їхній вулиці один розумний чоловік, що міг розсудити кого завгодно. До нього і звернулися брати...

- Жили собі два брати, і в багатого дочка вчилася погано, а дочка бідного Маруся була великою розумницею. Попросив багатий, щоб навчила Маруся його дочку розв'язувати задачі, а за це пообіцяв подарувати комп'ютер. Добре потрудилася Маруся, навчила як слід. Жаль багатому стало віддавати комп'ютер, тож звернулися брати до одного мудрого чоловіка.

Далі, за сюжетом, слід відгадувати загадки, і дібрати можна на власний розсуд. Звісно ж, перемогти має Маруся.

«Вінегрет» казок

Суть методу полягає в тому, що події з різних казок треба переплести у новому сюжеті. Це дає дитині велике поле для фантазування. Вона сама вибирає, з якою казкою переплести сюжет казки «Мудра дівчина».

Наприклад, учні можуть використати казки «Лисичка-Сестричка і Вовчик-Панібрат», «Коза-Дерева», «Лисичка і Журавель», увести в них образ Марусі, яка завдяки своїй мудрості помирить персонажів.

Ромашку можна виготовити або намалювати на дошці таки чином, щоб на її пелюстках було місце для написання запитань з теми. На кожній пелюстці має бути запитання певного типу.

Тип запитання на пелюстці	Орієнтовний зміст запитань за текстом казки «Мудра дівчина»
Прості запитання на перевірку запа'ятовування змісту	Хто з персонажів розгадав загадки
Уточнювальні. Наприклад, «Якщо я правильно зрозуміла, то...»	Ви вважаєте Марусю найрозумнішою з усіх персонажів, чи не так?
Пояснювального типу: «Чому?», «Що ти маєш на увазі?»	Чому дівчинка змогла розгадати загадки?
Творчі. Наприклад, «А що, якби...?», «Що б змінилося, якби...?»	Що було б, якби брати жили дружно?
Оцінювальні: «Чим щось відрізняється від іншого?», «Як покращити...?»	Чим розум Марусі відрізняється від розуму пана?
Практичні: «Де це можна використати?»	Чи можна скористатися якимись моментами цієї казки у житті?

Отже, розвитку критичного мислення у процесі опрацювання творів різних жанрів сприяють різноманітні вправи та методи. Наведені завдання – лише краплинка у морі технологій розвитку критичного мислення. Виважено добираючи їх, творчі педагоги зможуть успішно підготувати дітей до безболісного переходу до основної ланки освіти.

**РОЗДІЛ III. ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДНО-
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ ЩОДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 3-Х КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ
ОПРАЦЮВАННЯ ТВОРІВ РІЗНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ЖАНРІВ
ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

3.1. Стан досліджувальної проблеми у шкільній практиці

Уроки літературного читання мають величезне значення у початковій школі. Вони покликані виховувати у дитини любов до художнього слова. Одне з найважливіших завдань вчителя сучасної початкової школи полягає у тому, щоб допомогти молодшому школяреві усвідомити цінність художніх творів різних жанрів, щоб діти зрозуміли, що видатні письменники хотіли передати молодому поколінню у своїх текстах. Не втрачають свої сили і сьогодні слова видатного педагога В. О. Сухомлинського «Людина, для якої книжка уже в дитинстві стала необхідною, як скрипка для музиканта, як пензель для художника, ніколи не відчує себе обділеною, збіднілою, спустошеною».

Аналіз досвіду вчителів дозволяє стверджувати, що інтерактивні та інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі можна ефективно використовувати на уроках літературного читання. Але я хочу зупинитися та проаналізувати використання проектної технології, завдяки якій відбувається розвиток соціальної компетентності здобувачів початкової освіти у процесі роботи над творами різних літературних жанрів.

Мене зацікавив досвід вчителів комунальної установи Сумська спеціалізована школа I-III ступенів №17, м. Суми, Сумської області, які використовують проектну технологію на уроках літературного читання і підтримують думку про те, що впровадження навчальних проєктів під час вивчення художніх творів в початковій школі забезпечує ефективну роботу над текстами різних жанрів, створює умови для здійснення літературної освіти молодших школярів, здійснює самостійний пошук інформації здобувачами освіти, розвиває критичне та логічне мислення.

Наприклад, досвід вчителя Василеги Ірини Миколаївни. Вона стверджує, що проєкти стимулюють загальну активність учнів, сприяють створенню ефективного освітнього середовища й утвердження системного характеру навчання та самонавчання, активізують творчу діяльність учнів відповідно до їхніх інтересів для здобуття певних знань. Вчитель зазначає переваги проєктної діяльності на уроках літературного читання, серед них:

- подолання поверхневої роботи над художніми творами;
- створення умов для вільного самовираження учнів у ході читання та аналізу текстів;
- розвиток різноманітних здібностей учнів.

Ірина Миколаївна запропонувала учням третього класу під час ознайомлення із творами Василя Сухомлинського «Кінь утік» та «Красиві слова та красиве діло» створити проєкт «Краплинка доброти».

Мета проєкту: проаналізувати твори В. Сухомлинського про людські чесноти; розширити інтерес до творчості педагога, сприяти формуванню уявлень про доброту, чуйність, уважність, розвивати діалогічне та монологічне мовлення, читацькі здібності; виховувати доброту, любов до батьків, до рідного краю, до праці, бажання бути людьми.

Хід роботи:

1. Необхідно колективно сформулювали питання, для дослідження: Що таке дружба? Хто такий друг? Навіщо потрібні друзі? Яка роль друга в житті людини?
2. Поділити учнів на 3 групи.

Рис. 3.1. Групи проєкту «Краплинки доброти»

Перша група досліджує проблему «Що таке дружба?» Мета дослідження: розкрити зміст понять «дружба», «справжній друг»; прищепити учням повагу до цінностей дружби; сприяти розвитку критичного ставлення до себе і своїх особистих якостей, терпимості й коректності в спілкуванні з друзями. Результат свого дослідження члени цієї групи представляють у вигляді лепбука.

Мета дослідження другої групи: стимулювати почуття відповідальності за того, з ким дружимо, усвідомити потребу кожної людини в існуванні друзів, у відчутті, які дає дружба, як сформуванню розуміння, хто такий друг, уміння берегти дружбу. Учасники цієї групи проведуть гру «Давай дружити», а також запропонують ситуації з творів для аналізу.

Мета дослідження третьої групи: формувати учнів уявлення про доброту, чуйність, уважність, дати можливість відчути радість від творення добра іншим, мати й цінувати друзів. Результат свого дослідження члени цієї групи представляють у вигляді газети «Стежками доброти».

Робота над проектом показала, що учні можуть виступати активними учасниками процесу створення проекту, формувати свій власний погляд на інформацію, намічати мету й завдання, шукати шляхи їх вирішення. Системне впровадження проектної технології в школі, як зазначає вчитель, сприяє розвитку критичного мислення, умінню самостійно здобувати знання, творчо підходити до виконання навчальних завдань.

Мені здався цікавим навчальний, колективний, середньостроковий, творчий проєкт «Диво книжка «Бджолина казка»», що проводився у 3 класі. Керівник проєкту: вчитель початкових класів Лобас Олена Іванівна.

Мета та завдання проєкту:

- Розвивати творчі (літературні, художні) здібності;
- Знайти відповіді на змістовні питання:
- Де і як живуть бджоли?
- Розподіл «професій» бджілок.
- Як складати вірші?

- Що таке колаж?

Заздалегідь було обговорено форму представлення проекту – книжку або журнал. Було проведено усний журнал «Здоров’я нам дарує бджола» із такими сторінками.

1. Ознайомлення з «професіями» бджілок (що таке вулик, робочі бджоли, бджола-матка);

2. Мед – «король» бджолиних продуктів (види меду, його поява, основний склад, користь);

3. Ігрова сторінка – інсценізація проблемної ситуації (робота в групах).

- Що трапиться, якщо не стане бджіл? (Не запилюватимуться рослини, не буде урожаю, зникнуть деякі ліки, не буде меду – важливого джерела необхідних людині корисних речовин).

- Як ви вчините, якщо на галявині, де ви граєтесь, вам зустрінеться багато бджіл? (Ми не махатимемо руками, не проганятимемо бджіл, дамо їм можливість збирати нектар).

Згодом учні 3 класу склали диво-книжку «Бджолина казка», до якої ввійшли вірші, аплікації з тканин та паперу, колаж, малюнки бджіл і звичайно, обкладинка диво книги, що представляла собою об’ємну аплікацію з тканини.

Тобто учні під час виконання даного навчального проекту були розділені на такі 4 групи:

Рис. 3.2. Групи проекту «Диво книжка «Бджолина казка»»

У роботі над проектом, як зазначає вчитель початкових класів, виявилась максимальна самостійність учнів у формуванні мети, завдань, пошуку потрібної інформації, у розвитку навичок дослідницької діяльності.

Спостерігається дотримання вчителем дидактичних умов проектної діяльності учнів, а саме:

- наявність мотиваційного середовища;
- актуальність змісту, реальність проблеми для розв'язання її учнями у процесі реалізації проекту;
- відповідність навчального проекту віковим особливостям учнів молодшого шкільного віку;
- можливість для практичної реалізації творчих ідей.

Визначені умови дають змогу говорити, що дотримані основні вимоги до організації проектної діяльності учнів початкової школи.

Заслугує уваги проект під назвою «З «Малятком» у світ читання», який організувала вчитель початкових класів Тітова Майя Леонідівна.

Мета проекту: формувати читацьку компетентність учнів через спілкування з дитячою літературою, зацікавити дитячою пресою, виховувати любов та цікавість до періодичних видань.

Типологія даного проекту така: практично-зорієнтований, груповий, інформаційно-пошуковий, довгостроковий. Вчитель використовує такі методи і форми роботи, як пошук інформації, її аналіз, поєднання групової та індивідуальної роботи.

Освітній продукт проекту – створення власного номера журналу. Необхідно зауважити, що під час вивчення розділу «Від слова – до книги» у 3 класі, зміст підручника вміщує статтю Олександри Савченко «Чи любиш ти читати журнали?». Учні можуть ознайомитись з переліком українських дитячих журналів, їх рубриками. А щоб діти були не лише читачами журналів, а й їх дописувачами – було запропоновано виконати даний проект.

Проект передбачав різні види діяльності.

Рис.3.3. Види діяльності за проектом «З «Малятком» у світ читання»

Відродження читання як духовної потреби дитини є провідним напрямом цього проекту. Діти мало читають, а якщо і читають, то глибоко не занурюються у зміст текстів. Створення власного номера журналу дасть учням змогу глибоко усвідомити зміст творів різних жанрів, які будуть вміщені у номері, розкрити свої здібності. Створення журналу – це складний і довготривалий процес. Журнал пропонує: тексти відомого дитячого письменника Василя Сухомлинського, малюнки, пісеньки, вірші та оповідання (створені самими дітьми).

Для журналу було обрано казки В. Сухомлинського. Тематика: дружба. Діти спочатку повинні були колективно ознайомитись та проаналізувати художній твір для того, щоб зрозуміти яка тема, ідея, адже на основі цього їм необхідно було готувати малюнки, підбирати пісні, вірші та оповідання і, звісно, оформлювати журнал.

Учні 3 класу розподілились на такі 4 групи:

Рис. 3.4. Групи учнів проекту «З «Малятком» у світ читання»

Таблиця 3.1.

М. Л. Тітова пропонує такі етапи роботи над проектом
«З «Малятком» у світ читання»

Назва етапу	Структура етапу	Партнери в реалізації проєкту
Підготовчий	Діагностика зацікавлень потреб, схильностей учнів; вибір теми, формулювання мети, складання плану роботи.	Вчитель
Інформаційно-діагностичний	Робота з розвитку навичок пошукової, рефлексивної діяльності учнів; формування вміння ставити завдання.	Вчитель
Аналітичний	Консультування учнів щодо виконання проєкту: - формування вміння аналізувати й систематизувати зібраний матеріал; - підготовка учнів до компонування матеріалу.	Вчитель, бібліотекар
Узагальнювальний	Сформувати вміння аналізу й самоаналізу участі в проєкті, підготувати презентацію результатів проєкту.	Вчитель
Завершальний	Організувати обговорення процесу й результату роботи над проєктом; оцінити	Вчитель 1 учень – представник групи

	особистий внесок кожного у спільну роботу.	
--	--	--

Лейтмотив проєкту – повернути дітей до читання. Робота над проєктом, як зазначає вчитель, сприяє розвитку читацької компетентності, поглибленому вивченню твору, активізації вміння працювати з інформаційними джерелами, формуванню навичок співпраці у команді.

Цікавим, на мою думку, є груповий, інформаційно-пошуковий, середньостроковий проєкт «Світла зірка Лесі Українки», який учні початкової школи виконували під керівництвом вчителя вищої категорії Скакун Любов Тихонівни.

Метою проєкту є сприяння духовному збагаченню учнів; вивчення життєвого і творчого шляху Лесі Українки; розвиток виразності і свідомості читання, уваги, аналітико-синтетичного мислення; розширення словникового запасу учнів; виховання почуття любові до рідного слова. Учні розподілили на 7 груп. Для кожної групи окремо були сформульовані чіткі завдання.

Таблиця 3.2.

Підготовча робота до виконання проєкту «Світла зірка Лесі Українки»

Групи	Завдання для груп
«Біографи»	Пошукова робота: збір інформації про життєвий і творчий шлях Лесі Українки.
«Літератори»	Дібрати й прочитати вірші Лесі Українки.
«Художники»	Створити виставку малюнків, ілюстрацій до творів Лесі Українки.
«Поети»	Скласти віршовані рядки про життєвий і творчий шлях Лесі Українки.
«Бібліотекарі»	Організувати виставку творів Лесі Українки.
«Актори»	Інсценізувати фрагменти біографії Лесі Українки.
«Розумники»	Дібрати цікаві завдання за біографією поетеси.

Використання проєктної технології в даному випадку дає можливість:

- залучити молодших школярів до читання та аналізу поетичних творів;
- спонукати учнів до пошукової та творчої діяльності;
- формувати якості активного читача;
- розширити читацьку культуру школярів.

План реалізації проєкту складався з 3-х етапів:

Таблиця 3.3.

Алгоритм виконання проєкту «Світла зірка Лесі Українки»

Перший етап	Другий етап	Третій етап
<ul style="list-style-type: none"> - постановка проблеми проєкту перед учнями; - планування діяльності учасників проєкту; - формування груп для проєктної роботи. 	<ul style="list-style-type: none"> збір інформації про життєвий і творчий шлях Лесі Українки; створення ілюстрацій до творів Лесі Українки; підбір віршів; інсценізацій біографічних фрагментів; складання віршованих рядків. 	<ul style="list-style-type: none"> - організація виставки літератури Лесі Українки; - організація виставки ілюстрацій до творів Лесі Українки; - створення збірки віршованих рядків «Моє слово про Лесю».

Із табл. 3.3 видно, що працюючи над проєктом, учні ознайомились із життєвим та творчим шляхом Лесі Українки. Молодші школярі, як зазначає вчитель, почали усвідомлювати значення літератури у житті, краще зрозуміли зміст творів видатної письменниці. Діти навчилися із інформаційного різноманіття вибирати потрібний матеріал, правильно оформлювати роботи.

Я вважаю, що заслуговує на увагу досвід вчителя вищої категорії Школи Ірини Миколаївни. Вона пропонує груповий, творчий, середньостроковий проєкт «Дитячі роки Тараса Шевченка».

Мета проєкту: ознайомити учнів з дитячими роками Т. Г. Шевченка, вивчити маловідомі цікаві факти дитинства поета з метою подальшого поглибленого вивчення його художніх творів різних жанрів; розвивати

пізнавальні інтереси школярів та їхні навички, вміння збирати, досліджувати, узагальнювати і систематизувати інформацію, активізувати творчу уяву і фантазію; сприяти вихованню почуття співпереживання, шанобливого ставлення до надбань культури, поваги до життєвого і творчого шляху генія України, його творів, а також любові до рідного краю.

План виконання проєкту передбачає:

1. Обговорення в класі ідей проєкту;
2. Розподілення учнів на групи, визначення завдань, обов'язків;
3. Визначення джерел інформації;
4. Визначення форми представлення результату;
5. Безпосередня робота над проєктом;
6. Представлення результату;
7. Оцінювання.

Ірина Миколаївна виокремила такі групи:

Таблиця 3.4.

Завдання для груп проєкту «Дитячі роки Тараса Шевченка»

Навчальні групи	Завдання для груп
«Біографи»	Пошук інформації про дитинство Т. Г. Шевченка.
«Дослідники»	Складання родовідного древа Кобзаря.
«Ілюстратори»	Створення ілюстративного альбому «Твори Т. Шевченка очима дітей».
«Літературознавці»	Читання та аналіз уривків із віршів Т. Г. Шевченка.
«Журналісти»	Інтерв'ю з батьками.
«Редактори»	Створення та випуск буклету «Кобзарик».

Учні під час реалізації проєкту мали можливість продемонструвати свої творчі здібності, навчилися приймати спільні рішення, колективно планувати роботу, відповідально виконувати доручену справу і відповідати за своє слово, аналізувати результати власної діяльності. Як результат, молодші школярі

виконали всі поставлені перед ними завдання: створили буклет «Кобзарик», ілюстративний альбом «Твори Т. Шевченка очима дітей».

Необхідно зазначати, що вчитель зауважує, що реалізація на практиці проєктної технології змінює роль вчителя під час навчального процесу. Із носія готових знань він перетворюється на організатора пізнавальної діяльності учнів. Основне завдання вчителя – створити умови для саморозвитку та самовдосконалення школярів і допомагає це зробити проєктна технологія.

Досвід роботи Долгової Вікторії Григорівни особливо заслуговує на нашу увагу, адже цей вчитель початкових класів дуже часто використовує проєктну технологію на уроках літературного читання. Залучення молодших школярів до проєктної діяльності, як зазначає педагог, сприяє формуванню таких компетентностей:

- уміння працювати в колективі;
- розділяти відповідальність;
- аналізувати результати діяльності;
- навичок аналітичного погляду на інформацію;
- здатності до адекватної самооцінки.

Перший проєкт, який пропонує вчитель – це творчий, колективний, середньостроковий проєкт «Казка «Мій улюбленець»». Під час опрацювання п'єси-казки «Бабусина пригода», автором якої є Олександр Олесь, молодші школярі можуть виконати даний проєкт. Здебільшого дійовими особами у творі є тварини, тому для кращого розуміння тексту молодшим школярам пропонується обрати будь-яку тваринку з твору та скласти про неї свою власну казку.

Мета проєкту: опрацювати зміст художнього твору; формувати дослідні вміння та навички; розвивати уяву, фантазію; розвивати літературні навички; виховувати любов до тварин.

План реалізації проєкту «Казка «Мій улюбленець» можна представити у вигляді таблиці.

Таблиця 3.5.

План реалізації проєкту «Казка «Мій улюбленець»»

№№	План дій	Виконавець	Завдання й очікувані результати
11.	Добір цікавого матеріалу про обрану тварину.	Учні	Записати, знайти додаткову літературу про тварину.
22.	Оформлення матеріалу й повідомлення інформації про тварину.	Учні	Учні розповідають про тварину, як вона живе, показують малюнки, фотокартки.
33.	Написання власних казок-роздумів.	Учні	Придумати, записати, оформити у вигляді книжки з малюнками казочку про обрану тварину.
44.	Презентація.	Учні	Представлення робіт.
55.	Оцінювання.	Учитель та учні	Оцінити роботу та організувати виставку робіт.

Другий проєкт Вікторії Долгової має назву «Вірші про пори року». Це творчий, груповий, середньої тривалості проєкт. Його мета: навчитися писати вірші, працювати у команді, розвивати фантазію, естетичний смак, формувати вміння та навички пошукової роботи, виховувати любов до рідного краю, до природи.

Учнів необхідно розподілити на 4 групи:

Рис. 3.5.

Групи учнів проекту «Вірші про пори року»

Кожна група має такі завдання:

1. Дібрати фотографії, малюнки, цікавий матеріал про певну пору року.
2. Довести, чому саме ця пора року подобається.
3. Підготувати збірки віршів, оформити малюнки.
4. Презентувати свою роботу.

Педагог зауважує, що проектна технологія дає змогу наблизити навчальний процес до життя й потреб дітей, навчальний матеріал адаптувати до реальних життєвих ситуацій, а головне – робить навчання молодших школярів цікавим і доступним.

Цікавим, на мою думку, є досвід вчительки Васюк Валентини Іванівни. Педагог запропонувала виконати проект на тему: «Збір матеріалу для опису тварин (на прикладі лисички-героїні)». Даний проект є груповим, міжпредметним та дослідницьким.

Мета проекту: опрацювати українські народні казки про тварин, ознайомити з поведками, місцем проживання, зовнішнім виглядом лисички, продемонструвати, що лисиця – одна із головних героїнь українських народних казок, вчити учнів самостійно отримувати знання, добирати матеріал відповідно до теми, розвивати мовлення.

Для виконання даного проекту учні розділилися на 4 групи:

Рис. 3.6.

Групи учнів проекту «Збір матеріалу для опису тварин»

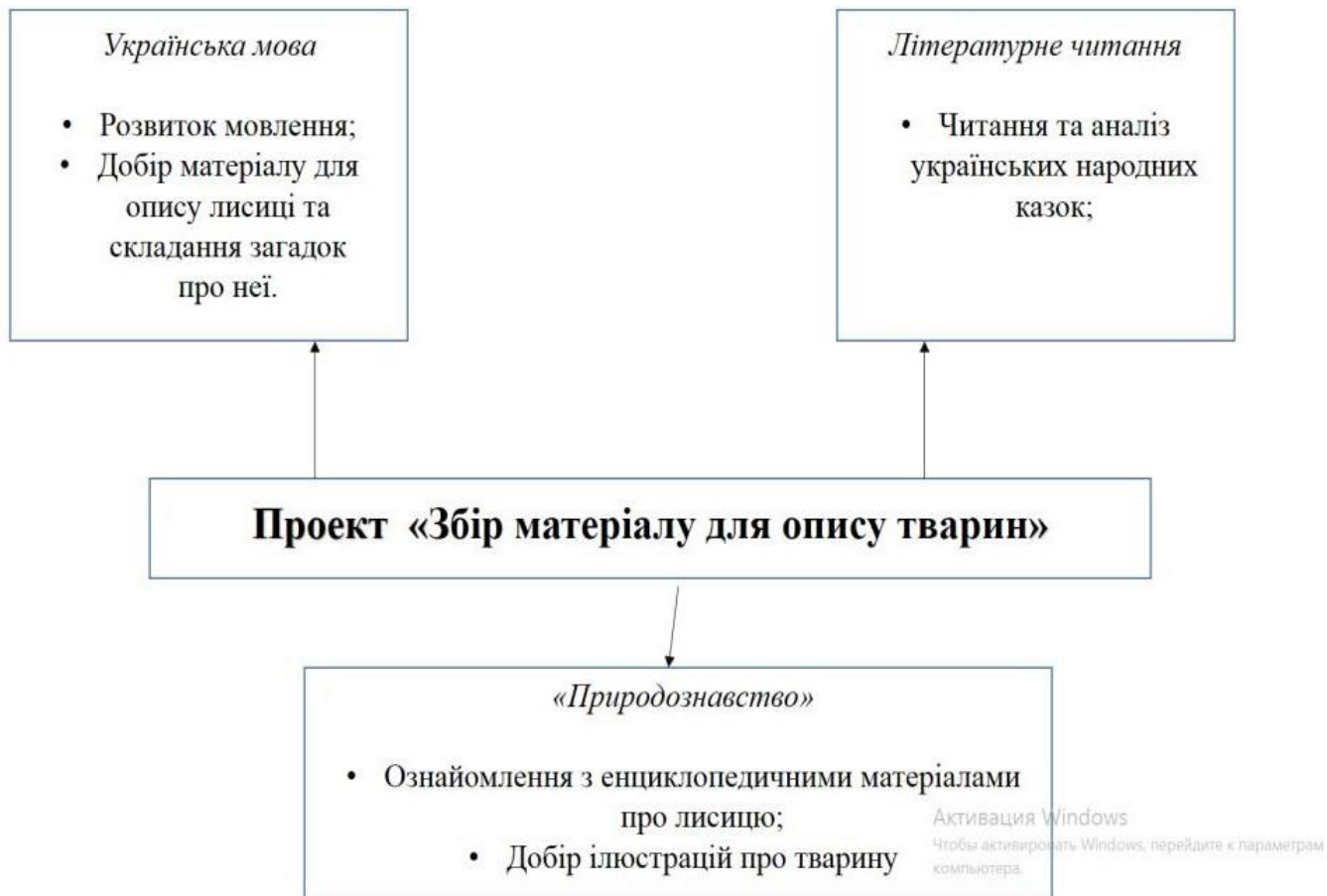

Рис. 3.7. Модель проекту «Збір матеріалу для опису тварин»

В. І. Васько наголошує на тому, що даний проект є інтегрованим. Вона подає інтегративно-інтелектуальну модель проекту «Збір матеріалу для опису тварин» (на прикладі лисички)

Педагог зазначає, що під час роботи над проєктом діти шукали інформацію в бібліотеках, опрацювали чимало літератури, переглянули низку українських мультфільмів, добирали ілюстрації.

Вчитель підкреслює ефективність застосування проєктної технології. Проєктна діяльність забезпечує тісний зв'язок навчання та виховання з життям, активізує розвиток самостійності, вміння адаптуватися до дійсності, спілкуватися, працювати в команді.

Кінцевим результатом проєкту стали:

- ілюстрації та енциклопедії про тварин;
- виставка книжок українських народних казок;
- добірка уривків мультфільмів.

Отже, як показує шкільна практика, навчання учнів за проєктною технологією дає можливість по-новому проводити уроки в початковій школі. На уроках літературного читання в початковій школі проєктна технологія надає вчителю безмежні можливості для виконання навчальних завдань і розвитку творчих здібностей учнів. Технологія допомагає вирішити низку важливих питань: як підвищити читацьку активність учнів, яким чином перетворити процес читання з обов'язку на частинку дозвілля, як «осучаснити» літературні твори різних жанрів, щоб учень побачив його актуальність та зрозумів зміст, зробив правильні висновки.

3.2. Програма експериментального навчання

Шкільна практика свідчить, що проєктну технологію можна ефективно використовувати у навчально-виховному процесі початкової школи. Рівень пізнавальної активності учнів цього віку надзвичайно високий: кожна відповідна дитяче запитання викликає нові запитання. Хоча сучасні діти вже можуть самостійно знайти відповіді на більшість запитань, робота педагога допомагає їм обрати правильний напрям пошуку розв'язання, опрацювання певного завдання.

Проаналізувавши теоретичний матеріал, вивчивши стан досліджуваної проблеми у шкільній практиці, ми припустили, що рівень розуміння та розвитку соціальної компетентності учнями у процесі роботи над творами різних літературних жанрів значно зросте за умови використання різних видів навчальних проєктів та активної пізнавальної діяльності молодших школярів.

Для перевірки правильності нашої гіпотези було проведено дослідно-експериментальну роботу серед учнів 3-х класів комунальної установи Сумська спеціалізована школа I-III ступенів №17, м. Суми, Сумської області – 3-А (28 учнів) та 3-Б (27 учнів).

Дослідно-експериментальна робота передбачала 3 етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

I етап – констатувальний. Його мета – перевірити рівень розуміння учнями змісту художнього твору.

На цьому етапі ми виокремили для себе такі завдання:

1. Розробити критерії для виявлення рівня розуміння учнями змісту художнього твору.
2. Дібрати завдання для практичного виконання учнями.
3. Визначити рівні розуміння учнями 3-х класів змісту художнього твору.

Спочатку нами були розроблені критерії, які відображають рівні розуміння учнями змісту художнього твору: високий, достатній, середній, початковий (див. табл.3.6.).

Таблиця 3.6.

Критерії рівнів розуміння учнями змісту художнього твору

Рівень навчальних досягнень учнів	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня(учениці)
<i>Високий</i>	10-12	Учень (учениця) самостійно виконує завдання за змістом тексту: висловлює власне ставлення до змісту твору, визначає головних та другорядних персонажів твору, встановлює причинно-наслідкові зв'язки, правильно відтворює хронологію подій у творі, визначає тему, головну думку твору.
<i>Достатній</i>	7-9	Учень (учениця) переважно самостійно висловлює власне ставлення до подій, вчинків персонажів, припускаючись неточностей у формулюванні найпростіших суджень; з незначною допомогою вчителя пояснює причинно-наслідкові зв'язки, правильно відтворює хронологію подій у творі, визначає тему, головну думку твору.
<i>Середній</i>	4-6	Учень (учениця) з незначною допомогою вчителя виконує завдання за текстом, усвідомлює фактичний зміст твору; з допомогою вчителя визначає причинно-наслідкові зв'язки, визначає тему, головних та другорядних персонажів твору.

<i>Початковий</i>	1-3	Учень (учениця) зі значною допомогою вчителя виконує завдання за текстом, частково усвідомлює зміст твору; з допомогою вчителя спроможний визначати причинно-наслідкові зв'язки, але не пояснювати їх, визначає дійових осіб, не розмежовуючи їх на головних та другорядних.
-------------------	-----	--

Для визначення рівня розуміння учнями 3-х класів змісту художнього твору молодшим школярам було запропоновано текст (Додаток А), який вони мали прочитати, та різнорівневі письмові завдання на розуміння змісту прочитаного твору. Робота тривала 45 хвилин.

Завдання до тексту для учнів 3х класів

1. Прочитай текст.

2. Запиши дійових осіб казки (1б.)

3. Заповни таблицю (1б.)

Головні персонажі	Другорядні персонажі

4. Знайди та запиши речення, яке визначає головну думку твору (2б.)

5. Прономеруй (від 1 до 6) послідовність подій у творі (2б)

- Швиденько взяли валізи і поїхали на вокзал;
- Родина Ковальчуків збиралася на курорт;
- Усі бігали по квартирі, шукали свої речі;
- Ковальчуки повернулися з відпочинку;
- Наука старої валізи минула марна;
- Раптом відчинилася шафа, і звідти вийшла стара пузата валіза.

6. Знайди у тексті слова, які характеризують *валізу*. Запиши їх (2б.)

7. Поясни, чому *валізу* автор називає мудрою(2б.)

8. Які почуття у вас викликала дана казка? (2б.)

Після виконання учнями даних завдань, було визначено рівні сформованості умінь аналізувати та розуміти художні твори у кожного учня.

Аналіз виконаної роботи показав, що завдання № 1 виконали всі учні, але оскільки швидкість читання у всіх різна, то учні з високим рівнем прочитали текст за 5-6 хвилин, а учні з початковим рівнем прочитали текст за 10-14 хвилин. Завдання № 2, 3, що передбачали визначення дійових осіб виконали більшість школярів. Багато учнів не змогли визначити головну думку твору та встановити правильно послідовність подій у творі (завдання № 4, 5). Учні самостійно змогли попрацювати із самим текстом та виконали 6 завдання, де треба було знайти слова, які характеризували валізку. Завдання № 7, 8 викликали труднощі у більшості учнів 3-х класів.

Таким чином високий рівень умінь аналізувати та розуміти художні твори сформований у 4 учнів 3-Б класу (14,8%) та 2 учнів 3-А класу (7,1%). Достатній рівень – у 7 учнів 3-Б класу (25,9%) та 5 учнів 3-А класу (17,6%). Середній рівень – у 11 учнів 3-Б класу (40,7%) та 15 учнів 3-А класу (53,6%). Початковий рівень – у 5 учнів 3-Б класу (18,5%) та 6 учнів 3-А класу (21,4%) (див табл. 3.7)

Таблиця 3.7

Результати виконання завдань учнями 3-х класів для виявлення рівнів розуміння змісту художнього твору

Рівні розуміння учнями змісту художнього твору	3-Б клас (27 учнів)		3-А клас (28 учнів)	
	Кількість учнів	Відсотки	Кількість учнів	Відсотки
Високий	4	14,8%	2	7,1%
Достатній	7	25,9%	5	17,6 %
Середній	11	40,7%	15	53,6 %
Початковий	5	18,5%	6	21,4%

Після виконання завдання, 3-А клас отримав статус експериментального класу (кількість учнів – 28), у зв'язку з нижчим рівнем розуміння змісту

художнього твору; 3-Б клас (27 учнів) – статус контрольного. За узагальненими результатами було складено таблицю та діаграму.

Таблиця 3.8.

Класи за рівнем сформованості в учнів умінь аналізувати і розуміти зміст художнього твору

Рівні	3-А (експериментальний клас, 28 учнів)	3-Б (контрольний клас, 27 учнів)
Високий	7,1%	14,8%
Достатній	17,6%	25,9%
Середній	53,6%	40,7%
Початковий	21,4%	18,5%

Отримані результати вказують на недостатність традиційної методики навчання учнів аналізу художніх творів та на необхідність пошуку ефективних підходів щодо подолання даної проблеми.

Для зручності сприйняття подамо це у вигляді діаграми (див. рис.3. 8.)

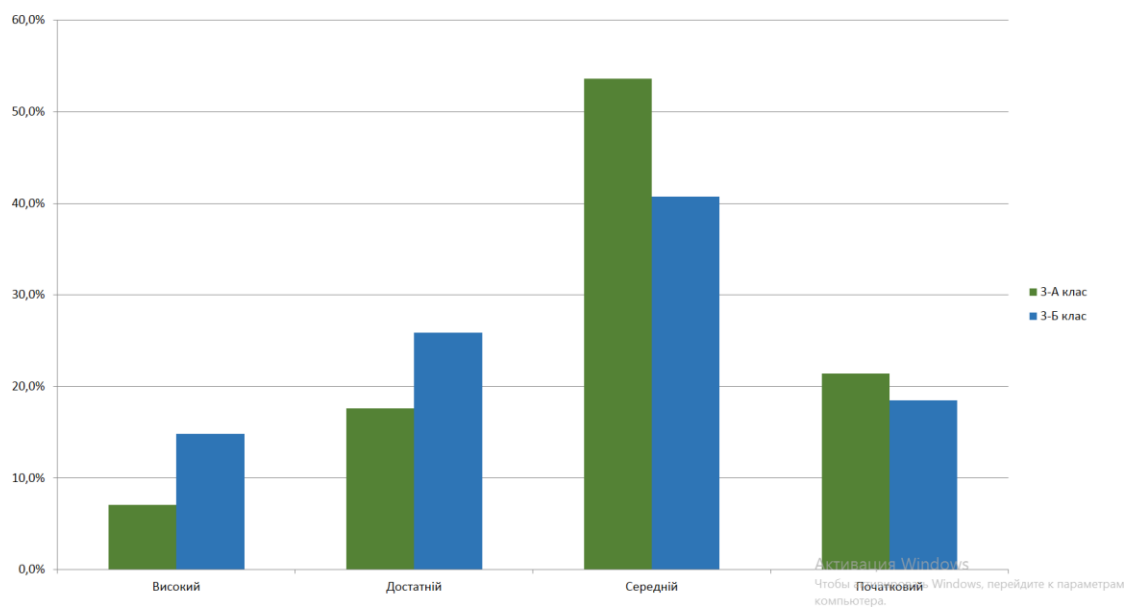

Рис.3.8.

Порівняння 3-А та 3-Б класів за рівнем сформованості в учнів умінь аналізувати та розуміти зміст художнього твору

II етап нашого дослідження – *формувальний етап*. Його мета: організувати з учнями 3-А (експериментального) класу різні види навчальних проєктів, які б сприяли підвищенню у них рівня розуміння змісту художніх творів.

У 3-Б (контрольному) класі навчальний процес здійснювався за методикою вчителя.

Учням 3-А (експериментального) класу було запропоновано виконати навчальні проєкти:

1. «Історія виникнення книги»;
2. «Книга природи».

Під час роботи над розділом «Від слова – до книги», опрацьовувавши науково-пізнавальну статтю Віктора Дацкевича «Як з'явилася друкована книга»ми запропонували учням 3-А (експериментального) класу виконати проєкт «Історія виникнення книги».

Тип проєкту за складом учасників: груповий.

Тип проєкту за тривалістю: короткостроковий.

Тип проєкту за пріоритетним видом діяльності: інформаційний, творчий.

Тип проєкту за предметно-змістовим напрямком: міжпредметний.

Вибір такого проєкту обумовлений відсутністю у сучасних дітей інтересу до книги та складністю сприйняття творів такого жанру.

Мета проєкту:

- Формування в учнів знань про історію виникнення книги.
- Поглибити розуміння змісту твору.
- Формування в учнів навичок розрізняти за показниками види книг.
- Визначать та усвідомлювати значення ролі книги в житті людини, сучасному світі.
- Формування рис успішного мовця і творчого читача.
- Вдосконалення навички пошуку інформації, її обробки та збереження.
- Формування навичок роботи в команді.

- Сприяти розвитку вміння мислити оригінально, доносити нові ідеї доінших.

Завдання проєкту:

- з'ясувати становлення появи першої книги;
- встановити значення книги для людини;
- скласти правила гігієни та поводження з книгою;
- прослідкувати розвиток виникнення книги і спрогнозувати подальшу роль книги в історії людства.

Очікувані результати:

- поява інтересу до «спілкування» з книгою;
- розуміння, що книга слугує джерелом знань про навколишнє середовище;
- поява бережливого ставлення до книги;
- розвиток творчої активності та використання отриманих знань в різноманітних видах діяльності.

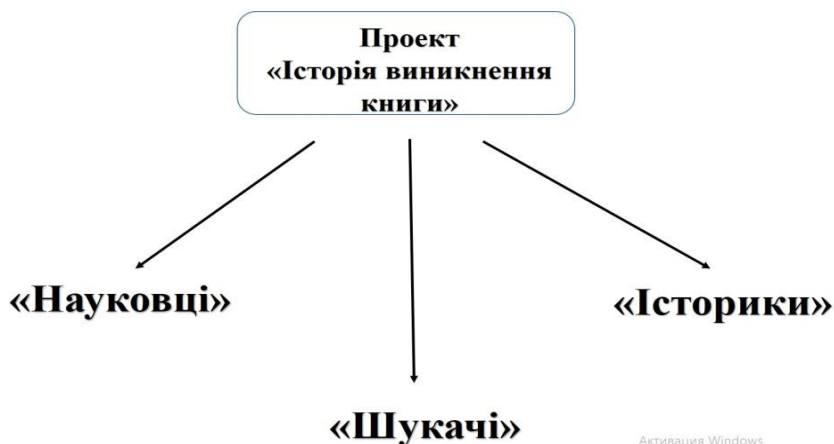
Тема проєкту, на нашу думку актуальна. Одним з найбільш важливих винаходів людства, що дозволили зберігати і примножувати його мудрість, стала книга. Саме вона стала головним вінцем писемності, осередком і символом знань.

Історія виникнення і розвитку писемності нерозривно пов'язана з історією появи книг. Спочатку усні розповіді і наскальні малюнки виступали головними методами передачі інформації. Але з часом різні народи світу почали винаходити свої системи знаків для позначення слів. З цього моменту виникає історія писемності.

Тому цей проєкт спрямований на розширення уявлень про історію виникнення книги, поглибленні пізнавальних інтересів, усвідомленні ними ролі книги в житті людини, сучасному світі, формування рис успішного мовця і творчого читача. Учні вчитимуться самостійно виділяти у книжці та правильно називати структурні елементи, пояснювати їх призначення.

Учні об'єднались у 3 дослідницькі групи. Кожна група мала свою назву.

Рис.3.9 Групи для виконання проєкту

Для кожної групи було визначено загальну проблему – «Книга у житті людини», розроблено інформаційні листи із завданнями та рекомендаціями щодо виконання проєкту (Додаток Б). Для кращого розуміння подамо це у вигляді таблиці (див. табл.3.9.).

Таблиця 3.9. Види діяльності кожної групи

Назва групи	Завдання
«Науковці» (наукова довідка про виникнення книги)	1. Коли і як з'явилась книга?(підготувати розповідь). 2. Створити буклет «Історія виникнення перших книг».
«Шукачі» (збірка та впорядкування цікавих матеріалів про книгу)	1. Знайти загадки, приказки, вірші про книжку. 2. Створити збірку.
«Історики» (історична довідка про виникнення книги)	1. Розкрити історію виникнення книги. 2. Створити мультимедійну презентацію «Правила поводження з книгою».

Із таблиці 3.9. видно, що запропоновані кожній групі завдання, дозволяли спрямувати та активізувати пізнавальну діяльність учнів. Пошук та обробка інформації були для учнів 3-А (експериментального) класу цікавими;

спрямували їхню увагу на деталі у змісті художнього твору: визначення теми, головної думки твору, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, відтворення послідовності подій у творі тощо.

Оформлення кінцевих результатів вимагало створення: буклету (група «Науковці»), мультимедійної презентації (група «Історики»), невеличкої збірки з прислів'ями, віршами про книжку (група «Шукачі»).

На уроках літературного читання можна використовувати навчальні проекти як короткотривалі, так і довгострокові. Ми вирішили виконати проект зучнями 3 класу за результатами цілого розділу, який має назву «Цікава книга природи».

Тип проекту за складом учасників: груповий.

Тип проекту за тривалістю: довгостроковий.

Тип проекту за пріоритетним видом діяльності: дослідницький, творчий.

Тип проекту за предметно-змістовим напрямком: міжпредметний.

Аналізуючи зміст різних жанрів, ми виокремлювали по ходу завдання для груп. Читаючи твори, вміщені у цьому розділі, молодші школярі повинні звертати увагу на те, як по-різному описано осінь, ліс, вітер, які слова вжито, щоб передавати різні стани природи, настрої людей. Необхідно зазначити, що упідручнику наприкінці розділу передбачена підсумкова робота. Учні мають узагальнити та систематизувати знання, які отримали під час вивчення даного розділу. Для цього ми вирішили виконати навчальний *проект «Книга Природи»*

Мета проекту:

- узагальнити та систематизувати навчальний матеріал з розділу;
- поглибити розуміння змістів художніх творів з даного розділу;
- розширювати знання дітей про пори року;
- розвивати критичне мислення;
- формувати навички роботи у команді;
- навчити представляти результати власних досліджень;
- навчити публічно захищати результати власної діяльності;

- вчити учнів використовувати комп'ютерні технології як засіб для пошуку, опрацювання, збереження та обробки інформації.

Завдання:

- поглибити знання учнів щодо змісту прочитаних творів;
- встановити значення книги для людини;
- створити міні-книжку «Книга природи».

Для виконання навчального проекту учні розділились на такі групи. Для кожної групи було сформульовано чітке завдання (див.табл. 3.10.).

Таблиця 3.10.

Завдання для груп проекту «Книга Природи»

Назва групи	Завдання
<i>1. «Літератори»</i>	Обрати прозовий твір з розділу та проаналізувати його, скласти схеми.
<i>2. «Художники»</i>	Створити малюнки до одного твору з розділу; за допомогою малюнків серії зобразити зміст даного твору оформити книжку.
<i>3. «Поети»</i>	Проаналізувати один віршований твір, скласти схеми. Створити власні вірші про осінь.
<i>4. «Розумники»</i>	Обрати віршований твір, проаналізувати та спробувати продовжити його або написати власний за темою аналізованого.
<i>4. «Дослідники»</i>	Обрати будь-який твір з розділу та визначити у ньому художні засоби.

Із таблиці 3.10. видно, що даний довгостроковий проєкт вимагав створення більшої кількості груп. Робота над проєктом проходила у шість етапів (див.табл. 3.11.).

Таблиця 3.11 Алгоритм роботи над проєктом «Книга Природи»

Етапи роботи над проектом	Зміст роботи	Діяльність учнів	Діяльність вчителя
<i>Підготовка</i>	- визначення теми; - визначення завдань проекту.	Обговорюють предмет з учителем і отримують додаткову інформацію. Встановлюють мету власної діяльності.	Знайомить із змістом проекту «Книга природи», мотивує учнів. Допомагає у постановці мети.
<i>Планування</i>	- визначення джерел інформації; - визначення способів збору й аналізу інформації; - формування уявлень про бажані результати; - розподіл завдань.	Розробляють план дій щодо реалізації проекту «Книга природи». Формулюють завдання.	Пропонує ідеї та висловлює припущення.
<i>Дослідження</i>	- збір інформації; - вирішення проміжних завдань; - безпосередня робота над проектом «Книга природи».	Виконують роботу над нашим проектом.	Спостерігає, консультує.
<i>Результати</i>	- аналіз результатів; - формулювання висновків.	Аналізують інформацію. Підводять підсумки.	Спостерігає, консультує.

<i>Оформлення</i>	-представлення результатів діяльності.	Презентують, обговорюють.	Слухає, ставить доцільні запитання в ролі рядового учасника.
<i>Оцінка</i>	-оцінювання роботи надпроектом.	Беруть участь в оцінці шляхом колективного обговорення і самооцінок.	Оцінює зусилля учнів, креативність, якість використання джерел інформації.

У цілому під час роботи над проектом «Книга природи» учитель виконував такі *функції*:

- допомагав учням у пошуку джерел, необхідних для роботи над проектом;
- координував весь процес;
- підтримував та заохочував учнів;
- підтримував безупинний зворотний зв'язок, щоб допомагати учням просуватися в роботі над проектом «Книга природи».

Виконуючи різні види навчальних проєктів, ми допомагали молодшим школярам долати невпевненість у власних силах, не боятися власних помилок та пам'ятати, що не помиляється лише той, хто нічого не робить.

Після завершення проєкту, учні узагальнили та систематизували знання з вивченого розділу «Цікава книга природи», краще зрозуміли зміст творів, вміщених у даний розділ, розширили знання про пори року, створили міні-книжку «Книга природи».

Отже, проєктна технологія – ефективна педагогічна методика в початковій школі. Проєктна діяльність є для учнів цікавою, незвичайною. Вона спонукає до самостійного пошуку та реалізації теоретичних знань; забезпечує вміння глибоко розуміти зміст виучуваних художніх творів.

3.3. Аналіз та оцінка результатів експериментальної роботи щодо розвитку соціальної компетентності учнів 3-х класів у процесі опрацювання художніх творів засобами проєктної діяльності

Щоб переконатися в ефективності організованої нами в 3-А (експериментальному) класі проєктної діяльності, спрямованої на розвиток рівня розуміння молодшими школярами змісту художніх творів в обох класах (3-А та 3-Б) було проведено контрольний зріз. Це *третій етап* нашого експерименту. Шляхом експертного оцінювання було визначено рівні сформованості в учнів аналізувати та глибоко розуміти художні твори.

По завершенню дослідно-експериментальної роботи для підтвердження нашої гіпотези ми розробили завдання до тексту (Додаток В), спільні для обох класів. Запропоновані завдання схожі на ті, що давалися учням на констатувальному етапі.

Завдання до тексту для учнів 3х класів

1. Прочитай текст.
2. Запиши дійових осіб казки (1б.)

-
3. Заповни таблицю (1б.)

Головні персонажі	Другорядні персонажі

4. Знайди та запиши речення, яке визначає головну думку твору (2б.)

-
5. Прономеруй (від 1 до 6) послідовність подій у творі (2б)

- Нові друзі.
- Дейзі рятує вогник маяка.
- Черепашка на острові.
- На африканському березі жила черепашка.

- Моряки забули про свою здобич.
- Дейзі пливе у невідому далечінь.

6. Знайди у тексті слова, які характеризують черепашку Дейзі. Запиши їх(2б.)

7. Поясни, чому черепашка Дейзі кинулась до ледь тліючого вогню? (2б.)

8. Які почуття у вас викликала дана казка? (2б.)

Аналізуючи роботи учнів, ми виявили, рівень розуміння змісту художнього твору у 3-Б (контрольному) класі залишився без суттєвих змін. Щодо учнів 3-А (експериментального) класу можна сказати, що молодші школярі після проведених уроків літературного читання з елементами проєктного навчання, краще стали аналізувати та розуміти зміст художніх творів. Подамо результати у таблицю (див. табл.3.12.)

Таблиця 3.12.

Результати виконання завдань учнями 3х класів для виявлення рівнів розуміння змісту художнього твору

<i>Рівні розуміння учнями змісту художнього твору</i>	<i>3-Б клас (контрольний) (27 учнів)</i>		<i>3-А клас (експериментальний) (28 учнів)</i>	
	<i>Кількість учнів</i>	<i>Відсотки</i>	<i>Кількість учнів</i>	<i>Відсотки</i>
<i>Високий</i>	4	14,8 %	5	17,9 %
<i>Достатній</i>	8	29,6 %	8	28,6 %
<i>Середній</i>	11	40,7 %	11	39,3 %
<i>Початковий</i>	4	14,8 %	4	14,3 %

Як бачимо з таблиці високий рівень розвитку умінь аналізувати художні твори у контрольному класу залишився без змін, а в експериментальному зріз на 10,8%. Достатній рівень відповідно збільшився: на 3,7% – у контрольному, і у експериментальному – на 11%. Середній рівень у контрольному класі залишився без змін, а у експериментальному – зменшився на 14,3%. Початковий рівень у контрольному класі зменшився на 3,7%, а у експериментальному класі зменшився на 7,1%.

Для зручності сприйняття подамо це у вигляді діаграми (див. рис.3. 10.)

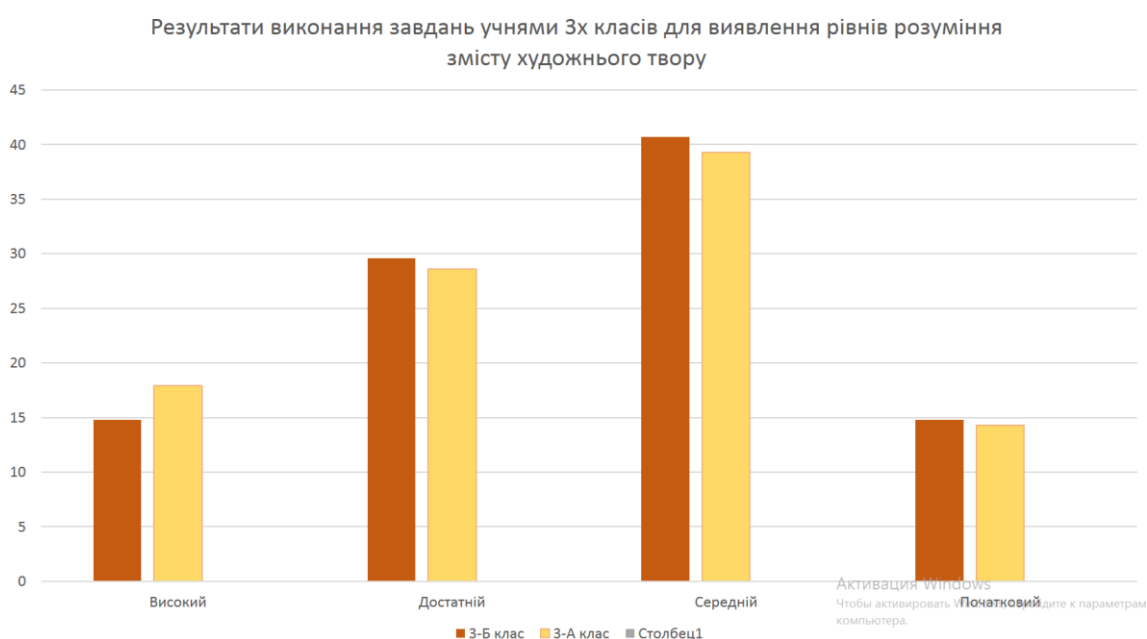

Рис.3.10.

Порівняння 3-А та 3-Б класів за рівнем сформованості в учнів умінь аналізувати та розуміти зміст художнього твору

Динаміку рівнів сформованості умінь аналізувати та розуміти зміст художніх творів подамо у вигляді таблиці (див.табл.2.13.)

Таблиця 3.13.

Динаміка рівнів сформованості в учнів умінь аналізувати та розуміти зміст художніх творів до формувального етапу експерименту та після його завершення

Рівень	3-А(Експериментальний) клас		3-Б (Контрольний) клас	
	до	після	до	після
Високий	7,1 %	17,9 %	14,8 %	14,8 %
Достат-ній	17,6 %	28,6 %	25,9 %	29,6 %
Середній	53,6 %	39,3 %	40,7 %	40,7 %
Початко-вий	21,4 %	14,3 %	18,5 %	14,8 %

Динаміка розвитку рівня сформованості в учнів умінь аналізувати художні твори вказує на позитивні зміни у 3-А (експериментальному) класі та незначні зрушення в 3-Б (контрольному) класі. Зіставивши отримані результати, можемо зробити висновок про ефективність використання проєктної технології на уроках літературного читання під час опрацювання змісту художніх творів, що розвиває соціальну компетентність здобувачів початкової освіти.

Отже, одержані результати підтверджують ефективність розробленої програми експериментального навчання та правильність висунутої гіпотези.

Аналіз передового педагогічного досвіду щодо використання проєктної технології, проведення експериментальної роботи дозволяє стверджувати, що вчителі-практики недостатньо використовують проєктну технологію на уроках літературного читання. Але, на нашу думку, проєктна діяльність може бути ефективною саме на цих уроках у зв'язку з аналізом змісту художніх творів. Це підтверджує проведена нами експериментальна робота.

На констатувальному етапі ми виявили актуальний рівень розуміння учнями змісту художнього твору. Обрали експериментальний клас. Впровадили проєктну діяльність, яка передбачала створення навчальних проєктів на уроках літературного читання. Після цього ми провели контрольний зріз і виявили, що проєктна технологія підвищує рівень розуміння змісту художнього твору молодшими школярами.

ВИСНОВКИ

Згідно з державними нормативними документами найважливішим завданням, що стоїть перед сучасною освітою, є підготовка школярів до життєдіяльності, їхня соціалізація. Саме тому новий Державний стандарт початкової, базової і повної середньої освіти ґрунтується на засадах особистісно-компетентнісного і діяльнісного підходів, які переорієнтовують сенс організації навчально-виховного процесу на створення оптимальних умов для формування в учнів досвіду, необхідного для самостійного вирішення світоглядних, пізнавальних, моральних, комунікативних, організаційних та інших проблем, що і складає зміст сучасної освіти.

Для розвитку повноцінної особистості школярів, зокрема, молодших, важливим є формування їх соціальної компетентності. Здійснений аналіз вітчизняної та закордонної літератури засвідчив наявність різних підходів до розв'язання проблеми формування соціальної компетентності учнів.

На основі порівняння та систематизації наукових джерел з проблеми дослідження констатовано, що термін «соціальна компетентність молодшого школяра» не має єдиного трактування і розглядається як інтегративна характеристика особистості школяра, що є системоутворювальною в його структурі й репрезентована ключовими елементами компетентності: знаннями, уміннями, навичками, ціннісним ставленням та здатністю до соціокультурної взаємодії в умовах інтеграції людини з соціумом; підтверджена здатність особистості, що виявляється у відкритості до суспільства, навичках соціальної поведінки, готовності до сприймання соціально спрямованих інформаційних повідомлень, відповідальності перед іншими за свої вчинки та вміння вибудовувати свою поведінку в середовищі поєднаної реальності (реальному і віртуальному) у відповідності до соціальних норм і суспільних цінностей.

З'ясовано, що процес формування соціальної компетентності відбувається під впливом багатоманітних факторів, починаючи від індивідуальних якостей особистості, закінчуючи впливом навколишнього

соціального середовища (родина, друзі, вчителі, родичі тощо). Виявлено, що саме ця компетентність вимагає вміння рахуватися з соціальними нормами та правами інших людей. Тому нами було виокремлено основні напрямки в розвитку соціальної компетентності молодших школярів: емпатія, критичність мислення, усвідомлене ставлення до вибору виду діяльності та комунікативну толерантність.

Процес формування соціальної компетентності має передбачати організацію виховного процесу, яка спрямована на забезпечення всебічного розвитку і виховання соціально компетентної особистості, готової до конструктивної взаємодії і соціально значимої діяльності, що надалі сприятиме набуттю учнями досвіду успішної соціальної взаємодії як в навчальній діяльності, так і в суспільному житті.

Педагоги-практики акцентують увагу на важливій ознаці її сформованості – здатності до неперервного збагачення особистісного досвіду про соціальну поведінку шляхом створення та аналізу життєвих ситуацій, як у реальному, так і віртуальному житті. У дослідженні з'ясовано, що молодший шкільний вік є сензитивним періодом формування соціальної компетентності особистості. У цей період відбувається формування готовності до співпраці, роботи в команді, розвиваються комунікативні навички, здатність приймати власні рішення і прагнути до розуміння власних потреб і вимог. Результатом активної групової і колективної навчальної діяльності та спілкування школяра є сформованість у нього соціальної компетентності, також активна участь дитини в навчальній діяльності є однією з першооснов формування та інших її ключових компетенцій.

Соціальна компетентність молодшого школяра покликана сформувати знання, уміння, навички та здатності, які потрібні учню для подальшої освіти в постійно змінних соціальних умовах, стати головним механізмом у соціалізації та адаптації, підготувати дитину до освоєння та виконання основних соціальних ролей у суспільстві і має стати кінцевою метою соціалізації дітей.

Розглянувши особливості та специфіку формування соціальної компетентності молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі можна з упевненістю сказати, що уроки української мови та літературного читання є найбільш сприятливими для формування соціальної компетентності молодших школярів. Адже на цих уроках вчитель має змогу не тільки активно її формувати, а ще й пасивно.

На уроках мовно-літературної освітньої галузі під час аналізу творів різних літературних жанрів та виконання різного роду завдань відбувається оволодіння учнями певною системою знань, формування умінь і навичок взаємодії в соціумі та здатності оцінювати свої дії та вчинки, а також здійснюється цілеспрямований вплив на учнів для оволодіння і засвоєння ними загальнолюдських та спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування позитивних ціннісних орієнтирів, соціально значущих якостей. На цих уроках відбувається цілеспрямоване формування морально-етичних цінностей, соціальної компетентності.

Сучасний педагог у навчально-виховному процесі повинен намагатися вдосконалювати свою роботу, використовувати нові форми, методи, засоби, прийоми на уроках. Ілюструє думку народна мудрість: «Не навчайте дітей так, як навчали нас. Вони народилися в інший час.» Тому вчитель – майстер має розглядати кожного учня як окрему особистість з її поглядами, переконаннями, почуттями. Саме інноваційні технології, зокрема інтерактивні, передбачають розв'язання цього питання. Звичайно, що впровадження даних технологій не є легкою справою навіть для досвідченого педагога і потребує ґрунтовної підготовки (підбір матеріалів, складання плану, ретельне вивчення індивідуальних особливостей учнів класу тощо). Але той вчитель, який прагне розкрити всі здібності і таланти своїх учнів, навчити їх вчитися, знаходити істину, обов'язково буде шукати шляхи вдосконалення своєї методики.

Заняття з використанням інтерактивних технологій проходять цікаво, продуктивно, знімають закомплексованість в учнів з різним рівнем

навчальних досягнень. Головне, що відбувається розвиток творчих здібностей учнів, пізнавальних інтересів, значно зростає ефективність уроків читання, в учнів виникає бажання читати художню, наукову літературу, твори різних літературних жанрів. Також у процесі роботи над творами різних літературних жанрів ефективно застосовувати проєктну технологію.

На початку нашого експериментального дослідження ми розкрили досвід вчителів які використовують проєктну технологію у школі на уроках читання, а потім провели дослідно-експериментальну роботу серед учнів 3-х класів про ефективність використання проєктної технології на уроках літературного читання під час опрацювання змісту художніх творів.

Отже, на основі аналізу теоретичних джерел можемо стверджувати, що проєктна технологія набуває нового переосмислення у контексті Нової української школи. Проєктна діяльність – одна із найперспективніших складових освітнього процесу, адже вона створює умови для творчого саморозвитку та самореалізації молодших школярів.

Робота над проєктом на уроках літературного читання має інноваційний характер: вимагає від школярів застосувати нові знання, спираючись на засвоєний раніше матеріал; виробляє вміння діяти і приймати рішення самостійно чи в складі команди, розв'язувати конфлікти; розвиває критичне, рефлексивне мислення і прагнення до творчості та саморозвитку; формує бажання і здатність самостійно вчитися, формує та розвиває соціальну компетентність.

Метод проєктів, будучи активним методом навчання і виховання, надає широкі можливості для розвитку соціальної компетентності, зумовлені опорою на самостійність і особистий життєвий досвід школярів.

Таким чином, на підставі аналізу представлених досліджень вважаю, що інтерактивні та проєктні технології надають можливість підвищити ефективність уроку літературного читання у процесі опрацювання творів різних жанрів, створити такі умови, за яких всі учні залучаються до активної, творчої навчальної діяльності, процесу самонавчання, самореалізації, вчать

співпрацювати, критично мислити, аналізувати, висловлювати й відстоювати власні думки та ідеї, що ефективно впливає на формування та розвиток соціальної компетентності здобувачів початкової освіти.

Список використаної літератури

1. Алексеев В. Проекти в початковій школі / В. Алексеев // Початкова освіта. 2018. № 17. С. 39–43.
2. Андрущенко В. П., М. І. Михальченко. «Сучасна соціальна філософія». Київ : Генеза, 1996. 368 с.
3. Артемова Л. Г. Щоб дитина хотіла і вміла вчитися / Л. Г. Артемова // Дошкільне виховання. 2000. № 5. С. 6–7.
4. Білоконна Н. І. Виховні можливості уроків літературного читання / Н. І. Білоконна, І. А. Кравцова, О. А. Павлик // Початкова школа. 2015. №10. С. 38–49.
5. Білоконна Н. І. Емоційно-естетичне виховання молодших школярів на уроках літературного читання / Н. І. Білоконна // Вісник Міжнародного дослідного центру: «Людина: мова, культура, пізнання» : щокварт. наук. Журн. : [гол. ред. О. М. Холод]. Кривий Ріг, 2014. С. 10–14.
6. Варяниця Людмила Олександрівна. Дитяча субкультура як фактор соціалізації молодшого школяра в навчально-виховному процесі : дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Варяниця Людмила Олександрівна. Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2006. 241 с.
7. Василюк М. І. Виховання толерантності у молодших школярів засобами предмету «Музика» в умовах полікультурного простору. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія : Педагогіка. Соціальна робота* / [редкол.: Козубовська І.В. (гол. ред.) та ін.]. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. Вип. 20. С. 19–20. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/5464>
8. Венгрин Н. Новий діалог з давньою казкою // Учитель початкової школи. 2018. № 11. С. 48–51.
9. Гаврилюк Ю. Урок-диспут за казкою А. Діамарова «Для чого людині серце» / Ю. Гаврилюк // Початкова школа. 2013. № 2. С. 4–6.
10. Гавриш Н. В. Орієнтація на розвиток суб'єктності студента у процесі підготовки професійно компетентних фахівців з дошкільної освіти. *Збірник*

наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). Бердянськ : БДПУ, 2007. С. 44–49.

11. Ганус Т. В. До проблем літературознавчого аналізу художніх текстів для читання в початковій ланці школи. URL: <http://www.rusnauka.com/>

12. Гончарова-Горянська М. В. Соціальна компетентність : поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. *Рідна школа*. 2004. № 7-8. С. 71–74.

13. Григорчук А. Вивчення художнього твору / А. Григорчук, Л. Григорчук, Л. Чеховська // *Поч. школа*. 2005. № 11. С. 11–14.

14. Губарева Д. В. Соціальна компетентність в умовах сучасної початкової школи України. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля Серія «Педагогіка і психологія»*. 2020. № 1 (19). С. 27–34.

15. Гузенко О. Особливості навчальних проєктів / О. Гузенко // *Українська мова і література*. 2008. № 8. С. 6–10.

16. Данилейко С. І. Шляхи формування соціальної компетентності учнів початкової школи. *Матеріали наукової конференції «Соціум. Наука. Культура»* URL: <http://intkonf.org/-danileyko-si-shlyahi-formuvannya-sotsialnoyi-kompetentnosti-uchnivpochatkovoyishkoli/> (дата звернення: 15.01.2024).

17. Державний стандарт початкової освіти. URL <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/> (дата звернення: 15.01.2024).

18. Докторович М. О. Соціальна компетентність як наукова проблема. *Психологія і суспільство*. 2009. № 3. С. 144–147.

19. Докторович Марина Олександрівна. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Докторович Марина Олександрівна ; Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2007. 20 с.

20. Дюкова В. А. Використання усної народної творчості на уроках української мови та читання / В. А. Дюкова // *Початкова школа*. 2013. № 6. С. 27–31.

21. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / Головний ред. О. С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1982–2012.
22. Ігнатенко Н. О. Основні етапи роботи над художнім твором на уроках Читання // Педагогіка і психологія. № 3. 2000. С.3–9.
23. Інноваційні технології на уроках читання: Методична система ЧПКМ /Упоряд. Франчук О. В. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 192с.
24. Коберник Г. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітньої школи у процесі навчання. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/29/visnuk_16.pdf (дата звернення: 7.12.2023)
25. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Київ, 2017 195 с.
26. Коваль Л. Г., Зверєва І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка / соціальна робота : навчальний посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 392 с.
27. Кондратова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів в позаурочний час /Л. Г. Кондратова. Х. : Основа, 2009. 124 с.
28. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навчально-методичний посібник до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Київ : Світич, 2009. 201 с.
29. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Kontseptsiia-vykhovannia-ditey-ta-molodi-v-tsyfrovomu-prostori.pdf> (дата звернення: 7.12.2023)
30. Концепція Нової української школи URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf> (дата звернення: 7.12.2023)
31. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/KONTSEPTSIYA-ROZVYTKU-GROMADYANSKOYI-OSVITY-V-UKRAYINI.pdf> (дата звернення: 7.12.2023)
32. Костюк А. В. Емоційний інтелект та шляхи його розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки.*

2014. Вип. 2 (1). С. 85–89.

33. Кравцова І. А. Особливості роботи над змістом художнього твору у початкових класах / І. А. Кравцова // Формування творчої особистості в умовах компетентнісної освіти: збірник науково-методичних статей кафедри ЗМПН ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет»; за заг. ред. О. А. Павлик. Кривий Ріг : КПІ, 2016. Вип. 9. С. 77–83.

34. Кравцова І. А. Особливості роботи на уроках читання при вивченні творів різних жанрів / І. А. Кравцова // Збірник наукових праць. Кривий Ріг : КДПУ, 2006. № 9. С. 125–128.

35. Кравцова І. А. Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами інтегрованих уроків: [методичний посібник] І. А. Кравцова, А. С. Амброзьяк. Кривий Ріг : КДПУ, 2011. 63 с.

36. Кривіцька К, Коновальчук І. Сутність та зміст формування соціальної компетентності в дітей молодшого шкільного віку. URL: <https://conference.pu.if.ua/forum/files/30112017/5/kriv.PDF> (дата звернення: 7.12.2023)

37. Крижанівська М. Урок літературного читання / М. Крижанівська // Початкова школа. 2018. № 5. С. 20–22.

38. Кутурженко Т. Проектне освітнє середовище / Т. Кутурженко // Початкова освіта. 2017. № 10. С. 9–12.

39. Лепіхова Л. Соціально-психологічна компетентність у психологічній взаємодії. *Вища освіта України*. 2004. № 3. С. 16–21.

40. Литвиненко Світлана Анатоліївна. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності : автореф. дис. д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Литвиненко С. А. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ : 2005. 40с.

41. Мартиненко С. Як зберегти психічне здоров'я дитини : поради вчителям і батькам. *Початкова школа*. 2014. № 5. С. 41–43.

42. Мартиненко В. О. Моделювання уроків літературного читання під час опрацювання художніх текстів. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/> (дата звернення:

7.12.2023)

43. Методичні рекомендації щодо організації освітнього простору «Нової української школи», затверджені наказом МОН від 23.03.2018 № 283
URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-organizaciyi-osvitnogo-prostoru-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli> (дата звернення: 7.12.2023)

44. Мишак Г. Виховні і освітні завдання уроків читання в початкових класах / Г. Мишак // Актуальні питання теорії і практики початкового навчання: збірник наукових праць студентів. Кривий Ріг : КПП ДВНЗ «КНУ», 2013. Вип. 6. 256с.

45. Мовчун А. Борис Грінченко : з любов'ю до дитини та її світу / А. Мовчун // Початкова школа. 2013. № 9. С. 47–51.

46. Навчальні програми для 1-4 класів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (дата звернення: 7.12.2023)

47. Навчальні програми для загальноосвітніх навч.закл. із навчанням українською мовою. 1- 4 класи. К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. 392 с.

48. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. URL: <https://studfile.net/preview/8896268/page:3/> (дата звернення: 7.12.2023)

49. Науменко В. Художній твір як джерело емоційно-чуттєвого досвіду особистості // Учитель початкової школи. 2019. № 12. С. 28–30.

50. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 7.12.2023)

51. Нова українська школа : поради для вчит. / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

52. Освітні технології: [навч. посіб.] / О. М. Пехота, А.З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. : За ред. О.М. Пехоти. К. : Видавництво А. С. К., 2003. 255с.

53. Пантюк М. Інтерактивне навчання молодших школярів у контексті інтеграції науки і практики / М. Пантюк. Л. Стахів // Актуальні питання гуманітарних наук. 2015. Вип. 12. С. 304–310.

54. Перхач Л. Розкриття моделей соціальної взаємодії засобами літературних творів // Учитель початкової школи. 2019. № 1. С. 22–27.

55. Петровська Т. Система роботи над образними засобами художнього твору на уроках літературного читання / Т. Петровська // Початкова школа. 2013. №4. С. 5–7.

56. Петько Л. В. Соціально-комунікативна активність підлітків: теорія практика. Київ : ВМУРоЛ «Україна». 2010. 268 с.

57. Пілюгіна Н. А. Проектний метод – один із способів реалізації компетентісно-орієнтованого навчання / Н. А. Пілюгіна // Початкова школа. 2014. № 1. С. 44-46

58. Поліщук І. Естетичне виховання учнів початкових класів на роках літературного читання / І. Поліщук // Українська мова і література в школі. 2017. № 1. С. 41–42.

59. Поніманська Т. І. Основи дошкільної педагогіки : навчальний посібник. Київ : Абрис, 1998. 448 с.

60. Проценко О. В. Соціальна компетентність молодших школярів як предмет наукових досліджень. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : збірник наукових праць / редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) [та ін.]. Запоріжжя, 2014. Вип. 35 (88). С. 451–457.

61. Розвиток соціально-комунікативної компетентності обдарованих учнів початкової школи : посіб. / Н. В. Лук'янчук та ін.; за заг. ред. Н. В. Лук'янчук, Н. А. Климової. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 132 с.

62. . Савченко О. Я. Літературне читання. Підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ. 2015. С.80–87.

63. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах : посіб. Для вчителя / О. Я. Савченко. К. : Освіта, 2007. 205 с.

64. Савченко О. Метод проектів на уроках літературного читання / О. Савченко // Початкова школа. 2015. № 11. С. 26–30.
65. Савченко О.Я. Розуміння молодшими школярами літературних творів: сутність процесу і засоби формування / О. Я. Савченко // Початкова школа. 2017. № 8. С. 5–8.
66. Сенцова Л. Є. Проектування як різновид пізнавальної діяльності учнів / Л. Є. Сенцова // Початкове навчання. 2010. № 5. С. 12–16.
67. Соціальна робота / соціальна педагогіка (понятійно- термінологічний словник) / Під заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ : Етносфера, 1994. 119 с.
68. Тадаєва А. В. Соціально-педагогічний супровід соціалізації молодших школярів в сучасному інформаційному просторі : дис. канд. пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка / Харківська державна академія культури. Харків, 2016. 258 с.
69. Тадаєва А. Розвиток соціальної компетентності молодших школярів засобами нових медіа. *Обрії*. 2015. № 1 (40). С. 92-95
70. Ушинський К. Д. Вибрані твори: В 5 т К. : Рад. Школа, 1977. С. 71–275.
71. Флярковська О. Психолого-педагогічні умови формування соціальної компетентності підлітків. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2019. № 4 (75) (IV квартал). С. 36–40.
72. Чавс У. Проектне навчання у початковій школі / У. Чавс // Початкова школа. 2016. № 10. С.50–53.
73. Шахрай В. Соціальна компетентність в науковій літературі. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28811/31-Shahray.pdf>
74. Ящук С. Розвиток творчого потенціалу у процесі проектно-технологічної діяльності / С. Ящук // Рід. шк.. 2004. № 4. С. 9–11.

ДОДАТКИ

Додаток А

ЯК МУДРА ВАЛІЗА ЖИТТЮ ВЧИЛА

Сталося це спекотного червневого дня, коли хочеться скупатися в прохолодній воді. Родина Ковальчуків збиралася на курорт. Усі бігали по квартирі, шукали свої речі. Але дивна річ: нічого неможливо було знайти. Мамашукала свою улюблену сукню. Тато не міг знайти смугасту краватку. Бабуся бурчала, бо м'які капці кудись поділися. Оленка і Петрик шукали іграшки.

До потяга лишалася година. Першому урвався терпець татові.

Він сказав, що мамі вечірня сукня не знадобиться. Бабусі м'які капці теж будуть не потрібні. А нас попросив дати відпочити іграшкам. Бо за каруселями пляжем ми не встигатимемо гратися. І він свою краватку вже не шукатиме.

Швиденько взяли валізи, поїхали на вокзал. Останньої хвилини заскочили до вагона і рушили.

Тим часом у порожній квартирі освоювався гномик Мудрун. Його друг домовичок поїхав разом із господарями. А Мудрунчика попросив наглядати за квартирою.

Раптом відчинилася шафа, і звідти вийшла стара пузата валіза.

– Нарешті поїхали. Я думала, що задихнутися тут. Та і речей багато довелося сховати.

– Для чого ви це зробили? – вигукнув Мудрун.

– Для того, щоб не тягали за собою непотріб. Бачиш, який я маю вигляд: стара, порвана. А мені не так багато років. У мене пхали все, щомають. А потім навіть не витягували. Тепер я забута і нікому не потрібна.

– Але для чого ви заховали речі?

– Бо побачила, як напихають непотріб у мої донечки-валізки. Хто, як не мати, врятує своїх дітей?

За два тижні почулося, як відмикаються двері. У квартиру увірвався дитячий щебет. Непомітно з кишені виплигнув домовичок і кинувся Мудрунові в обійми.

На найвиднішому місці мама побачила свою сукню. Петрик знайшов своїх солдатиків, а Оленка – ляльку. Ще довго Ковальчуки не могли зрозуміти, що сталося з їхніми речами і хто їх заховав.

Наступного року метушні й пошуків не було, речі лежали на своїх місцях. Адже наука старої валізи не минула марно. Проте про всяк випадок Мудрун розказав домовичкові про витівку старої валізи. І з тих пір домовичок контролював, щоб усе необхідне було на видному місці. А непотрібне – якнайдалі від людського ока.

За Дариною Мурмуєнко, 325 слів

Інформаційний листок із завданнями для учнів 3 класу(1 група)

Для реалізації проєкту «Історія виникнення книжки» кожна група будемати свою назву та своє окреме завдання, яке вона буде презентувати іншим.

Група «Науковці»

1. Коли і як з'явилась книга? Підготуйте розповідь.
2. Підготувати буклету «Історія виникнення перших книг».

Рекомендації:

- Розподіліть обов'язки у групі;
- Опрацюйте відповідну літературу або інтернет джерела з відповідної теми;
- Складіть план за яким будете починати розповідь;
- Структуровано подайте матеріал у вигляді буклету;
- Знайдіть цікаві факти з даної теми;
- Використовуйте різноманітні фотографії та малюнки.

Інформаційний листок із завданнями для учнів 3 класу(2 група)

Для реалізації проєкту «Історія виникнення книжки» кожна група буде мати свою назву та своє окреме завдання, яке вона буде презентувати іншим.

Група «Історики»

1. Розкрити історію виникнення книг.
2. Створення мультимедійної презентації «Правила поводження з книгою».

Рекомендації:

- Розподіліть обов'язки у групі;
- Опрацюйте відповідну літературу або інтернет джерела з відповідної теми;
- Складіть план за яким будете починати розповідь;
- Розповідь супроводжуйте різноманітними фотографіями, малюнками;
- Визначте правила поводження з книгою;

- Створіть мультимедійну презентацію.

Інформаційний листок із завданнями для учнів 3 класу(3 група)

Для реалізації проєкту «Історія виникнення книжки» кожна група буде мати свою назву та своє окреме завдання, яке вона буде презентувати іншим.

Група «Шукачі»

1. Де можна знайти загадки, прислів'я, вірші про книжку?
2. Створення збірки у якій будуть вміщені прислів'я, загадки, вірші про книжку.

Рекомендації:

- Розподіліть обов'язки у групі;
- Опрацюйте цікаві книжки, журнали, інтернет джерела де можуть знаходитись загадки, прислів'я, вірші про книгу;
- Складіть невелику доповідь з теми: «Мої пошуки загадок, прислів'їв, віршів про книгу»;
- Створіть власну збірку (блокнот) де будуть вміщені цікаві прислів'я,загадки та вірші про книгу;
- Супроводжуйте свою збірку яскравими малюнками (намалюйте самостійно).

ЧЕРЕПАШКА ДЕЙЗИ

На теплому африканському березі жила черепашка Дейзі. Вона ніжилася під сонячним промінням. Плавала з матусею і сестричками у прибережних водах. Черепашка була безмежно щаслива.

Але трапилося лихо. До берега непомітно підійшов риболовний корабель. Моряки відіймали Дейзі морським тралом та кинули у діжку з дощовою водою. Корабель рушив у невідому далечінь.

Довгі дні неволі викликали у черепашки страх, а голод все більше знесилював її. Моряки за корабельною роботою забули про свою здобич. Дейзі загинула б голодною смертю, якби випадково діжка не перекинулася. Вода з діжки віднесла черепашку до борту, а товстий боцман грубо викинув її ногою уморську стихію.

Маленька Дейзі боролася з великою водою, але марно. Згодом хвили винесли знесилену черепашку на острів. Тут жив старий моряк Герц, який запалював ліхтар на маяку. Разом з ним на острові проживали собака, кіт, папуга і коза. Вони знайшли непритомну Дейзі та віднесли у теплий будиночок.

Невдовзі Дейзі одужала. Їй було добре серед нових друзів. Але черепашка не могла забути матусю. Дейзі часто бувала біля моря. Вона вдивлялась у далину. Пригадуючи своє життя у рідному краю, вона витирала неслухняні сльози.

Старий моряк Герц бачив, як сумує черепашка, і чекав слушної нагоди, щоб переправити її в Африку. Сьогодні повинен підійти корабель з добрим капітаном.

Та штормовий вітер зірвав ліхтар на маяку, підняв його високо над землею і вдарив об камінь. Не тямлячи себе, Дейзі кинулася до ледь тліючого вогню. Вона накрила його своїм панциром, щоб зберегти цей рятівний вогник для маяка. Втрачаючи свідомість від болю, черепашка встигла помітити Герца. Він теж біг рятувати вогонь. А потім її огорнула темрява.

Дейзі не пам'ятала, як рятували її друзі. Маяк знову ожив завдяки врятованому вогню.

Через деякий час білосніжний корабель підійшов до берега, і друзі обережно перенесли маленьку, наполовину обпалену Дейзі у каюту доброго капітана. Життя поверталось наперекір злу. Бо зло завжди відступає перед добром. А добро – вічне, як вічним є Великий Всесвіт.

Добрий капітан доправив маленьку черепашку Дейзі на африканський берег. Її зустрічали матуся і сестрички. І була велика радість, і було велике свято.

За Анатолієм Грищуком, 325 слів